

ኢትዮጵያ

የመጨረሻ አተታ (ሪፖርት)

የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት
እና የክልል ምክር ቤት ምርጫዎች
ግንቦት 2002

የአውሮፓ ኅብረት
የምርጫ ታዛቢ ልዑክ

ይህ አተታ (ሪፖርት) በአውሮፓ ኅብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ በኢትዮጵያ 2002 የተጠናቀረ ሲሆን የልዑኩን የግንቦት 15/2002 ዓ.ም የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እና የምክር ቤት ምርጫዎች ግኝቶች ያቀርባል። እነዚህ አቋሞች በአውሮፓ ኮሚሽን ተቀባይነት አግኝተው የጸደቁ ባለ መሆናቸው እንደ አውሮፓ ኮሚሽን መግለጫ አድርጎ በመወሰድ ሊታመኑበት አይገባም። የአውሮፓ ኮሚሽን በዚህ አተታ ውስጥ የተካተቱትን ዘገባዎች ትክክለኛ ስለ መሆናቸው ዋስትና አይሰጥም፤ እንዲሁም ደግሞ እዚህ ላይ ለዋለው ለየትኛውም ጥቅም ሆኖ ሊፈነጠቅ አይቻልም።

ይህ ሪፖርት (ሀተታ) በአንግሊዝኛና በአማርኛ ተዘጋጅቷል፤ አፈሽያል የሆነው የአንግሊዝኛው ቅጂ ብቻ ነው።

I. የአፈጻጸም ማጠቃለያ	1
II. መግቢያ	4
III. ፖለቲካዊ ዳራ	4
ሀ. ፖለቲካዊ አወድ	4
ለ. አወራ ፖለቲካዊ ተዋናዮች	5
IV. ህጋዊ እና የምርጫ አወታረር	6
ሀ. የህጋዊ አወታረር	6
ለ. አለማቀፍ እና ክልላዊ ግዴታዎች	6
ሐ. የምርጫ ህጋት	7
መ. የምርጫ ሙሥራዊት	7
ሠ. የምርጫ ክልሎች ወሰን	8
ረ. “ልዩ” የአካል ተኩረት ቁጥር ያላቸው የምርጫ ክልሎች	8
V. የምርጫ አስተዳደር	8
ሀ. የምርጫ አስተዳደር መዋቅር እና ቅንጅት	8
ለ. የምርጫ አስተዳደር	9
ሐ. የድምጽ መስጫ ማህበራዊዎች	9
መ. የህዝብ ታዛቢዎች	9
ሠ. የመራጮች ትምህርት	10
VI. የመራጮች ምዝገባ	10
ሀ. የመምረጥ መብት	10
ለ. የመራጭ ምዝገባ	11
VII. የአጠቃላይ እና የፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ	12
ሀ. የፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ	12
ለ. የአጠቃላይ ምዝገባ	12
VIII. የምርጫ ቅስቀሳ እና የቅድመ-ምርጫ ክስባቢያዊ ሁኔታ	13
ሀ. የምርጫ ቅስቀሳ ውዳራ	13
ለ. የምርጫ ቅስቀሳ ውድባብ	13
ሐ. የአጠቃላይ ጥያቄ	14
መ. የመንግስት ጥሪ እና ጠቃሚዎች	15
ሠ. ለቅስቀሳ የዋለ ገንዘብ	15
IX. ብዙኃን መገናኛ እና የምርጫ	16
ሀ. የብዙኃን መገናኛ ውሁኔታ	16
ለ. የመገናኛ ብዙሃን የምርጫ ማዕቀፎች	16
ሐ. የምርጫ ብዙኃን መገናኛ ሽፋን ቁጥጥር	17
X. ሰበዓዊ መብቶች እና የሴቶች ተሳትፎ	18
ሀ. የሰበዓዊ መብቶች ሁኔታዎች	18
ለ. የሴቶች ተሳትፎ	19
XI. የሲቪል ማህበራት እና የሃገር ውስጥ ምርጫ ታዛቢዎች ተሳትፎ	20
XII. አለማቀፍ የምርጫ ታዛቢ	21
XIII. ቅሬታዎች እና አቤቱታዎች	21
ሀ. ሕግ አውጪ ፍትህ አካላት	21
ለ. የኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ (ኢብምቦ) እና ቅሬታ ሰሚክሮች	22
ሐ. የፖለቲካ ፓርቲዎች ጥምር ምክር ቤቶች	24

መ. የ ምር ጫጥፋቶች	24
XIV. የ ምር ጫቀኝ	25
ሀ . አ ከፋፈት	25
ለ . ድምጽ አስጣጥ	25
ሐ . አ ዘጋግ እና ቆጠራ	25
XV. ወጤቶች እና የ ድህረ -ምር ጫሁኔታ	26
ሀ . የ ጊዜያዊ የ ምር ጫወጤቶች ይፋ መሆኑ	26
ለ . በ ምር ጫክልል ቢሮዎች የ ነበረው የ ወጤት ተደምሮ መጠቃለል	26
ሐ . በ ኢምቦ ዋና መስሪያ ቤት የ ነበረው የ ወጤት አሰራር	27
መ. የ ድህረ -ምር ጫሁኔታዎች	27
ሠ . የ ምር ጫአቤቱታዎች	28
ረ . የ መጨረሻው ወጤት ህትመት	29
ሰ . የ ምር ጫወጤቶች ፖለቲካዊ ድባብ	29
XVI. የ ማጠቃለያ አስተያየት	30

I. የአፈጻጸም ማጠቃለያ

ኢትዮጵያ አራተኛውን የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት (ህተም) እና የክልል ምክር ቤቶች ምርጫ አራተኛ ጊዜ ግንቦት 15/2002 ዓ.ም አካሄደች። የአወጅ ፓህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ (አኅምታል) ከኢትዮጵያ የወጭ ጉዳይ ሚኒስቴር እና ከብሔራዊ የኢትዮጵያ ምርጫ ቦርድ (ብኢምቦ) የደረሰውን ግብዣ ተከትሎ ከመጋቢት 5 እስከ ሰኔ 14 ቀናት 2002 ዓ.ም ድረስ በኢትዮጵያ ተገኝቶ ነበረ። አኅምታል የአወጅ ፓርላማ አባል በሆኑት በሚር ቲጅስ በርማን የተመራ ነበረ። ልዑኩ ከ25 የአወጅ ፓህብረት መንግስታት እንዲሁም ከኖርዌይ፣ ስዊዘርላንድ እና ካናዳ የተወጣጡ 170 ታዛቢዎች የምርጫውን ሂደት ከአለማቀፍ እና ከክልላዊ የምርጫ ግዴታዎች እንዲሁም ከኢትዮጵያ ህግጋት አንጻር እንዲገመገሙ ወደ ሁሉም የሃገሪቱ ክልሎች አስማርቷል። አኅምታል በደረሰባቸው ግኝቶች እና ድምዳሜዎች ገለልተኛ ሲሆን በጥቅምት ወር 1998 ዓ.ም በተባበሩት መንግስታት በተዘጋጀው የዓለም አቀፍ የምርጫ ታዛቢ አዋጅ መርሆች ተገዢ ነው። በምርጫው ቀን አኅምታል ታዛቢዎች የምርጫ እና ቆጠራውን ሁኔታ ለመታዘብ 815 የድምጽ መስጫ ጣቢያዎችን እያንዳንዱን የኢትዮጵያ ክልሎች ጎብኝተዋል።

ግንቦት 15 ቀን 2002 ዓ.ም ምርጫው በአጠቃላይ ሰላማዊ በሆነ ሁኔታ ሁሉም ተፎካካሪዎች በመሉ ድምፅ እንደተሰማመበት ሰላማዊ በሆነ ሁኔታ ተከናወኗል። በአንጻራዊነት ፀጥተኛ ይመስል የነበረው በተቃዋሚ ፓርቲዎች እና በገዢው የኢትዮጵያ ህዝቦች አብዮታዊ ዴሞክራሲያዊ ግንባር (ኢህአዴግ) የተከናወነው የምርጫ ቅስቀሳ ወደ መጨረሻ ወደረጃ ላይ በግለት አድጎ ነበር። ምንም እንኳን የኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ (ኢብምቦ) የምርጫውን ሂደት ቀልጣፋ እና ብቃት ባለው መንገድ በሰፊው የተቆጣጠረ ቢሆንም የምርጫ ድምጾችን ያጠቃለለበት መንገድ ግን አነስተኛ ምስጋና የሚያስጠው ነው። የምርጫ ባለስልጣናት በገለልተኛነታቸው ላይ ያለውን የተቃዋሚ ፓርቲዎች እምነት ማጣት ሊያስወግድ አልቻለም። ከ1997 ምርጫዎች ጀምሮ አያሌ አዎንታዊ መሻሻሎች የታዩ ቢሆንም ህጋዊ እና የምርጫ አውታሩን መተግበርን በተመለከተ ግን አሉታዊ የሆኑ አካሄዶች ነበሩ። በወጤቱም የምርጫው ሂደት ለምርጫ የተቀመጠትን አለማቀፋዊ ግዴታዎችን ያላሟላ ነበረ። አስፈላጊ በሆነው የሂደቱ ክፍል ውስጥ ግልጽነት እና ለሁሉም ተቃዋሚ ፓርቲዎች የተመቻቸ የመጫወቻ ሜዳ ማዘጋጀት ያለመቻል ጉድለት ነበረው። የበለጠ ተገቢ እና ወካይ የምርጫ ሂደትን ለማረጋገጥ የሚያስችል በቂ የሆነ ጥረት አልተካሄደም።

የኢትዮጵያ ህገ መንግስት እና የህግ አውታሩ ኢትዮጵያ ከፈረመቻቸው አለማቀፍ እና ከልላዊ ግዴታዎች አንጻር ሐቀኛ ለሆኑ ምርጫዎች በቂ የሆነ መሰረትን ያቀርባል። ህገ መንግስቱ፣ የምርጫ ህግ እና ሌሎች የምርጫ ክስ ደንቦች ፖለቲካዊ እና የሲቪል መብቶችን የሚያስጠብቁ ሲሆን ሐቀኛ የሆኑ ምርጫዎች እንዲካሄዱም ይፈቅዳሉ። እንዲሁም ደግሞ የማህበራት፣ የተሰብሳቢዎች፣ የእንቅስቃሴዎች እና የመግለጫዎችን ነጻነትንም ይፈቅዳል። ይሁን እንጂ ስለ ምርጫው የተቀመጡ የአንዳንድ ህግጋት እና ደንቦች ተግባራዊ አፈጻጸም ግን እነዚህን ግዴታዎች ከሚያጸኑ መርኮዎች በተቃራኒ በአንዳች አይነት መንገድ የተገላበጠ ሆነው የተገኙናቸው። የምርጫ ሂደቱ ከዚህ የተነሳ አስገዳጅ፣ ልክ እንደተሟላ አይነት፣ አድልዎ ያልታየበት፣ የመሰረታዊ መብቶች ፍሰሃ የነበረበት ነበረ።

በህጋዊ አውታሩ ያለው ለውጥ በተጨማሪም በ1997 ከነበሩት ምርጫዎች በኋላ ያለው የዋና ተቃዋሚ ኃይላት መነጣጠል ብሎም ደግሞ የመሪ ተቃዋሚ ፓርቲ ሰዎች መታሰር እና የአንድ ተቃዋሚ ፓርቲ መሪ በስደት መሄድ የተጠረቃቀመ አጥባቢ የፖለቲካዊ ስፍራ በሃገሪቱ ውስጥ አስከትሏል። የገዢው ፓርቲ በሃገሪቱ ዙሪያ በተለይም የኢትዮጵያን ህዝብ ብዛት እስከ 80 በመቶ በሚይዘው በገጠራማዎቹ ቦታዎች ያለው ህልውና በተቃዋሚ ፓርቲዎች ለውድድር መቅረብ የማይችል ነበረ።

ኢብምቦ ከተሰጠው ውሉን ጥሪዎች አኳያ ወሳኝ የሆኑ ቴክኒካዊ ተግዳሮቶችን በመርታት ምርጫዎቹን ብቃት ባለው እና መያዊ በሆነ መልኩ አስተዳድሯል። ይሁን እንጂ በድምጽ መስጫ ጣቢያ ሰራተኛ ስልጠና ላይ እና በምርጫ ባለስልጣኑ ቴክኒካዊ መረጃዎች አቀባበል እና ጠቅላላ ድምር ላይ አንዳንድ ጉድለቶች ተስተዋለዋል፤ ለምሳሌ የጠቅላላ ሂደቱን ግልጽነት ያበላሸ የተሟላ የድምጽ መስጫ ጣቢያ ዝርዝር አለመኖር። በኢብምቦ አድላዊ አለመሆን እና ገለልተኝነት ውስጥ አጥጋቢ ያልሆኑ መለኪያዎች የአንዳንድ ተቃዋሚ ፓርቲዎችን እምነት ለማሳደግ ተብሎ ተወስደው ነበር።

ኢብምቦ እንደገዛ ራሱ እቅድ ከሆነ ከ37 ሚሊዮን መምረጥ ይችላል ብሎ ከገመታቸው ዜጎች ውስጥ 31,926,520 መራጮችን ለ2002 ዓ.ም ምርጫ ተመዝግቦዋል። ይህ የሚያሳየው በአንጻራዊነት ከ1997 ዓ.ም መራጮች በ5 ሚሊዮን የሚበልጥ ቁጥር ያላቸውን መራጮች ያካተተ ምዝገባ መሆኑን ነው። የመራጭ ምዝገባ የተካሄደው በስድስት ሳምንታት ሲሆን ይህም በአንጻሩ አጭር ጊዜ ነበረ። የመራጭ ምዝገባ የተከናወነው ከአኅምታል መሰማራት በፊት ሲሆን በልዑኩ በቀጥታ ትዝብት ውስጥ አልገባም ነበረ። ማዕከሉን መሰረት ያደረገ እና በኮምፒውተር የታገዘ ብሔራዊ የመራጭ ምዝገባ አለመኖር ለየትኛውም በርከት ላሉ ምዝገባዎች ማጣራት ወይም የትኛውንም ቁጥጥር ለማድረግ አላስቻለም።

የእጩዎች ምዝገባ በቂ በሆነ ሁኔታ ተከናወኗል። ለእጩዎች የቀረበው መሰፈርት የዘር መድልዎ ያልነበረበት ነበረ። ኢብምቦ የፖለቲካ ፓርቲዎች ብሔራዊ ቅንጅት ምክር ቤት ያቀረበውን ጥያቄ ተከትሎ የእጩ ምዝገባ ቀን ገደብን ለማራዘም በመስማማቱ የሚያስመስግን ትብብር አሳይቷል። ከፋቱ ለሶማሌ ክልል ተመሳሳይ ነገር አለማድረጉ ነው። ለፖለቲካ ፓርቲ እጩዎች የነበረው የህዝባዊ ገንዘብ ድጋፍ ትወውቅ አዎንታዊ መለኪያ ነበረው፤ ይሁን እንጂ ገንዘቡ የተሳካ የምረጠኝ ቅስቀሳ ለማከናወን በአጠቃላይ የሚበቃ ተደርጎ አይወሰድም።

የምረጠኝ ቅስቀሳ ደንብ መተላለፊያን በተመለከተ ያለው ቅሬታዎች፣ ንዝነዛዎች እና ማስፈራሪያዎች ቁጥር - የደንብ መተላለፍ ጉዳዮችን ጨምሮ - በግንባር ቀደምትነት በተቃዋሚ ፓርቲዎች፣ በአነስተኛ መጠን ደግሞ በገዢው ፓርቲ መስማቱ በቅስቀሳው የመጨረሻ ሳምንታት ላይ እየጨመረ ሄዶ ነበረ። በአጠቃላይ የምርጫ ሂደት ግምገማው በገዢው ፓርቲ፣ በማዕከል አስተዳዳሪዎች እና በአንዳንድ ጉዳዮች ደግሞ በፖሊስ ላይ የነበረው የቅሬታዎች መጠን እና ዘለቄታ ከግምት ሊገባ ይገባል። ለሰላማዊ ምርጫዎች የተደጋገመ ጥሪ ከማድረግ ባሻገር ሊከሰቱ የሚችሉ ንዝነዛዎችን፣ እና ማስፈራሪያዎችን ለመገደብ በመንግስት እና በሁሉም የፖለቲካ ፓርቲዎች እርምጃ ሊወሰድ ይችላል ነበር።

በምርጫ ቅስቀሳው ጊዜ የመሰባሰብ፣ ሃሳብን የመግለጥ እና የእንቅስቃሴዎች ነጻነቶች በጥቅሉ ተቃዋሚ ፓርቲዎችን ሊጎዳ በሚችል መልኩ በመላው ሃገሪቱ በዘላቂነት የተከበረ ነገር አይደለም። ምንም እንኳን አንዳንድ የድጋፍ ስብሰባዎች በዋናነት የተያዙት በኢህአዴግ ቢሆንም ሁሉም ፓርቲዎች ከቤት ቤት እየሄዱ ያደረጉትን ድምጽ የማስባሰብ ሂደት ወደውታል። የምረጠኝ ቅስቀሳ ተግባራት በጥቅሉ ያተኮሩት የቅስቀሳውን የመጨረሻ ሳምንት ላይ ሲሆን አብዛኞቹን ፓርቲዎች ለገንዘብ እጥረት ዳርጓቸዋል።

ብዙሃን መገኛኛው የዋናውን የቅስቀሳ ክስተቶች በአንፃራዊነት ገለልተኛ በሆነ ቃና ሽፋን ሰጥቶታል። ይሁን እንጂ በመንግስት ባለቤትነት ስር ያለ ብዙሃን መገኛኛ ከአጠቃላይ የህትመት እና የስር ጭት ብዙሃን መገኛኛዎች 50 በመቶ የሚሆነውን ሽፋን ለገዢው ፓርቲ በመስጠት ሚዛናዊ ሽፋን ማድላደሉን ሊያረጋግጥ አልቻለም። በተናጥል ለፓርቲዎች እና እጩዎቻቸው የምርጫ ቅስቀሳ የተመደበው የአየር ሰዓት ለተለያዩ እጩዎች ተመጣጥኖ ተከፋፍሏል። ብዙሃን መገኛኛው በአተቃቸው ብዙውን ጊዜ ጥንቁቅ እንደነበሩ ተስተውሏል። በቅስቀሳው ጊዜ ወሰጥ የአሜሪካ ድምጽ የአማርኛ አገልግሎት መዘጋት እንዲሁም ከምርጫው ቀን ጥቂት ቀናት በፊት የዱቄ ሼሌ መዘጋት መራጮች ሰፋ ካሉ የመረጃ ምንጮች መረጃን ሊቀበሉ የሚችሉበትን ሁኔታ ቀንሶታል። የህትመት እና የስር ጭት ብዙሃን መገኛኛዎች የነበራቸው የተገደበ ሽፋን ለመራጮች መረጃ ያገኙበትን ምርጫ ያደርጉ ዘንድ የሚረዱ መረጃ የማቅረብ ሚናቸውን በመቀነሳቸው በሌሎች ብዙሃን መገኛኛዎች አልተካሰም ነበረ።

በአብዛኞቹ የሃገሪቱ ክፍሎች በማዕከላዊ ደረጃ በገዢው ፓርቲ እና በህዝብ አስተዳደር መካከል የነበረው ልዩነት ደብዛዛ ነበረ። አኅምታል በገዢው ፓርቲ የምርጫ ቅስቀሳ ተግባራት ላይ የመንግስትን ጥሪዎች ያለግባብ ጥቅም ላይ የዋሉበትን ጉዳዮች በቀጥታ ታዝቧል። የማዕከል ማህበረሰቦችን ልማት በጥሩ ለመጥቀም የሚወለው የቀበሌዎች (የገጠሬማውን ማህበረሰብ ወይም የከተማውን ተጎራባሾች የሚይዝ የአስተዳደር ክፍል) ሚና በምርጫው ሂደት ወቅት እነዚህን ሁኔታዎች እንዳይከሰቱ ለመከላከል ቀስ በቀስ ሊቀነሱ ይገባል። ይህ እንዲሁም ደግሞ በሂደቱ ወቅት የተቃዋሚ ፓርቲዎችን የእምነት መጠን ለመጨመር ይረዳል። ሌላው ቢቀር በሥልጣን ላይ የመሆኑን ተፈጥሯዊ ጥቅሞችን ከግምት በማስገባት ለ2002 የነበረው የምርጫ ምክር ቤት መጫወቻ ሜዳ በበርካታ ስፍራዎች ለገዢው ፓርቲ ደግፎ በከፍተኛ ሁኔታ ያደላ በበቂ ሁኔታ ሚዛኑን ጠብቆ ያልተመጣጠነ እንደነበረ ልዑኩ ያስባል።

በኢትዮጵያ ፖለቲካዊ ትዕይንት ውስጥ እና በምርጫው አስተዳደር ስራ ውስጥ ሴቶች በአነስተኛ ሁኔታ ተወክለው ቀርበዋል። ከኢብምቦ በተገኘው መረጃ መሰረት ሴቶች ከተመዘገቡት መራጮች ውስጥ 47.8 በመቶ ያከሉን ይሆናሉ፤ እርሱም ከትክክለኛው የሃገሪቱ ቆጠራ ከብደት ያነሰ ነው። ለ2002 ዓ.ም ምርጫዎች እጩክነት በሩት ውስጥ ሴቶች ከ12% እስከ 15% ድረስ ያለውን መጠን ለህጥም እና ለክልል ምክር ቤቶች በየአንጻሩ የያዙ ሲሆን ይህም ከ1997 ዓ.ም ምርጫው ያነሰ ነበር። የኢህአዴግ 30% የሚሆነው መጠን ታላቅ የሴቶች መወከልን የሚያረጋግጥ አዎንታዊ እመርታ ነው። ለሴት እጩዎች የነበረው ታላቅ ህዝባዊ የገንዘብ ድጋፍ አቅራቢ የሴቶችን ወክልና የሚያበረታታ መነሳሳት ነበረ።

ኢብምቦ በመራጮች ትምህርት ዙሪያ የተሟላ ብቃት ለመያዝ ወስኖ ነበረ። አኅምታል በኢብምቦ ቀርቦ የነበረው የመራጮች መረጃ በአጠቃላይ በቂ ያልነበረ እና በጣም ተደጋግሞ የፖለቲካ ፓርቲዎች እና አስተዳዳሪዎች በሃገሪቱ ገጠሬማ ክልሎች የመራጮች ትምህርት ዋና ተንታኞች ነበሩ። ከአዲሱ እና ገዳቢው የኢትዮጵያ በጎ አድራጎት እና ማህበራት ህግ ጋር ተያይዞ የሲቪል ማህበራት ድርጅቶች ከመራጮች ትምህርት መከላከል የማዕከል ድርጅቶችን ብቃት ያለው ሚና ከምርጫው ሂደት የገደበ ሆኗል።

ከመምረጥ፣ ቆጠራ እና ድምር ጋር ለተያያዙ ቅሬታዎች ያሉት ደንቦች ከባለፉት አምስት አመታት ይልቅ ፋይዳ ባለው መልኩ ተጠናክሯል። ይሁን እንጂ ተቃዋሚ ፓርቲዎች የህግ አውጪው እና የፖሊስ ነጻነት እና ገለልተኝነት ላይ ካላቸው የልበ መላኩን እጦት እንጻር እነዚህ ደንቦች ከምርጫ ጋር ለተያያዙ ቅሬታዎች የተሳካ ህጋዊ መፍትሄ የሚቀርቡበትን እድል ያረጋግጡ ዘንድ ተጨማሪ እርምጃዎች መወሰድ እንዳለባቸው አኅምታል ያስባል። በተጨማሪም ለቅሬታ ፍርድ አፈጻጸም ያሉት መንገዶች እርምጃ ያልተወሰደባቸውን እነዚህን ጥፋቶች ለማስወገድ ሊጣሩ ይገባል።

የምርጫው ቀን ከከፍተኛ የመራጭ ተስላፊ ጋር በአጠቃላይ ሰላማዊ እና ሥርዓት ባለው መልኩ ተከፍቷል። የምርጫው ሚስጢራዊነት ምንም እንኳን ጥቃቅን የተዛቡ ነገሮች መኖር በስተቀር ተከብሮ ነበረ። አኅምታል በተለይ በድምጽ መስጫ ጣቢያዎች መከፈቻ እና መዝጊያ ላይ የሚጸረር የሥርዓቶች አተገባበር ታዝቧል። የፓርቲ ተወካዮች በዋናነት ከኢህአዴግ እና የሃገር ውስጥ ታዛቢዎች በአብዛኞቹ የድምጽ መስጫ ጣቢያዎች ውስጥ ተገኝተው ነበረ። መዝጊያው እና ቆጠራው 66% በሚሆኑ ጉዳዮች በአዎንታዊነት የተገመገሙ ሲሆን የድምጽ አሰጣጥ ስርዓቶች በአኅምታል

ታዛቢዎች 87% በሚሆኑት በጎ በፈቃድ የድምጽ መስጫ ጣቢያዎች በአዎንታዊነት ተገምግመዋል። ለትዝብት ከበቁት 25% በሚሆኑት ድምጽ መስጫ ጣቢያዎች ውስጥ የወጡት ቅጾች ቅጂዎች ለፓርቲ ተወካዮች ያልተሰጡ ሲሆን የቆጠራ ሂደቱን ግልጽነት እና ተዓማኒነት በሚያምታታ መልኩ ወደ አጋማሽ የሚጠጉ ወጤቶች ደግሞ ከድምጽ መስጫ ጣቢያዎች ውጪ አልተለጠፉም ነበር።

በብሔራዊ ደረጃ የድምጽ መስጫ ወጤቶችን ለማጠቃለል ለሚያስችለው ትይዩ የመግባቢያ ዘዴዎች ምስጋና ይግባና ኢብምቦ የድምጽ መስጫ ጣቢያዎች ከተዘጉ በኋላ 48 ሰዓታት በሚያንስ ጊዜ ጊዜያዊ ወጤቶችን አስታውቋል። እንደ አጎ ምታል ታዛቢዎች ከሆነ በምርጫ ክልሎች ደረጃ ያለው የማጠቃለል ሂደት በእጅጉ አስቸጋሪ እንደነበረ ይገመታል። ለትዝብት ከበቁት 27% በሚሆኑት ውስጥ የድምጽ መስጫ ወጤቶች ቀደም ሲል በድምጽ መስጫዎች ውስጥ በታዛቢዎች ከታየው የተለየ ነበሩ። በአያሌ ሁኔታዎች ውስጥ ያልተሟሉ ወይም ትክክለኛ ያልነበሩ ቅጾች ከድምጽ መስጫ ጣቢያዎች ውስጥ በምርጫ ክልሎች የምርጫ ሰራተኞች ሲስተካከሉ ወይም ሲሟሉ ነበር። የሂደቱ ግልጽነት 40% በሚሆኑት ለትዝብት ከበቁ ሰፍራዎች ውስጥ አጥጋቢ እንዳልሆነ ይቆጠራል። እንዲህ አይነቶቹ ለትክክለኛ የወጤቶች መስራጭ የሚሆኑ ወሳኝ ቅጾች ብዙ በሚበሉ የምርጫ ክልሎች ውስጥ አልተሞሉም ነበር።

ለኢህአዴግ ድል ከብረብዓልነት ያገለገለውን በምርጫው ላይ ጊዜያዊ የሆነውን መግለጫ ተከትሎ በእጅጉ ተቺ በነበረው የሰብዓዊ መብቶች ተመልካች አታላይ የተወሰኑ ሰልፎች ተካሂደው ነበር። በእነዚህ ሰልፎች ላይ ልዑኩ በገዢ ፓርቲ ላይ “ፖለቲካዊ አጀንዳ” እንዳለው የሚጠቁ መመሪያዎችን የያዙ ሰሌዳዎች በአጎ ምታል ላይ ታይተው ነበር። አፋሪያ ላይ የሆነ ወጤት ሰኔ 14 ቀን ተለቆ የነበረ ሲሆን በአብዛኞቹ ፓርቲዎች ተቀባይነት አግኝቶ ነበረ። መድረክ እና መኢአድ ወጤቶቹን ያልተቀበሉ ሲሆን ብሔራዊ ክልልን የሚሸፍን የዳግም ምርጫ ጥያቄ ለኢብምቦ ቢያቀርቡም ሊሳካላቸው አልቻለም። ሁለቱም ፓርቲዎች በፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት (ፌከፍ) የኢብምቦን ወሳኔ ይግባኝ በማለት አቤቱታ አቅርበው ነበር። ፌከፍ የኢብምቦን ወሳኔ አጽንቶታል።

ገዢው ፓርቲ እና ሸሪክ የሆኑ ለት ፓርቲዎች ከ547 መቀመጫዎች 544 የሚሆኑትን ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እንዲሁም ከ1,904 መቀመጫዎች ደግሞ ከአራቱ በስተቀር ሁሉንም መቀመጫዎች ለክልል ምክር ቤቶች አሸንፏል። የተሳትፎ ተመኑ 93.4% ነው። አንድ የግል እጩ እና ከዋና ተቃዋሚ ቅንጅቶች አንዱ ከሆነው ከኢትዮጵያዊያን ፌዴራላዊ አንድነት መድረክ (መድረክ) አንደኛው የሆነው እጩ ለህገመንግሥት መቀመጫ አሸንፏል። በአንጻራዊነት አነስተኛው ከሚመስለው የአርጎባ ህዝቦች ዴሞክራሲያዊ ድርጅት (አህዴድ) አንድ እጩ ሦስተኛውን መቀመጫ አሸንፏል። አህዴድ ሦስት የክልል ምክር ቤቶች መቀመጫዎችን አግኝቷል። የመላው ኢትዮጵያ ወያኔ አንድነት ፓርቲ (መኢአድ) አንድ የክልል ምክር ቤት መቀመጫ አሸንፏል። ኢህአዴግ በተግባር ፍጹም የሆነውን ቁጥጥር በአነስተኛው የህግ ምክር ቤት እና በክልል ምክር ቤቶች ላይ እንዳደረገ ወጤቶቹ የሚጠቁሙናቸው።

አጠቃላይ የጥቆማዎች እና አስተያየቶች ዝርዝር ተጨማሪ ማሻሻያዎችን በአንዳንድ የምርጫ ሂደት ቦታዎች ላይ ያደርጉ ዘንድ ለሚመለከታቸው ባለስልጣናት ግንዛቤ ሲባል በዚህ የመጨረሻ አታላ ማብቂያ ላይ ተካተዋል። ቁልፍ የሆኑት አስተያየቶች የሚከተሉትን ያካትታሉ፡

- የተቃዋሚ ፓርቲዎችን ተሳትፎ እና ብቃት ለማሳደግ እንዲሁም ደግሞ የፖለቲካዊ ስፍራውን በኢትዮጵያ ለማስፋት አንዳች አይነት እርምጃ መወሰድ አስፈላጊ ነው። የተሰደዱትን ተቃዋሚ መሪዎች መመለስ እንዲሁም የታሰሩትን ተቃዋሚ መሪዎች መፍታት በዴሞክራሲያዊ ሂደቱ ውስጥ ልበ መለኮትን የሚያድስ በመሆኑ በዚህ አቅጣጫ ጠቃሚ ደረጃዎች ይሆናሉ። የፖለቲካ ፓርቲዎች እና የምርጫ ቅስቀሳዎች ለፖለቲካ ፓርቲዎች ከሚደረጉት የአቅም ግንባታ ፕሮግራሞች አፈጻጸም፣ ከአባላቶቻቸው እና ከአጠቃቻቸው ጋር አብሮ የሚታይ ሊሆን ይችላል።
- በገዢው ፓርቲ እና በመንግስት መካከል ግልጽ የሆነ መለያ የት መኖሩን ለማረጋገጥ ከዚህም የተነሳ የመንግስትን ጥሪዎች በቅስቀሳዎች ወቅት ያላግባብ ስራ ላይ ማዋል እንዳይኖር ለማድረግ አንዳንድ እርምጃዎች መወሰድ አለባቸው። በምርጫ ተግባራት ውስጥ ላሉ የማዕከል አስተዳደራዊ መዋቅራት እንደ ብቸኛ አማራጭ የሚታዩ በትንህኔታ በሂደት ለማስቀረት ኢብምቦ በቂ ጥሪዎች ሊዘጋጁለት ይገባል። ይህም ደግሞ ገለልተኛ እና ሊታመን የሚችል የምርጫ ሥራ አመራር አካልን ለመፍጠር ነው። ይህ የሥልጣንን አላግባብ መጠቀም እና የመንግስትን ጥሪዎች በማዕከል ደረጃ መጠቀምን ለማስቀረት የሚፈቅድ ነው። በተጨማሪም ይህ እርምጃ በምርጫ ሂደቶች ውስጥ የአያሌ ተቃዋሚ ፓርቲዎችን ልበ መለኮት ደረጃ ያሻሽላቸዋል።
- ትክክለኛነቱን እንዲሁም ደግሞ ለሁሉም የፖለቲካ ፓርቲዎች የተመዘገበውን መራጭ ቅጂዎች በማዘጋት ታላቅ ግልጽነቱን እንዲረጋገጥ ወሳኝ የሆኑ የመከላከያዎችን ተግባራዊነት እውን ለማድረግ የመራጭ ምዝገባ ለወደፊት የምርጫ ሂደቶች በኮምፕዩተር የታገዘ ሊሆን ይገባቸዋል። ኢብምቦ ዘላቂ እና ብሔራዊ የሆነ የመራጭ ምዝገባን ስለመፍጠር ሊያስብበት ይችላል ይኸናል።
- ኢብምቦ የምርጫ ሂደቶችን ግልጽነት ለማሳደግ እና አንዳንድ የተቃዋሚ ፓርቲዎች አድራጊ ባለመሆኑ ላይ ያላቸውን አተያይ ለማሻሻል እርምጃዎችን መወሰድ ይኖርበታል። እነዚህ እርምጃዎች ሁሉንም የምርጫ መሪዎች ለተቃዋሚ ፓርቲዎች የማሳተምን እና የማስተላለፍን ኃላፊነት ሊያካትቱ ይገባል። ኢብምቦ አንዳንድ የምርጫ ቀን ሥርዓቶችን ሊከልስ ይገባል፤ በተለይ የቅጾችን ንድፍን፣ ለድምጽ መስጫ ጣቢያ ሰራተኛው የሚቀርበውን ሥልጠና ብሎም የምርጫ ክልል የምርጫ አስፈጻሚ መኮንኖች ጭምር ሲሆን እርሱም የማጠቃለል ሂደቱን ለማሻሻል ነው።

II. መግቢያ

የአውሮፓ ግብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ (አኅ ምታል) ከኢትዮጵያ የወጭጉ ዳይ ሚኒስቴር እና ከብሔራዊ የኢትዮጵያ ምርጫ ቦርድ (ብኢምቦ) የደረሰውን ግብዣ ተከትሎ ከመጋቢት 5 እስከ ሰኔ 14 ቀናት 2002 ዓ.ም ድረስ በኢትዮጵያ ተገኝቶ ነበረ። አኅ ምታል የአውሮፓ ፓርላማ አባል በሆኑት በሚ/ር ቲጅስ በርማን የተመራ ነበረ። ልዑኩ ከ25 የአውሮፓ ግብረት መንግስታት እንዲሁም ከኖርዌይ፣ ስዊዘርላንድ እና ካናዳ የተወጣጡ 170 ታዛቢዎች የምርጫውን ሂደት ከአለማቀፍ እና ከክልላዊ የምርጫ ግዴታዎች እንዲሁም ከኢትዮጵያ ህግጋት አንጻር እንዲገመገሙ ወደ ሁሉም የሃገሪቱ ክልሎች አስማርቷል። አኅ ምታል በደረሰባቸው ግኝቶች እና ድምዳሜዎች ገለልተኛ ሲሆን በጥቅምት ወር 1998 ዓ.ም በተባበሩት መንግስታት በተዘጋጀው የዓለም አቀፍ የምርጫ ታዛቢ አዋጅ መርሆች ተገዢነት ወጣ። በምርጫው ቀን አኅ ምታል ታዛቢዎች የምርጫ እና ቆጠራውን ሁኔታ ለመታዘብ 815 የድምጽ መስጫ ጣቢያዎችን እያንዳንዱን የኢትዮጵያ ክልሎች ጎብኝተዋል።

III. ፖለቲካዊ ዳራ

ሀ. ፖለቲካዊ አውድ

የመድብለ ፓርቲ ዲሞክራሲያዊ ስርዓት በኢትዮጵያ ፌዴራል ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገ መንግስት መካተት የጀመረው በታህሳስ 1987 ዓ.ም. ጀምሮ ሲሆን ይህም የጸደቀው ከ1983 ዓ.ም የደርግ አገዛዝ ውድቀት በኋላ በተመረጠት የህገ መንግስት አርቃቂዎች ስብሰባ ነው። ከ1987 ዓ.ም ጀምሮ በኢትዮጵያ ተከታታይ ምርጫዎች በየአመስት አመቱ ይደረጋሉ። በግንቦት 15/2002 ዓ.ም. የኢትዮጵያ ዜጎች የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባላትን (ህ.ተ.አ.) እንዲሁም የክልል አስተዳደር መማከርትን ባሉት የሃገሪቱ ክልሎች ሁሉ እንዲመርጡ ጥሪ ተደርጎ ላቸዋል። የክልል ምክር ቤት ምርጫዎች በድራዳዋና በአዲስ አበባ መስተዳድሮች የተከናወነው በ2001/2002 ዓ.ም. ሲሆን ይህም የሆነው በ1997 ተቃዋሚ ፓርቲዎች ያሸነፉትን መቀመጫ እንረከብም ካሉ በኋላ መሆኑ ይታወቃል። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ እስከ 2002 ዓ.ም ድረስ ምርጫ መቀመጫዎች በተቃዋሚ ፓርቲ አልተያዙም።

የ2002 ምርጫ ልዩ መታወቂያው በምርጫ 1997 ትዝታዎችና ከስተቶች የተከበበ የነበረ መሆኑ ነው። ግንቦት 1997 በአገሪቱ ታሪክ ውስጥ ልዩ እና ታላቅ የሆነ ፉክክር የነገሰበት ምርጫ በኢትዮጵያ ውስጥ ተደረገ። በምርጫው ቀን የተፈጠሩ መዛባቶች እንዲሁም በመጠናከር ሂደት ውስጥ የተፈጠረው ተቃውሞ ወደ አመጽ እና ነፃነት ተለውጦ ወደ 200 የሚደርሱ ሰዎች ለህልፈት ተዳርገዋል። ረዘም ያለ ጊዜ የወሰደውና አቤቱታ የበዛበት የምርጫ ማጣራት ሂደትም ተከናወኖ በሌላ ምክር ቤት በኩል በአንዳንድ ስፍራዎች ዳግም ምርጫ ተካሂዶ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ (ኢ.ብ.ም.ቦ) በመስከረም 1998 ዓ.ም. የመጨረሻውን የምርጫ ውጤት ይፋ አድርጓል። በዚህም መሰረት ተቃዋሚዎች ከ547 የተወካዮች ምክር ቤት መቀመጫዎች ውስጥ 170ውን ሲያሸንፉ በአዲስ አበባ ምክር ቤት ደግሞ ከ138 መቀመጫዎች 137ቱን አሸንፈዋል። በሌላ ምክር ቤት ውስጥ የተቃዋሚ ፓርቲ ምርጫው ተጭበረብሯል በሚል ፓርላማ ባለ መግባት እንዲሁም ለአንዳንድ የሲቪል ግዴታዎች ባለመገዛት የተቃወሙ ጥሪ አድርጓል። በህዳር 1998 ጥቂት የማይባሉ የተቃዋሚ ፓርቲ መሪዎች፣ የሰብአዊ መብት አቀንቃኞች፣ ጋዜጠኞች እና በሺህ የሚቆጠሩ ሲቭል ማህበረሰቦች ለአስር ተዳርገዋል። በታህሳስ 1998 137 ግለሰቦች በከፍተኛ ወንጀል ሲከሰሱ “ህገ መንግስቱን በሃይል ለመናድ” ተንቀሳቅሰዋል በሚል ነበር። አብዛኛዎቹ ከ18 ወራት በኋላ ይቅርታ ተደርጎ ላቸው ከአስር ተለቀዋል።

ከዚህ ምርጫ በኋላ የፈነዳው አመጽ በብዙ ኢትዮጵያውያን አዕምሮ ውስጥ ተቀርጾ ቀርቷል። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ በሁሉም ተፎካካሪ ፓርቲዎች እና በባለሃብቶች በ2010 አመጽ አልባ እና ሰላማዊ የምርጫ ሂደት ዋናና ተፈላጊ ነበር። ለብዙ ባለድርሻ አካላት የ2002 ምርጫ ከ1997 ሲነጻጸር ሰላማዊነቱ ሂደቱን ይገመገሙ ያድወሳኝ ነበር።

የፖለቲካ ፓርቲዎች የምርጫ ደንብ ስነ ምግባር (ፖ.ፓ.ም.ደ.ስ) ፊርማ መካሄዱ በኢትዮጵያ ፖለቲካዊ አውድ ላይ እመርታን ያሳየበት ሁኔታ ነው። የፖለቲካ ምርጫ ደንብ ስነ ምግባር የተፈረመው ጥቅምት 20, 2002 ሲሆን ጠቅላይ ሚኒስትሩን ጨምሮ የኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ መሪዎች (ኢ.ዴ.ፓ.)፣ አንድነት ለዲሞክራሲ ፓርቲ (አ.ዲ.ፓ.)፣ የመላው ኢትዮጵያ አንድነት እና ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (መ.ኢ.አ.ዴ.ፓ) የተሳተፉ ሲሆን አብዛኞቹ ሌሎች ፓርቲዎችም ኋላ ላኢ ፈርመዋል። በጥር 2002 ዓ.ም. ደንቡ ህግ ሆኖ ተካተተ። ህግ ሆኖ አስገዳጅ ባህሪ መያዙ በተወሰነ መልኩ አስቀድሞ የነበረውን የጋራ ስምምነት መንፈሱን አዳክመው።

ለ. አውራ የፖለቲካ ተዋናዮች

በብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ከተመዘገቡት 79 የፖለቲካ ፓርቲዎች ውስጥ 63ቱ በ2002 ምርጫ በብሔራዊ ወይም በክልል ደረጃ ለመወዳደር ቢወስኑም አምስት ፓርቲዎች ብቻ ለአገር አቀፍ ህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባልነት በቂ የሆኑ እጮች አቅርበዋል። የአብዛኞቹ የፖለቲካ ፓርቲዎች ፋይናንስ አቅማቸውን ምንም መመልከት የአኅ ምታል ታዛቢዎች ከኢ.ህ.ዴ.ግ በስተቀር አብዛኞቹ የኢትዮጵያ ፖለቲካ ፓርቲዎች ያልተደራጁ፣ ልምድ አልባ፣ በቂ ፈንድ የሌላቸው በተለይም በአደረጃጀት ውስጣዊ ዲስፕሊን የሚሳተፉት ጥቅምተኛዎች ናቸው። የአብዛኞቹ የተቃዋሚ ፓርቲዎች ከመነሻው ጀምሮ ከፋኛ የተመናጡ ሲሆን በተለይም ደግሞ ወደ 80 በመቶ የሚቆጠር መራጭ ህዝብ ባለበት የገጠሩ ክፍል ያይላል።

የኢትዮጵያ የፖለቲካ አውድማ ከ1983 ደርግ መንግስት ወድቀት በኋላ በህዝቦች አብዮታዊ ዲሞክራቲክ ግንባር (ኢህአዴግ) ተጽእኖ ስር የወደቀ ሲሆን በነሐሴ 1981 የተመሰረተው ኢህአዴግ በስሩ አራት ድርጅቶችን¹ እንዲሁም በቀረው የአገሪቱ ክፍሎች ውስጥ በዛያቱ ተባባሪ እና አጋር ፓርቲዎችን ያቅፋል። ኢህአዴግ በስራ አስፈጻሚነት ማመራ ሲሆን ሰብሳቢውም በአሁኑ ጊዜ ያሉት ጠቅላይ ሚኒስትር መለስ ዜናዊ ናቸው። ኢህአዴግ በመጠን፣ በአደረጃጀት፣ በፓርቲ ዲስፕሊን መዋቅሩን በሁሉም የአገሪቱ ቀበሌዎች (ማህበረሰቦችና የከተማውን መንደሮች ሁሉ አስተዳዳሪ ክፍል ያለው) የዘረጋ ብቸኛ እና እውነተኛ ብሔራዊ የፖለቲካ እንቅስቃሴ ነው። ኢህአዴግ እና አጋር ድርጅቶቹ በ1987 ምርጫ ከ547 መቀመጫዎች 492 መቀመጫ ያሸነፉ ሲሆን ከ1992 ምርጫ በኋላ ወደ 482 ከዚያም ከ1997 ጠንካራ ፋክክር በኋላ ወደ 377 መቀመጫ ወርዷል። ኢህአዴግ በሚያዚያ 2000 ዓ.ም በተካሄደው የአካባቢ ምርጫ በከፍተኛ ልዩነት ያሸነፈ ሲሆን በ2002 ምርጫ ጊዜም ኢህአዴግ ለተወካዮች ምክር ቤት 501 አጠቃላይ ልማት ለክልል ምክር ቤት ደግሞ 1,349 አጠቃላይ ልማት አቅርቧል።

ከ1997 ምርጫ በኋላ በዋነኛ ተቃዋሚ ፓርቲዎች ውስጥ የተከሰተው ከአባልነት መልቀቅ፣ መከፋፈልን ተከትሎ ከሁሉም ፓርቲ መዋሃድ እንዲሁም የአዳዲስ ፓርቲዎች ብቅ ብቅ ማለት ሃይላቸውን አዳክመው። ተቃዋሚዎች በተጨማሪም የአንዱ መሪ ያቸው መስደድ በተለይም ለወይይት የማረፊያ ደው ነውጠኛ አተያያቸው እንዲሁም የዋና ዋናዎቹ ተቃዋሚ ፓርቲዎች መሪዎች በአስር ቤት መወርወራቸው መዳከማቸውን አፋጥኖታል። ከ1997 የቅንጅት ለአንድነት ፓርቲ ወህደት በኋላ የአንድነት ለዲሞክራሲ ፓርቲ እና የኢትዮጵያ ዲሞክራሲ ሃይሎች አዲስ ፓርቲ መስርተዋል። በሌላም በኩል ወጣብለው የሚታዩ ሌሎች ፓርቲዎች በ2002 ምርጫ በግል ሲንቀሳቀሱ ነበር።

ለመንግስት ጠንካራ ተቃዋሚ ፓርቲ የነበረው የኢትዮጵያ ፌዴራል ዲሞክራሲያዊ አንድነት ፎረም (መድረክ) ሲሆን ይህ ፓርቲ የስምንት ፖለቲካዊ ፓርቲዎች ወህድነት ነው። አብዛኞቹም ፓርቲዎችም ከቅንጅት ለአንድነት እና የህብረት ፓርቲዎች ጋር የተገኛኝ ነገር ያላቸው ሲሆኑ ሰብሳቢው የኢትዮጵያ ህዝቦች ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (ኢህዴፓ)²፣ ፕሮፌሰር በየነ ጴጥሮስን አድርገው ሾመዋቸዋል። መድረክ በንጽጽር ሲታይ በሰኔ 2000 ዓ.ም. የተመሰረተ በመስከረም 2002 ደግሞ በብሄራዊ ዲሞክራሲያዊ ምርጫ ቦርድ ኢትዮጵያ የተመዘገበ አዲስ ተቃዋሚ ሃይል ነው። መድረክ ብርቱ ህልውናውን በክልሎች ሁሉ ለመመስረት እንዲሁም ተቀናጅቶ ለመስራት ከባባድ ውጣ ውረዶችን አሳልፏል። ሆኖም በመስከረም 2002 በተዘጋጀው የምርጫ ደንብና ስነ ምግባር ወይይትና ስምምነት ላይ ስብሰባውን ረግጦ የወጣ ሲሆን ኢህአዴግ በዋና ዋና ጉዳዮች ላይ ለመነጋገር ፈቃደኛ እንዳልሆነ ያነሳል። መድረክ ምንም እንኳን የምርጫ ደንብና ስነ ምግባር ለፖለቲካ ፓርቲዎች የተባለውን ስነ ድባይፈር ምም መስራች ፓርቲዎቹ ግን በደንብና ስነ ምግባሩ መሰረት እንደሚንቀሳቀሱ አመልክተዋል። መድረክ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት 487 ለክልል ምክር ቤት ምርጫ ደግሞ 861 አጠቃላይ ልማት አቅርቧል።

በሰኔ 2000 የቀድሞው የቅንጅት ለአንድነት ፓርቲ ምክትል ሰብሳቢ፣ ወ/ት ብርቱካን ማደቅሳ የአዲሱ አንድነት ለዲሞክራሲ እና ፍትህ ፓርቲ ዋና ሰብሳቢ ሆነው ተመረጡ። ወ/ት ብርቱካን ማደቅሳ በ1997 ዓ.ም. የተያዙ ሲሆን ህገ መንግስቱን በሃይል ለመናድ በማል የአድሜልክ እስራት ተበይኖባቸዋል። በ2000 ዓ.ም. በፈጸመው ድርጊት በመጸጸት ዳግመኛ ወደዚያ አይነት ነውጠኛ ተግባር እንደማይሳተፉ ያስታወቁና የፈረሙ ሲሆንም በወጪ አገር የይቅርታውን ቅድመ ሁኔታ በመጣሳቸው ለአስር ሊዳረጉ ችለዋል። በርግጥ የይቅርታው ህጋዊነት አነጋጋሪ መሆኑ አልቀረም።³ የተባበሩት መንግስታት የሰራተኞች ቡድን እስሩ ድንገተኛ እንደሆነ ይናገራሉ። ስለሆነም ኤንጂነር ግዛቸው ሸፈራው በቅርብ በተደረገው ምርጫ የአመራሩን ስፍራ ተረክበዋል። ቅንጅት ለአንድነት ፓርቲ ህጋዊ የበላይነቱን ካጣ በኋላ የመላው ኢትዮጵያ አንድነት ፓርቲ (መኢአፓ) በአቶ ሃይሉ ሻወል አማካኝነት ተመስርቷል። መኢአፓ ኋላ ላይ የብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ኢትዮጵያ ስነ ድህረ መፈረሙ በተቃዋሚዎች አስተያየታል። ቆየት ብሎም መኢአፓ የኢህአዴግ ሌሎች ፓርቲዎች ላይ የሚያደርገው የቁጥጥር መንገድ እንደሳዘነው አስታወቋል። መኢአፓ ለተወካዮች ምክር ቤት 319 ለክልል ምክር ቤቶች ምርጫ ደግሞ 619 አጠቃላይ ልማት አቅርቧል። በ2002 ከነበሩት ሌሎች ሁነኛ ተወዳዳሪ ፓርቲዎች መካከል በአቶ ልደቱ አያሌው የሚመራው የኢዴፓ ፓርቲ መንግስቱን በመተቸቱ ሂደት ውስጥ ተለሳልሶ ቀርቧል። ፓርቲው ለተወካዮች ምክር ቤት 230 አጠቃላይ ልማት ለክልል ምክር ቤት ደግሞ 280 አጠቃላይ ልማት አቅርቧል። ከቀድሞው ፓርቲ ጋር የፍርድ ቤት ትግል ከተደረገ በኋላ አቶ አየለ ጫማሰ የቅንጅት ለአንድነት ፓርቲ ስም ወራሽነት ተስጥቶ አቸዋል። እናም ይህ ፓርቲ 133 ለተወካዮች ምክር ቤት 137 ደግሞ ለክልል ምክር ቤት አጠቃላይ ልማት አቅርቧል። በ2002 ቀሪዎቹ ፓርቲዎች ያቀረቡት አጠቃላይ ልማት በንጽጽር እና በቁጥር ሲታይ አነስተኛ ሲሆኑ የህዝብንም

¹ የትግራይ ህዝቦች ነጻነት ግንባር (ትህነግ)፣ የአማራ ብሔራዊ ዲሞክራሲያዊ ንቅናቄ (አብዴን)፣ የኦሮሚ ህዝቦች ዲሞክራሲያዊ ድርጅት (አህዴድ) እና የደቡብ ኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ንቅናቄ (ደ.ኢ.ዴ.ን) ናቸው። ሸሪክ ፓርቲዎቹ የሚያካትተው፣ የአፋር ብሔራዊ ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (አብዴፓ)፣ የሶማሊ ህዝቦች ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (ሶህዴፓ)፣ የቤንሻንጉል-ጉመዝ ህዝቦች ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (ቤጉህዴፓ)፣ የጋምቤላ ህዝቦች አንድነት ዲሞክራሲያዊ ንቅናቄ (ጋህአዴን) እና የሐረር ብሔራዊ ሊግ (ሐብሊ) ናቸው።

² የወህደቱ ሌሎች ፓርቲዎች፣ አንድነት ለዲሞክራሲ እና ፍትህ (አዴፍ)፣ የኦሮሚ ፌዴራሊስት ዲሞክራሲያዊ ንቅናቄ (አፌዴን)፣ የትግራይዎችን አንድነት ለዲሞክራሲ እና ሉዓላዊነት (ትአዴሉ)፣ የደቡብ ኢትዮጵያ ህዝቦች ዲሞክራሲያዊ አንድነት (ደ.ኢህዴአ)፣ የኦሮሚ ህዝቦች ኮንግረስ (አህኮ)፣ የኢትዮጵያ ዊያን ዲሞክራሲያዊ አንድነት ንቅናቄ (ኢዴአን) እና የሶማሊ ዲሞክራሲያዊ አንድነት ኃይላት (ሶዴአኃ) ናቸው።
³ እንደ የቅጣት አዋጅ 395/1996 አንቀጽ 16 ከሆነ ይቅርታው በእነዚህ ሁለት ጉዳዮች ብቻ ሊሻር ይችላል 1) በቂ ምክኒያት ከይቅርታው በፊት የተገኘ እና በይቅርታ አድራጊው ተቀባይነት ሲኖረው ወይም 2) ይቅርታው በማግኘት በርዕደም በማታለል ምክንያቶች የተሰጠ ወይም ተቀባይነት ያገኘ እንደሆነ ነው። እንደ መንግስት ከሆነ ይቅርታው የተሰጠው በማግኘት በርዕደም እና በማታለል ምክኒያቶች አይደለም። የይቅርታው መሻር ይቅርታ መጠየቅን በመካደብ ብቻ ነው። ወ/ት ብርቱካን ማደቅሳ እና የህግ ጠበቃዎቹ ይቅርታውን መካድ ለይቅርታ መሻር ከህግ አንጻር አሳማኝ ምክኒያት እንዳልሆነ እና መካከል ከያዋንም ለማቅረብ አድልዎ እንዳልተሰጣት ይናገራሉ። የይቅርታ አዋጁ ይቅርታን የሚያሸር ጉዳይ ሲኖር ሰጪው ቀደም ተብሎ የማድረግ የየጽሁፍ ማሳሰቢያ ሊኖረው እና ምላሹንም በ20 ማሳሰቢያ ውስጥ በተቀበለበት ቀናት ምላሽ መስጠት ይኖርበታል በማለት በግልጽ ያስቀምጣል።

ድምጽ ለማግኘት ብዙ የታደሉ አልነበሩም። በአጠቃላይ ወደ 34 የሚያህሉ የግል እጩተወዳዳሪዎች ቀርበው ለፓርላማ ሲወዳደሩ 11 ደግሞ ለክልል ምክር ቤቶች ተወዳድረዋል።

IV. ህጋዊነቱ እና የምርጫው አውታር

ሀ. ህጋዊው አውታር

በተወካዮች ምክር ቤት እና በክልል ምክር ቤት ምርጫዎች ገዢ የሆነው ህጋዊ ቅርጽ ለእውነተኛ እና ዴሞክራሲያዊ ምርጫዎች ገዢ የሆነው ህጋዊ ቅርጽ ለእውነተኛ እና ዴሞክራሲያዊ ምርጫዎች ከዓለም ዓቀፉም ሆነ ከክልሎች ጠንካራ ተሳትፎ ጋር ስምም የሆነ በቂ መሰረትን የሚሰጥ ነው። የኢትዮጵያ ህገመንግስት እና ከምርጫ ክፍሎች ጋር የተያያዙ ያለው ህግ የፖለቲካ መብት ዋስትናን ሲሰጥ እንዲሁም መሰረታዊ ነጻነቶችን ማለትም የመሰብሰብ፣ የመንቀሳቀስና የመደራጀት መብትን ያስጠብቃል። በሚደረጉት ወቅታዊ ምርጫዎች አጠቃላይ የመምረጥና የመመረጥ መብት እንዲሁም የፖለቲካ ፓርቲዎችን ለመምረጥ የሚሰጥ ድምጽ አሰጣጥ በህገመንግስቱ የተካተቱ ሲሆን ፍትሃዊ እና ህጋዊ ማስተካከያዎችን የማግኘት መብት ተገቢ የሆነ የፍርድ ሂደትንም ይጨምራል። ሆኖም ምርጫውን አስመልክቶ በህጎች ደንቦችና መመሪያዎች አፈጻጸም ላይ በአንዳንድ ሁኔታዎች ላይ ከተቀመጠት መርሆች ወጪ ገሮች ሲያፈነግጡ ተስተውሏል። ይህ ደግሞ በምርጫ ሂደት እና በተቀመጠት መርሆች እና ስምምነቶች ላይ ጫናን የፈጠረ ሲሆን በተለይም በመሰረታዊ የሲቪል እና የፖለቲካ መብቶች ላይ ሊኖር የሚችለውን ደስታ ላይ አሉታዊ ተጽዕኖ አሳርፎበታል።

የተወካዮች ምክር ቤትም ይሁን የክልል ምክር ቤት ምርጫዎች የሚመሩት በ1987 በፌዴራል ዴሞክራሲያዊ ኢትዮጵያ ህገመንግስትና በሌሎች ልዩ አዋጆች ማለትም በተሻሻለው የምርጫ ህግ (532/2007)፣ በፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ አዋጅ (573/2008) የምርጫ ደንብና ስነምግባር ለፖለቲካ ፓርቲዎች (662/2009)፣ ሰላማዊ ሰልፎችንና ህዝባዊ ስብሰባዎችን በተመለከተ ያለውን ቅደም ተከተል በሚያስቀምጠው አዋጅ (3/1991)፣ የበጎ አድራጎት ማህበራት አዋጅ (621/2009)፣ የጸረ ሽብር ተኝነት ህግ (652/2009) የብዙሃን መገናኛ እና መረጃ የማግኘት አዋጅ (590/2008) እንዲሁም የ1997 የወንጀለኛ መቅጫ ህግን መሰረት አድርጎ ነው። ሌሎች በዛያቱ በኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ የወጡ መመሪያዎችና ደንቦች አሉ። እነርሱም የአጭሮች ምዝገባ መመሪያ (1/2009)፣ የመረጃ መመሪያ (2/2009)፣ የመምረጥና የመመረጥ፣ ድምጽን የመቁጠርና የምርጫ ወጤት የማሳወቅ መመሪያዎች (5/2010)፣ መንግስት ፖለቲካ ፓርቲዎችን በፋይናንስ ለመደጎም ያለው ድርሻና ቅደም ተከተል ደንብ (5/2009)፣ በቦርዱ በያንዳንዱ የምርጫ ደረጃ አጣሪ ኮሚቴ የማቋቋም ደንብና (1/2009) እና የመገናኛ ብዙሃን እንዲሁም የጋዜጠኞች ምርጫውን ሪፖርት ማድረግ ያለቀ ራሱ እና የስነምግባር ደንብ 6/2010 ናቸው።

ለ. አለማቀፍ እና ክልላዊ ግዴታዎች

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ መንግስት ሁሉንም አብይ የሆኑትን የምርጫዎች አፈጻጸም አለማቀፍ እና ክልላዊ ግዴታዎችን ስምምነት ገብቷል። አብዛኛው በቀጥታ ከጉዳዩ ጋር ተያያዥነት ያላቸው የ1966 አለማቀፍ ቃል ኪዳን በሲቪል እና ፖለቲካ መብቶች (አቃሲ ፓመ)፣ የ1979 በሴቶች ላይ የሚደረጉ ሁሉንም አይነት መድሎዎች የማስወገድ ስምምነት (ሴሁመማስ)፣ የ1966 ሁሉንም አይነት የዘር መድሎዎችን የማስወገድ አለማቀፍ ስምምነት (ሁአዘ መማአስ)፣ የ1952 የሴቶች ፖለቲካ መብት ስምምነት (ሴፖመስ)፣ የ1981 የሰብዓዊያን እና የህዝቦች መብቶች የአፍሪካ ቻርተር (ሰህመቻ)፣ እና በሴቶች መብቶች ላይ የተፈራረመው ፕሮቶኮል ናቸው። በተጨማሪም ኢትዮጵያ ለ2002ቱ በአፍሪካ ዴሞክራሲያዊ ምርጫዎችን በተመለከተ ገዢ የሆኑ መርሆች የአፍሪካ ህብረት አዋጅ ላይ ፖለቲካዊ ግዴታ አላት። እንዲሁም አሁን ድረስ በስራ ላይ ያልዋለውን በዴሞክራሲ፣ በምርጫዎች እና አገዛዝ ላይ የ2007 የአፍሪካ ቻርተርን አጽድቃለች።

ሐ. የምርጫ ህግ ጋት

አብዛኞቹ የ2002 ዓ.ም ምርጫ የገዙ ህግ ጋት እና ደንቦች ከ1997 ዓ.ም የተወሰዱ ናቸው። ስለዚህ እነዚህ በዚህ አዲስ ማዕቀፍ ውስጥ የተያዙ የመጀመሪያ አጠቃላይ ምርጫዎች ናቸው። አዲሱ ደንብ እንዲህ አይነቶችን አዎንታዊ ለውጦች አስተዋወቋል። ለምሳሌ በድምጽ መስጫ ጣቢያው የሚገኙ የተመዘገቡ መረጃዎችን ወደ 1,000 መገደብ እና ለፓርቲ ወኪሎች አፈሲያ ላይ የወጡት መግለጫ ወረቀቶችን ቅጂ መላክ ናቸው። ከምርጫ ጋር ተዛማጅ የሆኑ አምባገነኖችን ለማርገብ የአዳዲስ አስራሮች፣ አካላት እና ቀን ገደቦች ፈጠራ መኖሩ ሌላኛው ወሳኝ ፈጠራ ነው። ሆኖም ግን በአኩል መብት ስለ መመረጥ እና በአኩልነት ስለ መምረጥ የተቀመጡት የደንቦች ተግባራዊ አፈጻጸሞች ከሌሎች መካከል በዚህ አተታ ውስጥ ቀለም ተቀብተዋል፤ ያለበቱት ታይተዋል።

በባለፉት ጥቂት አመታት ውስጥ የተወሰዱ አንዳንድ ህጋዊ ሠነዶች በዋናነት የብዙሃን መገናኛ ህግ፣ የበጎ አድራጎት እና ማህበራት አዋጅ እና የጸረ-አሸባሪነት ህግ ጋት ሰላማዊ ምርጫዎችን ለማካሄድ የሚቻልበትን አቅም ለማሳደግ የታለሙ ህጎች መሰለው ይታያል። ምንም እንኳን ለምሳሌ የጸረ-አሸባሪነት ህጉ በምርጫ ሂደት ወቅት ተግባራዊ ባይደረግም እነዚህ ህጋዊ ሠነዶች ወጠታማ የሆኑ መሰረታዊ ነፃነቶችን በመለማመድ ረገድ ካላቸው ተጽዕኖ አኳያ ኮስታራ የሆኑ ጉዳዮችን ያስነሳሉ። እነዚህ ህጎች የሚመለከታቸው ብሔራዊ ገለልተኛ ፓርቲዎች

በሂደቱ እንዳይሳተፉ አድርገው ቀንሰዋቸዋል። ይህ በዋናነት የምርጫውን ግልጽነት ሂደት የማረጋገጥ ሚና ሊጫወቱ የሚገባቸው የብዙሃን መገናኛ እና የመያዞች ጉዳይ ነበር።

የፖለቲካ ፓርቲዎች የምርጫ ሥነ-ምግባር ህግ ትግብራ (ፖፓምሥህ) የፈረመበት ቢሆንም ባይሆንም የፖለቲካ ፓርቲዎች ጥምር ጉባዔ (ፖፓጥጉ) አባልነትን ከማይጨምረው የሥነ-ምግባር ህጉን ፈራማዎች ከሚገኙ ድብወህታታ ጋር ሁሉንም የፖለቲካ ፓርቲዎች ያሰረ ሆኗል። በተጨማሪም በተባሉት ነገሮች ላይ እና ከምርጫ ጋር ተዛማጅ በሆኑ ጥፋቶች ላይ በሚበይነው በህግ ተርጓሚው፣ በኢብምቦ መዋቅራት እና በፖፓጥጉ የተከፋፈለው ሥልጣን ህጋዊ መፍትሄ ለማስገኘት ተገቢው መንገድ ነው በመባሉ ግራ መጋባትን ፈጥሯል።

መ. የምርጫ ሥርዓት

ሥልጣንን በማዕከላዊ መንግስት እና ክልላዊ መንግስታት መጋራት ባለበት ከሃገሪቱ የፌዴራል ሥርዓት አኳያ የኢትዮጵያ ዊያን አጠቃላይ ምርጫዎች በተለመደ መልኩ የፓርላማታችኛው ምክር ቤት፣ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት (ህተም)፣ እና የዘጠኙን የክልል ምክር ቤቶች ብሎም የሁለቱን የከተማ አስተዳደሮች ያጣመረ ነው።⁴ የሃገሪቱ የላይኛው ምክር ቤት፣ የፌዴሬሽን ምክር ቤት በሚመለከታቸው የክልል ምክር ቤቶች ከህዝብ ብዛቱ አከፋፈል አንጻር የሚመረጡ በሃገሪቱ ህዝቦች ብሔሮች እና ብሔረሰቦች ተወካዮች የተወከሉ ጥምረቶች ናቸው።

እንደ ህገ መንግስቱ ከሆነ የህተም ምንም እንኳን በአተገባበር 547 ቁጥርን የያዘ ቢሆንም እስከ 550 መቀመጫዎች ሊኖሩት ይችላል። አብላጫ ድምጽ በማግኘት የሚደረግ ምርጫ ሥርዓት ጥቅም ላይ የሚውለው ከተናጥል አባል የምርጫ ክልሎች የሚገኝ ቀጥተኛ፣ ዝነኛ እና ሚስጢራዊ በሆነ የምርጫ መብት ሲሆን እርሱም የህተም አባላትን ለአምስት አመት ቆይታ ለመምረጥ ነው። ምንም እንኳን የምርጫ ህጉ ለክልላዊ መንግስት ምክር ቤቶች ምርጫዎች ግልጽ የሆነ ሥርዓት ባያስቀምጥም በተግባር ግን ቀላል የሆነ የአብላጫ ድምጽ ሥርዓት የሚከተሉ ነገር ግን ከብዙሃ-አባላት የምርጫ ክልሎች ጋር ያሉ ናቸው። መራጮች ተመሳሳይ ቁጥር ያለው ምርጫዎችን በምርጫ ክልላቸው ባለው መቀመጫ ላይ የሚከቱ ሲሆን በምርጫ ክልላቸው ከትልቁ የመራጭ መጠን ጋር ያሉ እጩዎች ደግሞ ለክልል ምክር ቤቶች መቀመጫዎችን ያገኛሉ። የኢብምቦ በአያንዳንዱ የምርጫ ክልል ያለውን የመቀመጫ ብዛት ክልላዊ ህግጋቶችን መሰረት አድርጎ ይወስናል። በሃገሪቱ ዙሪያ ያሉ የክልል ምክር ቤቶችን መዋቅር በግልጽ የሚያሰባስቡ ህዝባዊ ሠነዶች ቢኖሩ ኖሮ የሂደቱ ግልጽነት ይሻሻል ነበር። በእጅጉ ግልጽ በሚሆኑ የአብላጫ ድምጽ ሥርዓቶች ውስጥ እንዳለው ሁሉ የምርጫ ተራፋቶች በሃገሪቱ የሚገኙ የፖለቲካዊ አማራጮችን ስብጥር የሚወክሉ አይደለም።

ሠ. የምርጫ ክልሎች ወሰን

የሃገሪቱ ወቅታዊ 547 የምርጫ ክልሎች ወሰን በ1988/9 መጀመሪያ ላይ ከተመሰረተ በኋላ ተከልሶ አያውቅም። የህገ መንግስቱ አንቀጽ 103 የኢብምቦ በየአስር አመቱ በብሔራዊ የቆጠራ ኮሚሽን የሚደረገውን ቆጠራ መሰረት አድርጎ ፕሮፖዛል ለህተም እንዲያቀርብ ይጠይቃል። ምንም እንኳን አንዳንድ ቀበሌዎች በማዕከል ድምጽ አሰጣጥ በአስተዳደራዊነታቸው ለተለያዩ አውራጃዎች የተጣመሩ ለመሆን የመረጡ ቢሆኑም ቁጥራቸው ግን በአንጻራዊነት ያን ያክል ወሳኝ አይደለም። በባለፉት 15 ዓመታት ከነበሩት የወልደት እና ሞት ቁጥር ለወጡት አንጻር በምርጫ ክልሉ ያሉ መራጮች ቁጥር በአሁኑ ሰዓት በወሳኝነት ይለያያል። በወጡትም በየምርጫ ክልሉ ያሉ ብሔራዊ የመራጮች አማካኝ ቁጥር ወደ 53,500 የሚጠጋ ሲሆን በየምርጫ ክልሉ ያሉ አማካኝ ግምታዊ የመራጮች ቁጥር ከ40,000 ጀምሮ በቤንሻንጉል ጉመዝ እስከ 130,000 በአፋር ክልል ይለያያል። ይህ የምርጫ አውታር ባህሪ ከዚህ የተነሳ ሁሉም መራጮች እኩል ሊሆኑ የሚገባበትን “አያንዳንዱ መራጭ እኩል ከብደት ሊኖረው ይገባል” በማለት ከሚገልጽው የምርጫ ህጉ አንቀጽ 26.3 እና ከአለማቀፋዊው የሲቪል እና የፖለቲካ መብቶች ቃልኪዳን (አሲፓመቃ) ድንጋጌ አንጻር መሰረቱን ለማሟላት የሚጎድለው ይሆናል።⁵

ረ. “ልዩ” የአነስተኛ ቁጥር ያላቸው የምርጫ ክልሎች

በህገ መንግስቱ እና በምርጫ ህጉ በተደነገጉት መርኮዎች አንጻር 22 መቀመጫዎች በህተም በነገድ አነስተኛ ለሆኑ ህዝቦች የተጠበቀ ነው። ከዚህ የተነሳ 22 “ልዩ” የአነስተኛ ቁጥር ያላቸው የምርጫ ክልሎች አሉ። በአንዳንድ ክልሎች ለአነስተኛ ቁጥር ላላቸው የነገድ ቡድኖች የተደረገው ማስተካከያ የተለያዩ መጠን ያላቸው መቀመጫዎች ለአነስተኞቹ በሚጠበቅላቸው በምክር ቤቶች ምርጫዎች ላይም ተግባራዊ ይሆናል። የምርጫ ህጉ “የ [ልዩ አነስተኞቹ] ዝርዝር የምርጫ ክልሎቹ የማወሰኑት እና ለህዝብ ይፋ የሚደረጉት [ብሔራዊ አስመራጪ] በርድ አጥንቶ ለፌዴሬሽን ምክር ቤት ገቢ በሚያደርግ ጊዜ በፌዴሬሽን ምክር ቤት ነው።” የአነዚህ የምርጫ ክልሎች ዝርዝር መረጃ በህግ የሚወሰን እንደሚሆን ህገ መንግስቱ ይደነግጋል። የልዩ የምርጫ ክልሎች ድልድል የምርጫ ክልሎች በ1988 በተወሰኑ

⁴ የሃገሪቱ ዘጠኙ ክልሎች፡ አፋር፣ አማራ፣ ቤንሻንጉል-ጉመዝ፣ ጋምቤላ፣ ሃረሪ፣ ኦሮሚያ፣ ሶማሊ፣ የደቡብ ሕዝቦች ብሔሮችና ብሔረሰቦች ህዝቦች ክልል (ደህብብህክ) እና ትግራይ ናቸው። ሁለቱ የከተማ አስተዳደሮች ድሬዳዋ እና አዲስ አበባ ናቸው።

⁵ የአሲፓመቃ አንቀጽ 25፣ የተባበሩት መንግስታት ሰብዓዊ መብቶች ኮሚሽን፣ አጠቃላይ መግለጫ ቁጥር 25፣ አንቀጽ 21፣ “በአያንዳንዱ ክልል የምርጫ ሥርዓት አውታር ውስጥ የአንድ መራጭ ድምጽ ከሌለው አኩል ነው። የምርጫ ወሰኖች አስማመር እና መራጮችን የመመደብ ስልቱ የመራጮችን ስርጭት ሊያዛባ ወይም በየትኛውም ቡድን ላይ መድልዎ ሊያደርግ አይገባም” የሚለውን መርኮ ያስምርበታል።

በዛው አይነት ተመሳሳይ ጊዜ ላይ ተከናወኗል። የኢብምቦ ጥናት ከአኅ ምታል ጋር የጋራ ነበረ፤ ነገር ግን ልዑኩ ምንም አይነት በፌዴሬሽን ምክር ቤት ተከትሎ የመጣውን ወሳኔ ሊያገኝ አልቻለም። ግልጽ የሆነ፣ የተሰባሰበ ህጋዊ ወይም ሥርዓታዊ ማመሳከሪያ አለመኖሩ አተገባበሩ ሊገመገም የሚችልበትን መጠን ገደቦታል ደግሞም የምርጫውን ሂደት ግልጽነት አበላሽቶታል።

በተመሳሳይ መልኩ የልዩ ምርጫ ክልል ምርጫዎች አተገባበር ይልቁንም ውስብስብ ነበረ። ለምሳሌ በሃረሪ ልዩ የምርጫ ክልል ድምጽ መስጠት ሲከናወን የነበረው በሃረሪ እና በ12 አዲስ አበባ ውስጥ ባሉ የድምጽ መስጫ ጣቢያዎች እና በሃገሪቱ ባሉ ሌሎች ከተሞችም ጭምር ነበረ። ከእነዚህ የድምጽ መስጫ ጣቢያዎች የተገኙት ድምጾች በኢብምቦ ዋናው መስሪያ ቤት የልዩ ምርጫ ክልሎች ላይ ይጨምሩ ነበረ። የድምጾችን ታላቅ እኩልነት ለማረጋገጥ አስፈላጊ የሆነው የምርጫ ክልሎች ወሰን ከለሳ የልዩ ምርጫ ክልሎች ወሰንንም፣ እንዲሁም አስፈላጊነታቸውን እና አግባብነታቸውንም ሊከልስ ይገባል። ወደ 80 የጎሳ ቡድኖች በሚገኙበት ሃገር የልዩ ምርጫ ክልል ሥርዓቱ ከትክክለኛው የወልደት፣ ጋብቻ እና ሞት ቆጠራ መሰረት አንጻር የታረቀ ሊሆን ይገባል።

V. የምርጫ አስተዳደር

ሀ. የምርጫ አስተዳደር መዋቅር እና ቅንጅት

የኢትዮጵያ ብሔራዊ የምርጫ ቦርድ (ኢብምቦ) የተመሰረተው በ1986/7 በአዋጅ ቁጥር 641/1986 የነበረ ሲሆን እርሱም ሁሉንም በሃገሪቱ ያሉትን ምርጫዎች እና የመገንጠል ምርጫዎች ለማስተዳደር ኃላፊነት እንዳለው ገለልተኛ እና ራሱን ችሎ በነጻነት የሚተዳደር አካል ሆኖ ነው። ተልዕኮው በህገ መንግሥቱ አንቀጽ 103 እና በምርጫ ህጉ ላይ የተቀመጠ ሲሆን ለሁሉም አይነት የምርጫ ሂደቶች ሥነ-ምግባር የህግ፣ የሥርዓተ ደንብ እና የአፈጻጸም አውታር መመሰረትን ያካትታል። ኢብምቦ የምርጫ ወጤቶችን ሊያቃውስ ወይም በምርጫ ሂደት ውስጥ በጥቅሉ መዛባትን ሊፈጥር የሚችል ነገር ካገኘ የምርጫ ወጤቶችን ሊሸር እና ዳግም ምርጫዎችን ሊያዝ ይችላል።

አብዛኞቹ የተቃዋሚ ፓርቲዎች የኢብምቦን ገለልተኛነት በተደጋጋሚ ጠይቀዋል። በማዕከል ደረጃ በአንዳንድ ጉዳዮች ውስጥ በምርጫ መኮንኖች፣ በመንግስት እና በገዢው ፓርቲ ታዋቂ ሰዎች ተግባራት እና አመለካከት ላይ አስቸጋሪ የሚሆን መደራረብ ነበረ። በጥቅሉ የተቃዋሚ ፓርቲዎች ኢብምቦ ላይ ታዩ የሚሏቸው አድልዎ ነገሮች ሊገመገሙ የሚገባቸው በአጠቃላይ የህዝባዊ አካላትን ካለማመን እንደሆነ ተደርገው ነው። ሆኖም ግን ኢብምቦ ግልጽነትን እና እንዲያሳይ እና ተቃዋሚ ፓርቲዎች በስራው ላይ ያላቸውን እይታ እንዲያሻሽል ለህዝብ እና ለፖለቲካ ፓርቲዎች የተሻለ መያወ መረጃ ማቅረብ መቻሉን ሊያረጋግጥ ይገባል። እንዲህ አይነቱ መረጃ የተሟላ እና ወጥነት ያለው የምርጫ ክልሎች፣ የድምጽ መስጫዎች እና የተመዘገቡ መራጮችን ዝርዝር ሊያካትት ይገባል።

ኢብምቦ በጠቅላይ ሚኒስትሩ የሚሰጠውን አስተያየት ተከትሎ በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት (ህተም) በተሾሙ ጠኝ አባላት ባሉት ቦርድ ይመራል። አዲስ ቦርድ በ2000/1 የተሾመ ሲሆን ግዙፍ ቁጥር ያለውን የሰራተኞችን መተካትን ያካተተ የመልሶ ማዋቀር ፕሮግራም አስጀምሯል። በአሁኑ ሰዓት የቦርዱ አንደኛው አባል በተመሳሳይ ሁኔታ በኢብምቦ ውሳኔዎች ላይ ለሚቀርቡት አቤቱታዎች ፍጹሙ ወሳኝ አካል በሆነው በፌዴራል ዋና ፍርድ ቤት ውስጥ ፕሬዝዳንት መሆኑ የሚያስቆጭ ነው። ኢብምቦ ቦርዱን እና በዋና መስሪያ ቤት ያለውን ጽህፈት ቤት ጨምሮ፣ 11 ቋሚ የክልል ቢሮዎች፣ ወደ 43 የሚሆኑ የዞን ቅርንጫፎች፣ 547 ጊዜያዊ የምርጫ ክልል የምርጫ ቢሮዎች እና ወደ 43,500 የሚሆኑ ድምጽ መስጫ ጣቢያዎች ያሉት ባለ አምስት ተዋረድ መዋቅር ያለው ነው።

በብሔራዊ ደረጃ ያለው ኢብምቦ ለአኅ ምታል በእጅጉ ተባባሪ የነበረ ሲሆን ከፍተኛ ደረጃ ያለው መያተኝነትን አሳይቷል። በአብዛኞቹ ሁኔታዎች ይህ ትብብር በሃገሪቱ ዙሪያ ባሉ በክልላዊ እና በምርጫ ክልሎች የምርጫ ቢሮዎችም ጭምር ቀጥሎ ነበረ።

ለ. የምርጫዎች አስተዳደር

ኢብምቦ የምርጫ ዝግጅቶች ወሳኝ የሆኑ ቴክኒካዊ ተግዳሮቶችን በጥሩ ጊዜ ላይ በመጀመር እና ከተሰጠው ጥሪዎች አኳያ የሚያስደምም ድርጅታዊ ብቃቶችን በማሳየት በእጅጉ ተቆጣጥሯል። ስኬታማ የነበረው እና ወቅቱን የጠበቀው የድምጽ መስጫ ቁሳቁሶች በመላው ሃገሪቱ መስራጩት አንደኛው እንዲህ አይነቱ ስኬት ነው። ሆኖም ግን በቂ የሆኑ የደንኑ ቅጾች ብዙ ጊዜ ይጎድሉ የነበረ ሲሆን እንዳለ መታደል ሆኖ ቁሳቁሶችን ለማስቀመጥ የነበረው ብቸኛው የተገኘው ስፍራ ብዙ ጊዜ በገዢው ፓርቲ ቁጥጥር ስር እንዳሉ የሚታሰቡት እና በእርግጥም የነበሩት የማዕከል የአስተዳደር ቢሮዎች ነበሩ።

የምርጫ ክልሎች የምርጫ ቢሮዎች በጥቅሉ ብቃት ያላቸው ነበሩ። ሆኖም ግን አብዛኞቹ የምርጫ መኮንኖች በመንግስት ቅጥረኞች የተሞሉ መሆኑ ገለልተኛ ላለ መሆን በነበራቸው ፈቃደኝነት እና ችሎታ የአንዳንድ ተቃዋሚ ፓርቲዎችን እምነት የማጣት ደረጃ ሊያሻሽለው አልቻለም። በተጨማሪም በእጅጉ ወጥ እና ስኬታማ ግንኙነት በምርጫ ክልል ቢሮዎች እና በኢብምቦ ዋና መስሪያ ቤት መካከል የነበረ ይመስል የነበረ ሲሆን እርሱም አሁን ላሉት ክልላዊ ቢሮዎች እጅግ ተስማሚ አጠቃቀም ፈጥሮ እንደሆነ ጥያቄን የሚያስነሳ ነው።

ባለ አምስት አባላት የድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ኮሚቴዎች ሥራቸውን በይፋ የጀመሩት ታህሳስ 30 ቀን 2002 ዓ.ም የመራጮች ምዝገባ ማካሄድ ሲጀምሩ ነው። የድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ሰራተኞች በአብዛኛው የማመረጡት በየ ምርጫ ክልላቸው ቢሮዎች ነበር። ቀድሞም ያለው የምርጫ መስፈርት ቢኖርም በአመራረጥ ሂደቱ ላይ የግልጽነት ጉድለት ነበረ። እርሱም የተቃዋሚ ፓርቲዎች በድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ሰራተኞች ገለልተኝነት ላይ ያላቸውን እምነት ማጣት ያሳደገ ነበረ። ይሁን እንጂ አካላት ምታል አያሌዎቹ የድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ሰራተኞች ለትዝብት በበቂት የድምጽ መስጫ ሚኒስቴሮች ወስጥ በምርጫው ቀን እድሎ የሌለባቸው ነበሩ።

ሁሉም የምርጫ መኮንኖች በሁለት ዙር የ “የአካላት ትኩረት” ዘዴን ተከትሎ የሰለጠኑ ነበሩ። የመጀመሪያው ያተኮረው በመራጭ ምዝገባ እና ሁለተኛው ደግሞ በትክክለኛው የምርጫ ቀን ሥርዓቶች ላይ ነበረ። በኢብምቦ ዋና መስሪያ ቤት የነበረው ሥልጠና ከፍተኛ ጥራት የነበረው ሲሆን በአካላት ምታል ለትዝብት የበቃው ለድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ሰራተኞች የተሰጠው የሥልጠና ደረጃ ከቆይታ እና ከአሰጣጥ ዘዴው አንጻር ተፃራሪ እና በአመዛኙም በቂ ያልነበረ ነበር።

ሐ. የድምጽ መስጫ ሚኒስቴሮች

ቁጥራቸው ከጨምሩት ተመዝጋ መራጮች እና ከአዲሱ በእያንዳንዱ የድምጽ መስጫ ሚኒስቴር የ 1,000 መራጮች ገደብ አኳያ የድምጽ መስጫ ሚኒስቴሮች አጠቃላይ ቁጥር በ1997 ዓ.ም ከ33,000 በ2002 በነበረው ምርጫ ወደ 43,500 በታላቅነት አድጓል። ተቃዋሚ ፓርቲዎች ለሁሉም የሃገሪቱ ክልሎች የድምጽ መስጫ ሚኒስቴሮች ግልጽ በሆነ እና ሊጨበጥ በሚችል የሠነድ ዝርዝር ላልቀረበው ለዚህ ቁጥር መጨመር እምነት ማጣት እንዳላቸው ገልጸዋል። ምንም እንኳን ኢብምቦ ለአካላት ምታል በሃገሪቱ ያሉትን የተመዘገበውን የድምጽ መስጫ ሚኒስቴሮች ዝርዝር ቢያቀርብም እነዚህ በተደጋጋሚ ያልተሟሉ ወይም በምርጫ ክልል የምርጫ ቢሮዎቹ ዘንድ ወጥነት ያልነበራቸው ነበሩ። ምንም እንኳን ትክክለኛ እና የተሟላ የድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ዝርዝር ወይም ስሌት ለምርጫ ሂደቱ ከሚጠየቀው ግልጽነት በተቃራኒ ለታዛቢዎችም ሆነ ለፖለቲካ ፓርቲዎች አልቀረበም ነበር። አያሌ የተቃዋሚ ፓርቲዎች ግዙፍ ቁጥር ባላቸው የምርጫ ሚኒስቴሮች በቂ የሆኑ የፓርቲ ተወካዮችን መመልመል እንደማይችሉ ቅሬታ አቅርበዋል። ከዚህ አኳያ የኢብምቦ የፓርቲ ተወካዮች ምዝገባ ቀን ገደብን ለማራዘም የነበረው ፈቃደኝነት ተቀባይነት የነበረው ወሳኔ ነበር።

መ. የህዝብ ታዛቢዎች

የ “ህዝብ ተወካዮች” ሚና ከአካላት ችግሮች ጋር ብቻ የነበረ ሲሆን ከአያሌ የተቃዋሚ ፓርቲዎች አለመታመንን የሚጠብቅ ነበረ። የህዝብ ታዛቢዎች በቂ ባልነበረ ሁኔታ ውጤታማ እና አድልዎ ለሌለበት የተግባራቸው አፈጻጸም ታጥቀው እንደነበረ እና በሂደቱ ውስጥ ለግልጽነቱ ወይም ለልበ መሉኑ ትኩረት ለተዋፅዖ እንዳላደረጉ የአካላት ምታል ይገመታል።

የህዝብ ታዛቢዎች ለመታዘብ እና አስፈላጊም ከሆነ የመራጭ እና የእጩ ምዝገባ፣ የቁሳቁስ ስርጭት፣ የድምጽ አሰጣጥ፣ ቆጠራ እና ማጠቃለልን ጨምሮ በተወሰኑ የምርጫ ሂደቶች ላይ አስተያየት መስጠት ወይም ጣልቃ እንዲገቡ አደራ የተጣለባቸው የማህበረሰቡ አባላት ናቸው። ለእያንዳንዱ የድምጽ መስጫ ሚኒስቴር አምስት ህዝባዊ ታዛቢዎች እንዲሁም ለእያንዳንዱ የምርጫ ክልል ቢሮዎች ደግሞ ሦስት ታዛቢዎች አሉ። ሁለት የሚሆኑ የህዝብ ታዛቢዎች በድምጽ መስጫ ሚኒስቴሮች፣ በክልል እና በክልል የምርጫ ቢሮዎች የቅሬታ ሰሚሊ መሆን አንደኛው ከፍል በመሆን ኮሚቴ መስርተዋል።

ህዝባዊ ታዛቢዎችን⁶ ለመምረጥ የተኬደው አካላት እንዴት እንደሆነ ለሁሉም የፖለቲካ ፓርቲዎች ሊገለጽላቸው የሚገባ መሆኑን ይጠይቃል። ነገር ግን ይህ እንዳልሆነ በስፋት የሚነገሩ አተቃታዊነት ነበሩ። ይህ ደግሞ በበቂ ሁኔታ ያልተወገደውን ስለህዝብ ታዛቢዎች ገለልተኛነት ያለውን ጥርጣሬ የሚያቀጣጥል ነበረ። ምንም እንኳን የህዝብ ታዛቢዎች ሥልጠና ወስደው የነበረ ቢሆንም፣ በርከት ያለው ጣልቃ የመግባት ሥልጣናቸው ለተሰጣቸው ሥልጠና እና የብቃት ደረጃቸው ልክ በተሰጠበት የትኛውም ግልጽ ሊባል በሚችል ትኩረት የተደገፈ አልነበረም።

ሠ. የመራጭት ምህሪት

የኢብምቦ የተሰጠው ኃላፊነት የመራጮችን ትምህርት በቀጥታም ሆነ በሌሎች ድርጅቶች በኩል መስጠትን ያካትታል። ለ2002ቱ ምርጫ ቦርዱ በዚህ አቅጣጫ የተሟላ ብቃት ከመያዝ ታቅቧል። ቦርዱ ቁሳቁሶችን አዘጋጅቶ ወደ ክልላዊ እና የቀጠና ቢሮዎች፣ እንዲሁም በብዙሃን መገናኛ፣ ድራማ እና ተለጣፊ ማስታወቂያዎች በኩል አስራጭቷል። ይሁን እንጂ ቀበሌ አስተዳደሮች ለህዝቡ ግንባር ቀደም የመረጃ ምንጭ ሆነው ተገኝተዋል። ይህም ደግሞ ስለገለልተኛነት ታቸው ይህ ነው ሊባል የሚችል ጥርጣሬን የሚያመጣ አስቸጋሪ ነገር ነው። ከምርጫው ቀን ቀደም ብሎ ባለው የሳምንቱ ማብቂያ ላይ በደካማ ሁኔታ የተላለፈ ብሔራዊ ስፋት ያለው የመራጭት ምህሪት ተካሂዶ ነበረ። ይህ ደግሞ

⁶ እንቀጽ 9 እና 11፣ የህዝብ ታዛቢዎችን፣ የፖለቲካ ፓርቲዎች ተወካዮችን እና እጩዎችን ተግባራትን በተመለከተ የተቀመጡ መምሪያዎች ናቸው፤ መምሪያ 3/2009። በድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ውጥናት የምርጫ መኮንንን በተጠራው ስብሰባ ላይ እንዲሁም የፖለቲካ ፓርቲዎችን ማስታወቂያ ተካሂዶ በኋላ አግባብ በሚሆነው የድምጽ መስጫ ሚኒስቴር ሊመዘገቡ በሚገባቸው ዜጎች እጅ ማውጣት (በግልጽ ያልተለየ) የ10 እጩዎች መታጨት ተካሂዷል። አምስቱ ብዙ ደጋፊ የነበራቸው ተመልሳኞች ተመርጠዋል። የቀሩት አምስቱ ደግሞ እንደተጠባባቂ እንዲቀመጡ ተደርገዋል። በክልል የምርጫ ሚኒስቴር ደረጃ ያሉ የህዝብ ታዛቢዎች በክልል የምርጫ ሚኒስቴር ውስጥ በሰሩት በአካላት ሁሉ አማካኝነት ተመርጠዋል።

ከምርጫው ቀደም ብሎ ባለው በመጨረሻው የሣምንቱ ማብቂያ ላይ ሁሉም ፖለቲካዊ ቅስቀሳዎች በእነዚህ ቀናት የተከለከሉ በመሆናቸው የፖለቲካ ፓርቲዎች ሊኖራቸው የሚችለውን ቅስቀሳ በተሳካ ሁኔታ ገድቦታል። ምንም እንኳን በምርጫው ቀን አያሌ መራጭ በረድፍ ቢገኝም ለ2002 የነበረው የመራጮች ትምህርት ስኬታማነት የሚታወስ ነው፤ ሂደቱን በተመለከተ ያለው የዜጎች መረዳትም ሳይሆን የተገኘታል። ከፍተኛ ያልተማረ ቁጥር እና አነስተኛ የትምህርት ደረጃዎች በሚገኙበት ሃገር ነፃ እና መረጃ የተገኘበትን ምርጫ የማግኘቱ የመራጮች እድል ማዘናዊ መረጃ ሊያገኙ በሚችሉበት እድል ልክ የተገደበ ነበረ።

VI. የ መራጭ ምዝገባ

ሀ. የ መምረጥ መብት

የመምረጥ መብት በህገ-መንግስቱ እና በምርጫህጉ ላይ የጻፈ ነው። የብቃት መስፈርቶች ከዓለማዊ የምርጫ መብት መርሆዎች ጋር አብሮ የሚሄድ ሲሆን የመድልዎ ገደቦችን ከአለማዊ እና ከልላዊ ግዴታዎች አንጻር አያካትትም። ከ18 ዓመት በላይ የሆኑ ኢትዮጵያውያን ዜጎች ላለፉት ስድስት ወራት በኖሩበት ለምርጫው የመመዝገብ መብት አላቸው። የእስር ፍርድ የተጣለባቸው ዜጎች አይመዘገቡም። መመዝገብ በሚችሉበት የድምጽ መስጫ ጣቢያ ዜጎች እንዳች አይነት ማንነታቸውን የሚገልጽ ነገር ሊኖራቸው ይገባል አሊያም ማንነታቸው በምርጫ መኮንኖች፣ የህዝብ ታዛቢዎች ወይም ጥንታዊ በሆነ መንገድ ሊረጋገጥ ይገባል። የተመዘገቡ ዜጎች የግል ምንነታቸውን ዝርዝር ያካተተ የመራጭ ካርድ ይሰጣቸዋል፤ ነገር ግን ፎቶግራፎቻቸውን አያካትትም።

በኢትዮጵያውያን የህግ እና የምርጫ አካሄድ ማዕቀፍ ውስጥ በውጭ ሃገር ለሚኖሩ ኢትዮጵያውያን የመምረጥ መብት እንዲኖር የሚያመቻች አቅራቢት የለም። ለእነዚህ ኢትዮጵያውያን ግልጽ የሆነ መራጭነትን የማፈጥር ነገር ከሃገር ውጪ ከሚገኝ ምዝገባ በኢምባሲዎች እና ቆንፅላዎች ለወደፊት ምርጫዎች ሊታሰቡ ይችላሉ። ህገ-መንግስቱ 550 መቀመጫዎችን በህተም ወስኖ እያለ በአሁኑ ሰዓት ግን ኢትዮጵያ ውስጥ ያሉት 547 የምርጫ ክልሎች ናቸው። የቀሩት ሦስቱ መቀመጫዎች በውጪ ሃገራት የሚኖሩ ኢትዮጵያውያንን ለመወከል ጥቅም ላይ ሊውሉ ይችላሉ።

ለ. የ መራጭ ምዝገባ ⁷

የመራጭ ምዝገባ አካሄዶች ምንም እንኳን የመራጭ ምዝገባን ትክክለኛነት እና ተዓማኒነት ላረጋገጥ ያልበቁ ቢሆኑም በአንጻራዊነት ግን እንደ አስፈላጊነቱ ሊለዋወጡ የሚችሉ እና አጠቃላይ ነበሩ። አዲስ የመራጭ ምዝገባ ልምድ ለአያንዳንዱ የምርጫ ዑደት ተካሂዷል። ለ2002ቱ ምርጫ የመራጭ ምዝገባ ብዙም ሳይቆይ ቢጀመርም ከሶማሌ በስተቀር በሃገር አቀፍ ደረጃ ከጥር 1 ቀን እስከ የካቲት 10 2002 ድረስ ተካሂዷል። እንደ ኢብምቦ ከሆነ 31,926,520 መራጮች በ2002 ሲመዘገቡ ከእነዚህም ውስጥ 15,252,240ዎቹ ሴቶች ነበሩ። በ1997 ለነበረው ምርጫ ከተመዘገቡት 25,600,000 ገደማ ከሚሆኑት መራጮች ጋር ሲተያይ ከ5 ሚሊዮን በላይ ብልጫ ነበረው። በኢትዮጵያ ውስጥ ካለው የ80 ሚሊዮን ገደማ ህዝብ ብዛት መካከል የኢብምቦ እቅድ 37 ሚሊዮን ሰዎች ለመምረጥ ይመዘገቡ ዘንድ ብቃት እንዳላቸው ነበረ።

እንደዚህ አይነት ግዙፍ እና የተበታተነ ህዝብ ብዛት ላላት ሃገር የመራጭ ምዝገባ ጊዜ በአንጻራዊነት አጭር ነበረ። ምንም እንኳን ቅሬታዎች ወይም ማስተካከያዎች እንዲኖሩ ለማስቻል የመራጭ ምዝገባዎችን በማዕከል አካባቢ የማሳየት ሁኔታ ቢኖርም ይህም ደግሞ እንዲሁ አጭር ነበረ (አምስት ቀናት) ብሎም ደግሞ የምዝገባ ማገባደጃን የቀደመ ነበረ። ይህም ማለት ጊዜያዊ እትሙብቻ ነበር የታየው ማለት ነበረ። ረዘም ያለ የምዝገባ ጊዜ እና ቋሚ የሆነ ብሔራዊ የምርጫ ምዝገባ ለወደፊት ምርጫዎች ሊታሰቡ ይገባል።

ምንም እይነት ብሔራዊ የመራጭ ዝርዝር ተሰባስቦ አያወቅም። በአያንዳንዱ የምርጫ ጣቢያ የተመዘገቡ መራጮች ቁጥር በምርጫ ክልል ቢኖሩት ደረጃ ተጠቃሏል። ከዚያም በኋላ ቁጥሩ ብሔራዊ ማጠቃለያ ወደሚያገኝበት ይደመሩ ዘንድ ወደ ኢብምቦ ዋና መስሪያ ቤት ተልከው ነበረ። ብሔራዊ ድምሩ በአያንዳንዱ የምርጫ ክልል የተመዘገቡትን አጠቃላይ የወንዶች እና ሴቶች ብዛት ያስቀምጣል። ነገር ግን ምንም እይነት የማመሳከሪያ ማጣራቶችንም ወይም የመከላከያ ተግባራትን የማፈቅድ አይደለም። ለምሳሌ አያሌ ምዝገባዎችን ማጣራት የማይቻል ነበረ። ለሁሉም ክልሎች ወጥነት የሌላቸው ድምሮች ተፈጥረው ነበረ። በተለይም ከመራጮች ምዝገባ መዝጊያ በኋላ ድምሩ ሊረጋገጥ በሚገባው ጊዜ። ግልጽ፣ ወጥ እና የተብራራ ድምር በአያንዳንዱ የምርጫ ክልል ያልተሰባሰበበት እና ያልተሰራጨበት ስኬት አልባነት የሂደቱን ግልጽነት እና ተዓማኒነት አበላሽቶታል።

ተደጋግሞ የሚደረግ ምዝገባዎች እና ቀደም ሲል ከሚገኙ የመራጭ ስርዓቶች አኳያ የዓላማ መከላከያ አለመኖሩ ሊከሰት የሚችሉ የማይበርበር መከራዎችን ለማስቀረት በቂ አይሆንም። ምንም እንኳን በድምጽ መስጫ ጣቢያው ከሚገኘው የመራጮች ዝርዝር ውስጥ ተመዝግቦ ሳይገኝ ለምርጫ መቅረብ ክልክል ቢሆንም ማንነት በግል እስከተረጋገጠ ድረስ (በድምጽ መስጫ ጣቢያው ከሚገኝበት አካል፣ በህዝብ ታዛቢ ወይም በሌላ የተወከለ ሰው) ያለ መራጭ ካርድ መምረጥ ይቻላል። ይህም ደግሞ የሚጠየቀው ብቸኛው የማንነት መለያ ማረጋገጫ ነው። ከዚህ አኳያ ሊከሰት ከሚችለው ተደጋጋሚ መራጭነት ብቸኛው መከላከያ በመራጮች ጣት ላይ የማይለቅ ቀለም መቀባት እና በማዕከሉ

⁷ የመራጭ ምዝገባ የተካሄደው አካላዊ ምታል በሃገሪቱ ውስጥ ከመስማራቱ ቀደም ብሎ ሲሆን ከዚህም የተነሳ በልዑኩ በቀጥታ ለትዝብት ሊበቃ አልቻለም።

መኮንኖች አድልዎ የሌለበት የአፈጻጸሞች አተገባበር ላይ ያላቸው መተማመን ነበር።

የምርጫ ህጉ ለከፍተኛ ትምህርት ተቋማት እና ለአንዳንድ ወታደራዊ ሰራተኞች መመዝገብን እና በሚኖሩበት እና በሚሰሩበት አካባቢ እንደ የመገኛቸው የምርጫ ክልል መራጫ ታቸው የሚወከላቸውን መምረጣቸውን የሚፈቅድ ነው። እንደ ኢብምቦ ከሆነ የመራጫ ትምዝገባ በ111 ኮሌጆች እና ወታደራዊ ካምፖች ውስጥ በሃገሪቱ ዙሪያ ሁሉ ሲካሄድ ይህም ከሃገሪቱ መራጮች 231,269 ያክሉን ይዟል። ኢብምቦ በአንዳንድ ተቋም ውስጥ ባሉት የምርጫ ክልሎች በመቶዎች የሚቆጠሩ አያሌ የድምጽ መስጫ ወረቀቶች እደላ እና መልሶ ማግኘት ውስጥ ያለውን የአሰራር ይህ ነው ተብሎ ሊገለጽ የሚችለውን ተግዳሮት ተወጥቶታል። በተጨማሪም ይህ አሰራር የተማሪዎች እና ወታደራዊ ሰራተኞች ድምጽ በኢብምቦ ዋና መስሪያ ቤት ውስጥ ለሚመለከታቸው የምርጫ ክልሎች ብቻ የሚደረግ መሆኑ የሂደቱን አጠቃላይ ውጤቶች ግልጽነት ቀንሶታል። ከዚህም ሌላ እነዚህ ድምጾች ለተናጥል የምርጫ ክልሎች በአጠቃላይ ውጤቱ ላይ ለውጥ የሚያመጡ ከሆኑ ብቻ ይፋ ሆነው ሊህትመት የሚጠቁ ነበሩ። በተጨማሪም ለብሔራዊ ደህንነት በሚል ምክኒያት ኢብምቦ በወታደራዊ ሰፈሮች ውስጥ ያሉትን የድምጽ መስጫ ጣቢያዎች ውጤቶች ይፋ ሊያደርገው አልቻለም። በነጻነት ሊጎበኝ እና ለትዝብት ሊበቃ በማይችል ስፍራ ውስጥ ድምጽ መስጠት ሲካሄድ ይችላል ወይስ አይችልም ከሚለው ጥያቄ አንጻር ዝርዝር ውጤት ሊወጣ አልቻለም።

VII. የእጩዎች እና ፖለቲካ ፓርቲዎች ምርጫ

ሀ. የፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ

ለፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ ኃላፊነት ያለበት ኢብምቦ ነው። በኢትዮጵያ ውስጥ ለፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ የተቀመጠ ህጋዊ ደንቦች ከአለማቀፍ እና ከልላዊ የማህበራት ነጻነት⁸ ግዴታዎች አንጻር ተቀባይነት ሊኖረው የሚችል ምክኒያታዊ የሆኑ ናቸው። አኅምታል የትኛውም አይነት ይህ ነው ተብሎ የሚገለጽ የሚያሳስቡ ጉዳዮች ስለ ፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ መረጃ አልደረሰውም። የፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ አዋጅ የፓርቲ ምዝገባን ይወስናል፤ ደግሞም ከ18 ዓመት በላይ የሆኑ ኢትዮጵያውያን በመሉ ፖለቲካ ፓርቲ እንዲመሰርቱ እና አባል እንዲሆኑ ይደነግጋል። ጥላቻ እና ጠላትነትን በህዝቦች መካከል የሚሰብኩ መንግስትን በኃይል ለመገልበጥ የሚሞክሩ፤ ወይም በአመጽ የፖለቲካ ለውጥ የሚሹ ድርጅቶች እንደ ፖለቲካ ፓርቲ ለመመዝገብ ይታገዳሉ። ምዝገባ ላይ ያለው ውሳኔ በፌዴራል ዋና ፍርድ ቤት ሊጠየቅ ይችላል።

ለ. የእጩዎች ምዝገባ

ለህጉም ሆነ ለክልል ምክር ቤቶች ምርጫዎች እጩዎች ለመመዝገብ አብይ የሆኑ መድልዎ ያለባቸው አሊያም በበቂ ምክኒያት ያልተደገፉ መስፈርቶች የሉም። ለሁለቱም አካላት እጩ የሚሆኑት በምዝገባ ወቅት ቢያንስ 21 ዓመት የሞላቸው፤ ኢትዮጵያውያን ዜጎች የሆኑ እና እጩ በሚሆኑበት ክልላዊ መንግስት ያለውን የሥራ ቋንቋ የሚያወቁ መሆን አለባቸው። እጩዎች ለምርጫ ክልሉ ቢያንስ ለሁለት አመታት ነዋሪ የሆኑ ወይም እዚያ የተወለዱ መሆናቸው በተጨማሪ ነትም የሚጠየቅ ነገር ነው። ፖለቲካዊ መብታቸው የተከለከለባቸው ግለሰቦች፤ የእስር ቤት ፍርድ የተጣለባቸው ወይም የአእምሮ ህመም አሊያም አብደት እንዳለባቸው የተመሰከረባቸው እንደ እጩዎች ውለ መመዝገብ አይበቁም። ገለልተኛ እጩዎችም ቢሆኑ በተጨማሪ ነት ቢያንስ 1,000 የድጋፍ ፊርማ ማሰባሰብ አለባቸው። መንግስት ሰራተኞች እጩዎች እንዲሆኑ ይፈቅዳል ህጉ ይፈቅዳል። በአንጻሩ ደግሞ ዳኞች፤ ወታደሮች እና የፖሊስ መኮንኖች ከተመደቡበት ሥራ እንዲለቁ ይጠይቃል።⁹

ሆኖም ግን የምርጫ ህጉ በአንዳንድ የምርጫ ክልል ሊኖሩ የሚችሉትን የእጩዎች የመጨረሻ ቁጥር ወደ 12 ገደብታል።¹⁰ ከ12 በላይ ቢኖሩ ቅድሚያ የሚሰጠው በፖለቲካ ፓርቲዎች ታቅፈው ለሚቀርቡት ነው። ገለልተኛ እጩዎች ከዚህ የተነሳ ተጎጂዎች ናቸው። በተጨማሪም የፖለቲካ ቅስቀሳ ለማድረግ ከህዝብ ሊገኝ የሚችለው የገንዘብ ድጋፍ ገለልተኛ እጩዎችን አያካትትም። ዜጎች በፖለቲካ ፓርቲ መድረክ ስር ወይም እንደ ገለልተኛ እጩዎች ሆነው

⁸ ከአይሲሲፒአር፤ ዩናይትድ ኔሽንስ ሂዩማን ራይትስ ኮሚሽን፤ አንቀጾች 22 እና 25 አጠቃላይ አስተያየት ቁጥር 25 አንቀጽ 26 አኳያ፤ “የመደራጀት እና ድርጅቶችን የማጣመር መብትን እና ፖለቲካዊ እና ህዝባዊ ጉዳዮች የሚመለከታቸው ማህበራትን ጨምሮ የማህበራት ነጻነት መብት በአንቀጽ 25 ላይ በተጠበቀው መብቶች ላይ በመሰረታዊነት የተካተተ ነው።” እንዲሁም ደግሞ የኤስኤችፒአር አንቀጽ 10ን እና የአፍሪካ ህብረት በአፍሪካ ዲሞክራሲያዊ ምርጫን የሚያስተዳድሩ መርኮዎች IV. ላይ ያወጣውን አዋጅ ይመልከቱ። ምርጫዎች፤ መብቶች እና ግዴታዎች፤ አንቀጽ 5፤ “አንዳንድ ዜጋ ከህግ አንጻር የፖለቲካ ፓርቲ ወይም ድርጅት የመመስረት እና አባል የመሆን ነጻነት ሊኖረው ይገባል።”

⁹ ከአይሲሲሲፒአር አንቀጽ 2 እና 3 አኳያ፤ ከአይሲሲሲፒአር ዲአንቀጽ 5 አኳያ እና ከሲኤኤዲብልዩ አንቀጽ 4 እና 7 አኳያ። የአይሲሲፒአር፤ ከተባበሩት መንግስታት ሰብሳቂ መብቶች ኮሚሽን፤ አንቀጽ 15 ላይ ከሚገኘው አጠቃላይ አስተያየት ቁጥር 25 አንጻር “የትኛውም ለመመረጥ በመነሳት መብት ላይ ያሉ አንድ አንስተኛ አድሜያሉ ገደቦች ከአላማ እና አላማኝ መስፈርት አንጻር ተገቢ ሊሆኑ ይገባል። አለበለዚያ ደግሞ ለምርጫ መነሳት ብቁ የሚሆኑ ሰዎች ምክኒያታዊ ባልሆነ ወይም መድልዎ ባለበት አንድ ትምህርት፤ ነዋሪነት ወይም ዘር አሊያም በፖለቲካዊ ዝምድና አይነት ባሉ መስፈርቶች ምክኒያት ሊነፈጉ አይገባም።” እና በአንቀጽ 16 መሰረት ደግሞ “ከምልመላ ቀናት፤ ከፍያ ወይም ተቀማጭ ከፍያዎች አኳያ ያሉት ሁኔታዎች አሳማኝ እና መድልዎ የሌለባቸው ሊሆኑ ይገባል።” በተጨማሪም የአፍሪካ ህብረት በአፍሪካ ዲሞክራሲያዊ ምርጫን የሚያስተዳድሩ መርኮዎች 2002 ያወጣውን አዋጅ ይመልከቱ።

¹⁰ የተሻሻለው የምርጫ ህግ አንቀጽ 49፤ አዋጽ 532/2007

በንቀሳቀሱም ለሁሉም ዜጎች የመመረጥ እኩል መብት እንዲከበር እርምጃዎች መወሰድ አለባቸው።

እነዚህም በምርጫ ሂደት ወቅት ለኮስታራ ጥፋቶች በፍላግጥነት ደረሰባቸው ጉዳዮች ካልሆኑ በቀር በቁጥጥር ሥር ከመዋል ነጻ መውጣታቸው አስደስቷቸዋል። በሁሉም በሌሎች ሁኔታዎች እነዚህም ከወጡባቸው ይፋ መሆን በኋላ ብቻ ተከስተው ሆነው ይቀርቡ ይሆናል። የተመረጡት እነዚህም የከአስር ነጻ የመሆናቸው ጊዜ ከተነሳ በኋላ በምርጫው ወቅት ፈጽመው ለሚባለው ለየትኛውም ወንጀል ተጠያቂ ሆነው ይያያዛሉ። ከፋቱ ይህ የህግ ድንጋጌ በ2002 ዓ.ም የምርጫ ሂደቱ ወቅት ሁልጊዜም አልተከበረም ነበረ።¹¹

የእነዚህም ምዝገባ በምርጫ ክልል የምርጫ ቢሮዎች ደረጃ የተከፈተው ታህሳስ 16/2002 ዓ.ም ነው። በብሔራዊ የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ጉባዔ ላይ በአያሌ የፖለቲካ ፓርቲዎች እነዚህም ተከታታይ አቋርጠው እንዲወጡ እየተገደዱባቸው እንደሆነ ከቀረበው ተከታታይ ቅሬታዎች በኋላ ኢብምቦ የእነዚህም ምዝገባ ቀኑን ወደ የካቲት 15 ቀን 2002 ዓ.ም አራዝዋታል። ደግሞም ተጨማሪ የአምስት ቀን “የመቻቻል” ጊዜ እንዲኖር ፈቅዷል። በኢብምቦ የታየው እንደ ሁኔታው የመለዋወጡ ሁኔታ ከዚህ አኳያ በምርጫ ሂደት ወቅት ግዙፍ ብዙሃን ትን ለማምጣት ረድቶ ነበረ። እንደ ኢብምቦ ከሆነ 2,188 እነዚህም ለህተም እና 4,746 ለተለያዩ የክልል ምክር ቤት ምርጫዎች ተመዝግበው ነበር። ይህ ደግሞ ከ1997 ዓ.ም ምርጫ ሲተያይ ለአያንዳንዳቸው ወሳኝ የሆነ የ18% እና የ26% ገደማ እድገት ነው።

ስለ እነዚህም ምዝገባ በቅሬታ ሰሚኮሚቴው (ቅስታ) የቀረቡት ቅሬታዎች አስራ አንድ ብቻ ናቸው። እርሱም በዋናነት የቋንቋ መስፈርቱን ባለሟላነት ወይም የሚጠየቁትን ሠነዶች በተባለው ጊዜ ማቅረብ ባለመቻላቸው የሆነ ነው። ስለ እነዚህም ምዝገባ የተነሱት ሁሉም ቅሬታዎች እና አቤቱታዎች በበቂ ሁኔታ መፍትሄ አግኝተዋል። የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት (ፌከፍ) እነዚህም ምዝገባን እና የእነዚህ ቅሬታዎችን በተመለከተ ሦስት አቤቱታዎችን በኢብምቦ ወይም ቅስታ ላይ የተቀበለ ሲሆን እርሱም ቀደም ሲል የተወሰዱ ውሳኔዎችን ያስጠበቀ ነው።

በሶማሌ ክልል የእነዚህም ምዝገባ የተካሄደው ከመራጭ ምዝገባ ጋር በአንድ ላይ በ21 ቀናት ጊዜ ከመጋቢት 10 ጀምሮ ነበረ። ምንም እንኳን በኋላ ላይ ሂደቱን¹² ከመከፈል ከተቆጠቡት ከአንዳንድ የክልል ፓርቲዎች ጥያቄው ቢመጣም በሌሎች የሃገሪቱ ክልሎች ተደርጎ እንደነበረው ሁሉ የእነዚህም ምዝገባ ጊዜው አልተራዘመም። ከአንዳንድ መነሻ ግራ መጋባቶች በኋላ እና ቀደም ሲል ከተከናወኑ ምርጫዎች በተቃራኒ በሶማሌ ክልል ያለው የህተም ምርጫዎች በሌሎች የሃገሪቱ ክልሎች እንደሚደረገው ሁሉ በተመሳሳይ ቀን እንዲከናወን ተደርጓል። የክልል ምክር ቤቶች ምርጫ ከሰባት ቀናት በኋላ ግንቦት 22 ቀን እንዲካሄድ ተደርጓል። ሆኖም ግን የእነዚህም ምዝገባ ከአፈሲያላዊው የምርጫ ቅስቀሳ ጀምሮ በኋላ የተከናወነ የመሆኑ እውነታ ከሌሎች የሃገሪቱ ክልሎች ጋር ሲነጻጸር በሶማሌ ክልል ያለውን የቅስቀሳ ጊዜ እንዲያጥር አድርጎታል። ምንም እንኳን ይህ የድምጽ መስጫ ቀናት ተስማምቶ መካሄድ አዎንታዊ ቢሆንም የአገሪቱ ምታል ግን የእኩልነት መርኮዎች በእነዚህም ምዝገባ ሂደቱ እና በሶማሌ ክልል ባለው የቅስቀሳው ጊዜ ላይ በበቂ ሁኔታ እንዳልተከበረ ያስባል።

VIII. የምርጫ ቅስቀሳ እና የቅድመ-ምርጫ ሁኔታዎች

ሀ. የምርጫ ቅስቀሳው ዳራ

አፈሲያላዊው የምርጫ ቅስቀሳ ጊዜ ከምርጫው ቀን ወደ ሦስት ወራት አካባቢ ቀደም ብሎ የካቲት 2 ቀን የተጀመረ ሲሆን ያበቃው ደግሞ ከ48 ሰዓታት የቅስቀሳ ጸጥታ ጊዜ በኋላ ነበር። ህጉ ሁሉም የፖለቲካ ፓርቲዎች ቅስቀሳዎቻቸውን በተመቻቸ የመጫወቻ ማዳውላይ በነጻነት እንዲያከናውኑ መብት ይሰጣቸዋል። የቅስቀሳ ግዴታዎች መሰረታዊ የሆኑ ሰልፍ ለማካሄድ ህዝባዊ ቦታዎችን በእኩልነት እንደመያዝ እና የቅስቀሳ ቁሳቁሶችን እንደመለጠፍ እንዲሁም ለብዙሃን መገናኛው እኩል የሆነ እድል እንደማግኘት ያሉ መርኮዎችን ያስቀምጣል። የማያስቆጣ፣ ስም አጥፊ፣ ወይም አንቋሻሽ ቋንቋ ያለበት ወይም ለህዝብ መቃወስ፣ አመጽ ወይም ማስፈራራትን የማያነሳ ሰላምን የሚጠቀምን ከልክለዋል። ከቅስቀሳ ሰልፎች አኳያ ከአውራጃው ኮሚሽነሮች ምንም አይነት የቅድሚያ ፈቃድ አያስፈልገውም፤ ፖሊስ እንዲያው ለማንኛውም በሚል እንዲህ አይነቶቹን ከስተቶች ለህዝባዊ ስርዓቶች ሲባል ብቻ መረጃ ደርሶት እንዲያወቀው ይደረጋል። በህዝባዊ ቢሮው ከማፈለገው ውጪ ላሉ ዓላማዎች የመንግስትን ጥሪዎች መጠቀምን የማክለከል ህጋዊ ደንቦችም አሉ።

ለ. የምርጫ ቅስቀሳው ድባብ

የምርጫ ቅስቀሳው ድንጉጥ፣ ዝግተኛ እና የተረጋጋ ሳይሆን ጸጥታ ለሁኔታ ባለው መልኩ ተካሂዷል። ይሁን እንጂ ቅስቀሳው ምንም እንኳን እውነተኛ የሆነ የጋለ ስሜትን በአመዛኙ ህዝብ ላይ መፍጠር ቢሳነ ወም በመጨረሻ ውሳኔ ምን ትክክለኛ ላይ እያየለ የሄደበት ከፍታ ግን ነበረው። ሁሉም ተቃዋሚ ፓርቲዎች ሰላማዊ ምርጫ ለማካሄድ ያላቸውን የተሟላ መሻት ደጋግመው አሳይተዋል። ሆኖም ግን የተለያዩ ተካፋዮች በዛያሉ ግፊት ተደረገ ብን የሚሉ እና በገዢው ፓርቲ፣ በማዕከል አስተዳዳሪዎች እና በፖሊስ ብሎም በአንስተኛ ደረጃ በቅስቀሳው ወቅት በተቃዋሚ ፓርቲዎች

¹¹ ለተጨማሪ ዝርዝር ክፍል X ስብዓዊ መብቶች እና የሴቶች ተሳትፎ የሚለውን ያመሳክሩ።
¹² ለተጨማሪ መረጃ አባከዎን የምርጫ ቅስቀሳ እና የቅድመ-ምርጫ ሁኔታ፣ ሲ.የአጩአቋርጦ መውጣት ክፍል VIII. የሚለውን ይመልከቱ

ማስፈራራት ተደረገ ብን የሚሉ ክስቶችን ሪፖርት አድርገዋል። በአንዳንድ ክልሎች ፖለቲካዊ መነሳሳት ያላቸው ሊሆኑ የሚችሉ ጥቂት የአመጽ ጉዳዮች ተከስተዋል፤ በተለይም በአሮሚያ እና ትግራይ። በዚህ ጽሁፍ ዝግጅት ጊዜ ትክክለኛ ዝርዝር እና የአያሌዎቹ የእነዚህ ተግባራት ሁኔታዎች ግልጽ አልነበሩም ነበረ።

የተወሰኑ የፖለቲካዊ አመጾች የተባሉትን ንዝነዛዎች እና ማስፈራራቶች ኮስተር ያሉ አነጋጋሪ ጉዳዮች ነበሩ። እነዚህ የተባሉት ነገሮች በዋናነት ነገር ግን ሙሉ በሙሉ ሳይኾን በገዢው ፓርቲ፣ በማዕከሉ አስተዳደሮች እና በፖሊስ ላይ በተቃዋሚ ፓርቲዎች የተደረጉ ነገሮች ናቸው። አብዛኞቹ የበለጡ መራራ የነበሩ የቅስቀሳ ንግግሮች እርስ በእርስ በተለያዩ የቅስቀሳ ጥፋቶች¹³ ላይ በተካሰሱት በኢህአዴግ እና መድረክ መካከል የተካሄዱት ነበሩ። ተቃዋሚ አጫዎች የፖለቲካ ተግባራቶቻቸውን በማከናወናቸው ሊመጡ የሚችሉትን ወጤቶች ፈርተው ለአኅ ምታል ታዛቢዎች በተከታታይ ፍርሃታቸውን ሪፖርት አድርገዋል። ምንም እንኳን አብዛኞቹ የተባሉት ነገሮችን የሚያረጋግጡ የተጨበጠ መረጃ ባይኖርም በተቃዋሚ እና በገዢው ፓርቲ ሃይላት መካከል በተወሰኑ የሃገሪቱ ክፍሎች ላይ የተሰቀለ ደረጃ ያለው ውጥረት እንደነበረ አመላካች ነው። ተከታታይ የተቃዋሚ ፓርቲዎችን ሰልፍ ከመንግስት መገናኛ እና ኮሚቴ ኬሽን ቢሮ በፊልም መቅረጫ መቀረጹ ሊያስፈራራቸው የሚችል እንደሆነ የአኅ ምታል ታዛቢዎች ገምቷል። በጥቅሉ ልዑኩ ሰላማዊ ምርጫዎችን ለማካሄድ ተደጋግመው ከተደረጉት ጥሪዎች ባሻገር በሃገሪቱ ሁሉ ከዛቻ እና ማስፈራሪያ ውጪ የሆነ ቅስቀሳ ለማካሄድ ያለውን መብት ለመጠበቅ በቂ ያልሆኑ እርምጃዎች ተወስደዋል።

የተለያዩ ተሳታፊዎች የፖለቲካ ቅስቀሳዎችን የተሸነፈ ድባብ ተያያዥ ከሆኑ እውነታዎች የተነሳ ነው ይላሉ። የ1997 ዘላቂ የሆኑት ትወስታዎች በህዝቡ መካከል ለፖለቲካዊ መመሪያዎች ሃያል ባህሪ በመሆን በእርግጥም አንገልግሏል። ለአብዛኞቹ የፖለቲካ ፓርቲዎች የገንዘብ ድጋፍ እጥረት መኖሩም በተጨማሪ ለተቀዛቀዘው ቅስቀሳ በድጋሚ የሚገለጽ ግልጽ ምክንያት ተደርጎ ይወሰዳል። እርሱም ዘግባት ብለው ለሚሆኑት ቅስቀሳዎች ገንዘብ ለማቆየት የተወሰደ ብልሃታዊ ውሳኔ ነው። በተጨማሪም የኢሲሲፒፒ ስምምነትን በጣሱት ላይ ከምርጫው ሂደት በኋላ ህጋዊ እርምጃ እንደሚወሰድ በጠቅላይ ሚኒስትሩ የተደረገው የህዝባዊ አዋጅ ማስጠንቀቂያ ለአንዳንድ የተቃዋሚ መሪዎች ያሳሰባቸው ነገር ነበረ። ይህም በኢትዮጵያ ህገ መንግስት አንቀጽ 38 መሰረት የአጫዎችን ንግግር የማድረግ ነጻነት፣ ቅስቀሳ የማድረግ ነጻነት እና የመመረጥ መብታቸውን የገደበ ተደርጎ ሊታይ ይችላል።

የተወደደው የምርጫ ቅስቀሳ ዘዴ ቤት ለቤት እየሄዱ የሚደረግ አሰሳ ነው። አብዛኞቹ የፖለቲካ ፓርቲዎች ይህንን ዘዴ ለገንዘብ ድጋፍ እጥረታቸው ገንዘብ ቆጣቢ ስልት አድርገው ወስደውታል። በሃገሪቱ ዙሪያ ያለው የተገደበ የብዙሃን መገናኛው ተፅዕኖ በቅስቀሳው ላይ ሊኖረው የሚችለውን ግብዓት ቀንሶታል። አያሌ የተቃዋሚ ፓርቲዎች የኢህአዴግን የቤት ለቤት ቅስቀሳ ስልት እንደገደቡ ሲሰሩ አድርገው ቆጥረውት ነበረ። ምንም እንኳን አተታ የተካሄደበት የመራጮች ዝርዝር፣ በፖለቲካዊ ታማኝነት ላይ ያለው ጥያቄ እና ስንሰለትን መሰረት ያደረገ የተባለው ምልመላዎች ሙሉ ለሙሉ በህጋዊ ገደቦች ስር ቢሆኑም አንዳንድ ፓርቲዎች ከፋኛ የቀኑ የፖለቲካ ካድሬዎች በአንዳንድ ቦታዎች ላይ ኃይል ተጠቅመዋል ብለዋል። ጥቂት የተቃዋሚ ፓርቲዎች እንዲህ አይነቶቹ ግፊቶች ልክ እንደ ማስፈራሪያዎች እንደነበሩ ጠቁመዋል።

ኢህአዴግ ከግዙፍ ህዝባዊ ቁጥር ድጋፍ ጋር በሰልፎቹ እና በመላው ሃገሪቱ እጅግ ብዙ በሆኑ ተለጣፊ ማስታወቂያዎች አማካኝነት በጣም የተሳካ እና የሚታይ ፖለቲካዊ ቅስቀሳ አካሂዷል። እንደ ቀድሞው ሁሉ ኢህአዴግ ቅስቀሳውን ያተኮረው 19ኛ መታት በስልጣን ላይ በመቆየቱ የተገኙትን ስኬቶች ከሃገሪቱ የኢኮኖሚክስ እና በመሰረተ ልማት ከታዩት ወሳኝ እድገቶች አንጻር በማሞገስ እየተናገረ ነበር። የተቃዋሚ ፓርቲዎች ቅስቀሳዎች ከዛ ይልቅ በጣም አነስተኛ ነበሩ። ተቃዋሚ ፓርቲዎች አሳማኝ የሆኑ አማራጭ የመንግስት ፕሮግራሞችን ማቅረብ አልቻሉም። በተወሰነ ሁኔታም አብዛኞቹ ቅስቀሳዎቻቸው በመንግስት እና በኢህአዴግ ላይ ትችቶችን መሰረት ያደረጉ ነበሩ።

ሐ. ከአጩት ስለ መሰናበት

እንደ ኢብምቦ ከሆነ 72 አጫዎች በቅስቀሳው ጊዜ ላይ አቋርጠው ወተዋል። ብዙውን ጊዜ ማስፈራራት እና ንዝነዛ እንዲሁም የገንዘብ አቅም ማጣት እና በኢብምቦ ማዕከላዊ መዋቅሮች ላይ የታዩ አድልዎች ስላሉ እንደሆነ ተናግረዋል። በአንጻሩ አነስተኛ የሆኑ የፖለቲካ ፓርቲዎች ሙሉ ለሙሉ አቋርጠዋል።¹⁴ አራት ክልላዊ ፓርቲዎች በሶማሌ ክልል ምርጫውን ሙሉ ለሙሉ ከመሳተግ ተቆጥበዋል።¹⁵ በማዕከላዊ ትግራይ የመላው ኢትዮጵያዊያን አንድነት ፓርቲ ከዋናው መስሪያ ቤት የገንዘብ ድጋፍ እጥረት እንደገጠመው በመግለጽ አጫዎቹን አሰናብቷል። በወጤቱም ገዢው ፓርቲ በ36 የምርጫ ክልሎች ውስጥ ብቻውን ለመመረጥ ሊቆም ችሏል። ከእነዚህም ውስጥ 16 በሶማሌ ክልል፣ ሦስት በአማራ ክልል፣ አምስት በደቡብ ህዝቦች ብሔር ብሔረሰቦች ክልላዊ መንግስት እና አንድ በትግራይ እንዲሁም 11 በአሮሚያ ናቸው። በተመራጮች እና በተወካይነት ባህሪ ባለው ሂደቱ ምርጫ የማድረጉ ሁኔታ በእነዚህ የምርጫ ክልሎች ውስጥ ጠባብ ነው።

¹³ ኢህአዴግ መድረኩን “ችግር ፈጣሪዎች” ሲል የከሰሰ ሲሆን ሰላማዊ ምርጫን ለማስኬድ የተደረገውን የኢሲሲፒፒ ስምምነትን ላለመፈረም ተቃዋሚዎች ሆናቸዋል በሚል ነበር። እነርሱ እንዲሁም በተከለከሉ የቅስቀሳ ቦታዎች (እንደ ገበያዎች ባሉ) ላይ ቅስቀሳ በማድረግ ተደጋግሞ ተከሰው የነበረ ሲሆን የቅስቀሳ ቁሳቁሶችን በመደምሰስ እና “የጥላቻ ፖለቲካ” በማራመድ የሚከሰሱም ነበሩ።
¹⁴ የአፋር ነጻነት ግንባር (አነግ)፣ የአፋር አብዮታዊ ዲሞክራሲያዊ ህብረት ግንባር (አአዲህ ግ)፣ የአፋር ብሔራዊ አብዮታዊ ዲሞክራሲያዊ ግንባር (አብአዴግ)።

¹⁵ የሶማሌ ዴሞክራሲያዊ ህብረት ኃይሎች (ሶዴህኃ)፣ የዴል ዋቢ ህዝቦች ዴሞክራሲያዊ ንቅናቄ፣ የዱቤ እና ዳኜ ብሔራዊ ዴሞክራሲያዊ ፓርቲ እና የምዕራብ ሶማሌ ዴሞክራሲያዊ ፓርቲ።

መ. የመንግስትን ጥሪት አጠቃቀም

የህዝብ ጥሪቶች አጠቃቀም (የፌዴራል፣ የክልላዊ፣ የማዘጋጃ ቤት ወይም ሌሎች) ለተናጥል ፓርቲ ቅስቀሳ መዋላቸው በኢሲሲፒፒ ስምምነት አንቀጽ 14 ላይ “ሥልጣንን ያላግባብ መጠቀም” በሚል የተከለከለ ነገር ነው። ይሁን እንጂ አካላት ምታል ታዛቢዎች የእንዲህ አይነት ተግባራትን በገዢው ፓርቲ ቅስቀሳ ወቅት በሃገሪቱ ዙሪያ በዋናነትም በአሮሚያ፣ ሶማሌ ክልል እና በትግራይ ጥቅም ላይ ሲውል እንዳስተዋሉ መስከረዋል። በተመሳሳይ ልዑኩ በዜጎች እንደ አንድነት ጠላት ማንነት በሚታዩት እና በሚመሳከሩት በገዢው ፓርቲ እና በማዕከላዊ አስተዳደር መካከል ደበዛዛ ልዩነት እንዳለ ታዘቧል። በህዝባዊ አስተዳደር ባሉ ህንጻዎች ላይ ያሉ የገዢው ፓርቲ ፕሮፕጋንዳ መካሄዱ፣ የመንግስት ስራተኞች በስራ ላይ እያሉ የገዢውን ፓርቲ ፕሮፕጋንዳ መልበሳቸው፣ የኢህአዴግ የቅስቀሳ ተለጣፊ ማስታወቂያዎችን በማዕከል የአስተዳደር መኪናዎች ላይ መለጠፍ፣ የማዕከል አስተዳደር ስራ ቢሮዎችን የቅስቀሳ ተግባራትን ለማከናወኛነት መጠቀማቸው፣ የገዢው ፓርቲ ቢሮዎች በማዕከል አስተዳደር ግቢዎች (በዙዉን ጊዜ የኢብምቦን ቢሮዎች ያስተናገዱ) ውስጥ ማስተናገዳቸው እና የኢህአዴግ ተለጣፊ ማስታወቂያዎችን በማዕከል አስተዳደራዊ መቆያዎች ማከማቸትን የመሳሰሉት ነገሮች በመሉ በአካላት ምታል በቀጥታ ለትዝብት የበቁ ነገሮች ናቸው። እነዚህ ተግባራት በቅስቀሳ ወቅት ሥልጣን ይዞ ላለው አግባብ ያልሆነ ጥቅም ያስገኙ ሲሆኑ እንዲሁም ደግሞ ቀደም ብሎም ደብዘዝ ብሎ ባለው መንግስት እና በገዢው ፓርቲ ላይ ያለውን ልዩነት ያደበዘዙ ናቸው።

የተለያዩ ተካፋዮች የህዝባዊ ባለስልጣናት ለፖለቲካዊ ታማኝነት ብለው የ“ሴፍቲ ኔት” ፕሮግራምን በዋናነት በመጠቀም የምግብ እርዳታን መለወጣቸውን ጨምሮ ሥልጣን አላግባብ ማዋል እንዳካሄዱ እየተናገሩ ድምጻቸውን ያስማሉ። በተለይ በትግራይ ክልል። አካላት ምታል እነዚህን የተባሉትን ነገሮች ሊያረጋግጥ አልቻለም። ተቃዋሚ አጭቶ መጓጓዣውን፣ የቢሮ ኪራዩን እና መስተንግዶውን በያዙት የማዕከል ባለሥልጣናት የሚመጣውን መስናክል በሌሎች መሰረታዊ ነጻነቶች ላይ እና ለመመረጥ ባላቸው መብት ላይ እያመቻመቹ በመሆኑ ቅር ተሰኝተዋል። ምንም እንኳን ተቃዋሚ ፓርቲዎች በገዢው ፓርቲ ብሔራዊ ስፋት ያለው ስልት እንደሚቀናጅላቸው የሚጠቀስ ቢሆን ምእን ለዚህ አመለካከቶች ከፋኛ በቀኑ የማዕከል ፖለቲከኞች እና አስተዳዳሪዎች ግለሰባዊ ተነሳሽነት የተቀነሰበት ተግባራት ሊሆኑ እንደሚችሉ ይገመታል። ከዚህ አኳያ አካላት ምታል በድርጅት እና የምርጫ ሂደት አተገባበር ላይ ያሉ የማዕከል አስተዳደራዊ ባለስልጣናት ሚና በሂደት ሊገደቡ እንደሚገባ ያምናሉ። ይህ በምርጫ ሂደት ውስጥ ላለው ግልጽነት እና ገለልተኝነት የሁሉንም ፓርቲዎች የመታመን ደረጃ ለማሳደግ ይረዳል።

ሠ. የቅስቀሳ ገንዘብ ድጋፍ

ለፖለቲካ ፓርቲዎች የምርጫ ቅስቀሳ የተደረገው ህዝባዊ የገንዘብ ድጋፍ በኢትዮጵያ ፌዴራል ምርጫዎች አዲስ ነገር እንደ ፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ አዋጅ እና እንደ ኢብምቦ ለፖለቲካ ፓርቲዎች የሚደረግ የመንግስት የገንዘብ ድጋፍ ማከፋፈል አወሳሰን ስርዓት ደንብ መሰረት የተካሄደ ነው። የገንዘብ ድጋፎች በፌዴራል መቀመጫዎች ውስጥ ባሉት የተመረጡ ተወካዮች ቁጥር መሰረት እና በተሞሉት አጭቶ ቁጥር ብሎም በቤት አጭቶ ልክ ነው። ይህ ቀመር ቀደም ብሎም በህጉ ውስጥ ተወካዮች ፓርቲዎች ያደላ ሲሆን ገለልተኛ አጭቶን ደግሞች ላይ ያለ ነው። እንደ ኢብምቦ ምንጮች ከሆነ ወደ 13 ሚሊዮን ብር ተመድቦ ነበር።¹⁶ አበዛኞቹ ተቃዋሚ ፓርቲዎች የተቀበሉት መጠን ወጪታማ ቅስቀሳ ለማድረግ የማይበቃ እንደነበረ ገምተዋል። አንዳንድ የተቃዋሚ ፓርቲዎች በእነዚህ የገንዘብ ድጋፎች ስር ጭት መዘግየቶች ላይ በተደጋጋሚ ቅሬታ ሲያሰሙ በረ።

የፖለቲካ ፓርቲዎች በተለመዱት የገቢ ምንጮቻቸው የቅስቀሳ ጥረቶቻቸውን በገንዘብ ይደግፋሉ። በፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ አዋጅ እንደጸደቀላቸው እነዚህ ድጋፎች የአባልነት ምዝገባ እና ከኢትዮጵያ ዊያን ዜጎች እና ድርጅቶች የሚገኙትን ድጋፎችን የሚያካትቱ ናቸው። ከውጪ ሃገር ዜጎች፣ ድርጅቶች፣ መንግስታት ወይም የፖለቲካ ፓርቲዎች የሚገኝ እርዳታ እና ልገሳ የተከለከለ ሲሆን ከሃይማኖት ድርጅቶች፣ አሸባሪ ድርጅቶች ወይም ከተለያዩ ምንጮች ጭምርም እንዲሁ። ከኢትዮጵያ ዊያን የውጭ ሃገር ነዋሪዎች የሚለከው የገንዘብ መዋጮ ከ1997 ዓ.ም ምርጫዎች አንጻር ሲተያይ አነስተኛ ጠቀሜታ እንደነበረው ሪፖርት ተደርጓል። ይህም ሊሆን የቻለው ከፖለቲካ ፓርቲዎች የምዝገባ አዋጅ ገዳቢ ሁኔታዎች አንጻር ሲሆን ይችላል። ኢህአዴግ ከትልቅ የገንዘብ ምንጮች፣ ከትልቅ የአባላቶቹ የገንዘብ መዋጮ እንዲሁም ከበርካታ የግል ዘርፍ የተገኙ የገንዘብ ድጋፎች ተጠቅሟል።

IX. ብዙሃን መገናኛ እና ምርጫዎች

ሀ. የብዙሃን መገናኛው ሁኔታ

¹⁶ ወደ 720,000 ዩሮዎች ገደማ

የወሳኝ ሆኖም በከፍተኛ ሁኔታ የተወጠረ የብዙሃን መገናኛ ሁኔታ የ1983ን የብዙሃን መገናኛ ዘርፍ ነጻ መውጣት ተከትሎ ተገኝቷል። ሆኖም ግን በመንግስት እና በግል ህትመቶች መካከል ያለው ግንኙነት በጋራ አለመተማመን ያለው ነው። የ1984 የህትመት ህግ ባለስልጣናቱ ጋዜጠኞችን ያለ ክስ ያቆዩ ዋቸው ዘንድ ፈቀደ። ተግባራዊ የተደረገውን ህግ ተከትሎ አያሌ ጋዜጠኞች በእርቅ ቆዩ። በኢትዮጵያ ያለው የብዙሃን መገናኛ ሁኔታ ወደ 1997ቱ ለሚደረገው የምርጫ ጥድፊያ በጣም ንቁ የሆነውን እመርታ ተለማመደ፤ በተለይ ደግሞ በጽሁፍ ህትመቶች። የተስፋፋ ሽፋን ለተቃዋሚ ፓርቲዎች ተሰጠ ምንም እንኳን በጣም ግልጽ የሆነ አድልዎ ቢኖርም።¹⁷ እነዚህን የ1997 ምርጫዎች ተከትሎ አያሌ ጋዜጠኞች እንዲቆዩ እና ከተለቀቁ በኋላ ሃገሪቱን ትተው እንዲወጡ ተደርጓል። አያሌ ጋዜጠኞች በዚህ ጊዜ እንዲዘጉ ተደርጓል። አሁን ያለው የብዙሃን መገናኛ ሁኔታ ያን ያክል ንቁ አይደለም እንዲሁም ደግሞ በአንድ አቅጣጫ የተወጠረ ምሳሌ ይደለም።

ምንም እንኳን ጋዜጠኞች እና ቴሌቪዥን ጣቢያዎች በአያሌ የከተማ ክልሎች የሚገኙ ሲሆኑ ራዲዮ ጣቢያዎች የተገደቡ ቢሆኑም ከወሳኝነት ጋር በሃገሪቱ ዙሪያ ተጽዕኖ የሚያደርጉ ናቸው። የግል ዘርፉ እያደገ ቢሆንም የኢትዮጵያ የብዙሃን መገናኛ ሁኔታ አሁንም ቢሆን በመንግስት ባለቤትነት በተያዙ የመገናኛ ብዙሃን የተዋጡ ናቸው። መንግስት ብቸኛ የሆነውን ብሔራዊ ስፋት ያለውን የቴሌቪዥን መረብ በባለቤትነት ይዟል።

አንድና ብቸኛ የሆነው የሀገር ውስጥ ቴሌቪዥን ስርጭት፡ ከበርካታ ክልላዊ ቅርንጫፎች ጋር፤ አገር አቀፍ ፊደላዊ ጣቢያዎች፤ አካባቢያዊ ፊደላዊ ጣቢያዎችና በርካታ የህትመት ማስራጫዎች በመንግስት ቁጥጥር ስር ናቸው። በግለሰቦች የሚካሄዱ መገናኛ ብዙሃን ቁጥራቸው አነስተኛ ሲሆን፡ እነዚህም በአዲስ አበባና አካባቢው የተወሰኑ ናቸው። ከዚህ ለየት ያለ ነገር ቢኖር በአገር አቀፍ ደረጃ የሚያስራጩ ራዲዮ ፋካና ነው። በርካታ ቁጥጥር ያላቸው ራዲዮዎችን የቻሉ ነፃ ጋዜጠኞች በትልልቅ ከተሞችና በአካባቢያዊ የውይይት ራዲዮ። በመንግስት ቁጥጥር ስር የሚገኘው የቴሌቪዥን ኬሽን አገልግሎት ሞኖ ፖሊሲ ሲሆን፡ የኢትዮጵያ ቴሌቪዥን ኬሽን ኮር ፖሊሲን አንድና ብቸኛ የሆነውን የኢንተርኔት አገልግሎት ይቆጣጠራል። አንዳንድ የኢንተርኔት ሳይቶች፡ በተለይም ውጭ አገር በሚኖሩ ኢትዮጵያውያን የሚካሄዱት፡ ከጊዜ ወደ ጊዜ ይታገዱ/ይታፈኑ ነበር።

የውጭ አገር ራዲዮ ጣቢያዎች፡ በቮይስ አፍ አሜሪካ (voa) እና በዶች ቬለ (Deutsche Welle) የሚካሄዱ ፊደላዊ ጣቢያዎች በሀገሪቱ ውስጥ ይሰራጫሉ። ነገር ግን ከውጭ አገር በሚሰራጩት የማይጥመሩ ፖርቶች ሲከሰቱ በኢትዮጵያ ባለስልጣኖች ብዙ ቅብልነት የላቸውም። መንግስት ሀገሪቱን ያዋከባል የሚለውን የቬለ ኤንዲዮሪድ መስመር ለመቃወም የሚያስችል አለም-አቀፋዊ የህግ መድረክ የለም በሚል ምክንያት የሀገሪቱ የመገናኛ ብዙሀን ተቆጣጣሪ አካል -የኢትዮጵያ ብሮድካስት ባለስልጣን- ከውጭ ጣልቃገብነትን ለማግደፍ፡ መረጋጋቷንና እድገቷን የሚያደናቅፍ ነው በማለት እፈናውን ሊያፀድቅ ውችሏል።

ዶች ቬለ ምርጫውን መካሄዱ ሁለት ቀን በፊት ስርጭቱ ታፍኖ እንደነበር፡ ምርጫው ከተጠናቀቀ በኋላ ግን እንደበፊቱ ያለ ችግር ቀጥሏል። ዶች ቬለ በመጀመርያ የ <<ቴክኒካል ብልሽት>> ብሎ ገልፆት እንደነበር፡ በኋላ ግን በመንግስት የመታፈኑን ነገር አለም-አቀፋዊ የኢንፎርሜሽን ነፃነትን የሚጥስ ህገ-ወጥ ድርጊት ብሎ ኮንኖታል። በተመሳሳይ ሁኔታ በግንቦት 7 ስርጭት ይጀመረውን ውጭ አገር በሚኖሩ ኢትዮጵያውያን የተመሰረተውን የኢትዮጵያ ሳተላይት ቴሌቪዥን ከግንቦት 16 ጀምሮ በተደጋጋሚ መቋረጥና መታፈን እንደደረሰበት ታይቷል።

ለ. የመገናኛ ብዙሃንና የምርጫ ህግ ማዕቀፎች

ሀገረ-መንግስቱ በራስ መግለጽ ነፃነት (freedom of expression) ዋስትና ይሰጣል፡ ከዚህ በተጨማሪም የአፈና ድርጊትን (censorship) ያግዳል። የመገናኛ ብዙሃንና የኢንፎርሜሽን ቀረቤታ ነፃነት ለሚደያ ፕሮፌሽናሎች አዎንታዊ የሆነ ለውጥ፡ በተለይም ጋዜጠኞች ከመፈረዳቸው በፊት የመታሰር ሁኔታዎችን ማሻሻል አምጥቷል። በአንፃሩ ግን ይህን ህግ ተመርኩዞ መንግስት ስም ማጥፋት እያለ ክስ ማቅረብ፤ የገንዘብ ቅጣት እርምጃ መውሰድ፤ በተጨማሪም የብሮድካስት ፍቃድ መክልከልንና መንጠቅን ሊጠቀምበት ችሏል። ይህ ህግ ምንም እንኳን በቅርብ በተካሄደው የምረጃ ዘመቻ ላይ ባይገባም፡ ሽብርተኝነትን በማመለከት የወጣው ህግ ትንታኔ ውልቅ በመሆኑ ባለስልጣኖች እንደመሰላቸው ተጠቅመው ሽብርተኝነትን ያስራጫል የሚል ክስ ማቅረብ ያስችላቸዋል። ይሄም ስለታጠቁ ተቃዋሚ ቡድኖች የሚተነትኑ ህታዎችን ወይም በባለስልጣኖቹ አመለካከት ፀረ-ሰላም ወይም ፀረ-ህዝብ ተብለው የተገኙ የሚደያ ሪፖርቶችን ሊያጠቃልል ይችላል።

በሚደያ ህታታ የመስጠት ነፃነት በጥቅሉ በምርጫው ተከብሮ እንደነበር፡ ጋዜጠኞችም የተለያዩ ፓርቲዎችንና የአጭችን የምረጃ ዘመቻ ሂደት በነጻነት ሊሸፍኑ ችለዋል። አንዳንድ ግላዊ ጋዜጠኞች ከመንግስት ባለስልጣኖች የኢንፎርሜሽን ቀረቤታን ለማግኘት ጠብነት እንደተሰማቸው ገልጸዋል። ነገር ግን በግል በሚካሄዱ ሚደያዎች ፀረ-መንግስት የሆኑ ብሮድካስቶች ከመጠን በላይ በጥንቃቄና ጥቂቶች እንደነበሩ፡ ይህ እንደራስን

¹⁷ ለተጨማሪ ዝርዝር “የአኅ ምታል የህግ አውጪ ምርጫዎች በኢትዮጵያ 1997 የመጨረሻ አታታ” የሚለውን አባዛዎ ያመሳክሩ http://ec.europa.eu/external_relations/human_rights/election_observation/ethiopia/final_report_en.pdf.

ማገድ (self-censorship) የታየውን ሁኔታ ለልዑክ ቡድኑ ዘገባ ቀርቦ ሊታል። ከዚህ በተጨማሪ የኢትዮጵያ ጋዜጠኞች ፕሮፌሽናል እውነተኛነትና ብቃት ጉዳዩን ውይይት ማለት የመንግስት ነቀፌታ በክፍል ቢረጋገጥም ይሄ ነገር በግል በሚካሄዱ ጋዜጣዎች ብቻ የተወሰነ አልነበረም። እነዚህ ክስቶች የግል ጋዜጠኞች በህግ ተርጓሚው ባለስልጣን ከመንግስት ገለልተኝነት (independence) ያላቸውን የአመኔታ ጉድለት፣ ግላዊ ሚዲያዎች ፀረ-መንግስት የሆኑ ነቀፌታዎችን በጭብጥ የማጣራት ወይም ጥናታዊ ጋዜጠኝነት የማካሄድ ችሎታቸውን ወስኖታል።

የኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ የሚድያ፣ የፖለቲካ ፓርቲዎችንና የምርጫ አስተዳዳሪ አካልን መብትና ሀላፊነትን የሚወቅር የምርጫ ስነ ምግባርና ደንብ ምርጫውን ለሚያስረጩ ማህበራዊና ምርጫ ስርዓት ወግና ደንብ ተከትሎ የወጣ ቢሆንም፣ ከምርጫው ቀን ጥቂት ሳምንታት በሚያዝያ 7 የወጣ በመሆኑ የሚያሳዝን ነገር ነው። የኢትዮጵያ ጋዜጠኞች ማህበር በዚህ ደንብ ረቂቅ ዝግጅት ውስጥ እንዲሳተፉ መደረጉ አዎንታዊና አሳታፊ የሆነ እርምጃ ነው። የግል ጋዜጠኞች ብሔራዊ የምርጫ ቦርድ ከነዚህ ውይይቶች ስላገለገለው ተችተውታል። በምርጫ ህጉ መሰረት የመንግስት ሚዲያ ለሁሉም ተፎካካሪ ተዋናዮች እኩል ተደራሽ የመሆንና እንዲሁም ነፃ የአየር ጊዜ የመስጠት ግዴታ አለባቸው። በህጉ ባይጠቀሙም እንኳ የግል የብሮድካስት ሚዲያም በብሮድካስት አገልግሎት ህግ መሰረት እንዲሁ የማቅረብ ግዴታም አለባቸው። ባጠቃላይ የኢትዮጵያ ሚዲያ በምርጫ ሂደቱ ጉልህ የሆነ ሚና ለመጫወት ያላቸውን ፍላጎት አሳይተዋል፤ ብዙዎቹም ግዴታቸውን ለመወጣት ከማስታወቂያ የሚገኙ ገቢዎች ወደመጠቀም ገብተዋል።

በምርጫው ለሚወዳደሩ 63 የፖለቲካ ፓርቲዎች ሁሉ በዛ ያለ ነፃ የአየር ጊዜና ቦታ በብሔራዊ ምርጫ ቦርድና በኢትዮጵያ ብሮድካስት ባለስልጣን ተሰጥቷቸዋል። የአየር ጊዜና ቦታው ከሌሎች አገሮች ልምዶች በተሰሩ ቀመር መሰረት ተመጣጣኝ በሆነ መልኩ ተከፋፍለዋል፤ ይህም በብሔራዊ የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ምክር ቤት ስምምነት የተደረሰበትና በምርጫ ቦርድ ደንብ የወጣ ነው።¹⁸ በተጨማሪም በጋራ ምክር ቤት ስምምነት በተደረሰባቸው ዘጠኝ የተለያዩ ጉዳዮች ላይ ኢትዮጵያ ፌዴራል ፌሊሺዥን ድርጅት (ኢፌፌድ) ክርክር አዘጋጅቶ ነበር። በተሳታፊ ፓርቲዎች ከፍተኛ ብዛት የተነሳ አምስት ፓርቲዎች (ኢህአዴግ፣ መኢአድ፣ ኢዴፓ፣ ቅንጅትና መድረክ) ብቻ ናቸው ክርክሮቹን በመደበኛነት የተከታተሉት። ክርክሮቹ በተሳታፊዎቹ ጥያቄ መሰረት የተቀረፁና አርትኦት የተሰራላቸው ናቸው። በመንግስት ሚዲያ ውስጥ ያለ የክርክሮቹ የዘፈቀደ አርትኦት በተመለከተ ኢዴፓ ለጋራ የፓርቲዎች ምክር ቤት አቤቱታ አቅርቦ ነበር። ነፃ የአየር ጊዜ በተመለከተ የኢዴፓ ሁለተኛ አቤቱታ እና የኢትዮጵያ ራዕይ ፓርቲና የመላ ኢትዮጵያ ብሔራዊ ንቅናቄ ተመሳሳይ አቤቱታ ለጋራው ምክር ቤት ቀርበው ከኢትዮጵያ ብሮድካስት ባለስልጣን ጋር በመተባበር እነዚህን ቅሬታዎች የሚያጣራ አጣሪ ኮሚቴ እንዲፈጠር ተወስኗል። እንደ ኢትዮጵያ ብሮድካስት ባለስልጣን ከሆነ ሁሉም አቤቱታዎች በፓርቲዎቹ ስምምነት ተፈትተዋል። በቅስቀሳው ወቅት የብሮድካስት ባለስልጣኑ የሚዲያ አሰራር ከተቀመጡት ደንቦች ጋር መጣጣሙን ተከታትሏል። የብሮድካስትና የፅሁፍ ሚዲያ የሚከታተል በአለምአቀፍ አሰልጣኞች የቀረበ ስልት የሚጠቀም አካል ተቋቁሞ ነበር። የብሮድካስት ባለስልጣኑ የነፃ አየር ጊዜ ድልድሉ የተከታተለና በተፎካካሪ ፓርቲዎቹ የቀረቡ አቤቱታዎች የቀረበ ነበር። እንደብሮድካስት ባለስልጣኑ ከሆነ ተፎካካሪ ፓርቲዎቹ ነፃ የአየር ጊዜያቸውን በክፍል ብቻ ነው የተጠቀሙት፤ በፌዴራል ከተሰጣቸውን የአየር ጊዜ 53 በመቶ፣ የቴሌቪዥን 65 በመቶና ከጋዜጣ አምዶች 42 በመቶ ብቻ ነው የተጠቀሙት።

ሐ. የሚዲያው የምርጫ ሽፋን መከታተል

የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ በሰላሪዮ ዲ ፓቪያ እና በአውሮፓ የሚዲያ ተቋም የተቀየሱ በአለምአቀፍ የአሰራር ደረጃ የብዛትና የጥራት ትንታኔ በመጠቀም ከሚያዝያ 13 እስከ ሰኔ 4 አንድ ናሙና የኢትዮጵያ ሚዲያ ተከታትለዋል። ናሙናው የመንግስት ብሮድካስት ሚዲያ ያካትታል፡- የኢትዮጵያ ቴሌቪዥን (ኢቴቪ 1)፣ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ፌዴራል የአዲስ አበባ ከተማ አስተዳደር ፌዴራል ኤፍ.ኤም. ኦዲዮ 97.1 እና ኤፍ.ኤም. 96.3፤ እንዲሁም የግል ብሮድካስት ሚዲያ፡- ፌዴራል ሸገር እና አገር አቀፉ ፌዴራል ፋና። ልዑኩ አስር ጋዜጦችም ተከታትለዋል፤ ሶስት የመንግስት (አዲስ ዘመንና የእንግሊዘኛው ኢትዮጵያን ሔራልድ፣ እንዲሁም በሳምንት ሁለት ጊዜ የሚታተመው ኦዲዮ ልሳን)፣ እና ሰባት የግል ጋዜጦች (ዘ ዴላጊ ሞኒተር፣ ዘ ሪፖርተር፣ አውራ አምባ ታይምስ፣ ኦዲዮ አድማስ፣ ኢትዮ-ቻናል፣ ሳምታዊ የንግድ ጋዜጦች ፎርቹን እና ካፒታል)።

ብዙ ክስተት ያልታየበት ምርጫ ቢሆንም እንኳ የኢትዮጵያ ሚዲያ በአጠቃላይ ምርጫ ነክ የሆኑ ፕሮግራሞችና ይዘት በማቅረብ ዋናዎቹ የፖለቲካ ቅስቀሳ ክስተቶች በመላ አገሪቱ ሽፋን ማግኘታቸውን አረጋግጠዋል። የግልም የመንግስት ሚዲያም ለየምርጫ ቦርዱ የመራጭ ስልጠና መልዕክቶች ያላቸውን ቁርጠኝነት አሳይተዋል። ይሁንና የህትመትና የብሮድካስት በአገሩ ያላቸው ውሳኔ ስርጭት መራጮች በምርጫ ቀን አገናዝበው ውሳኔ ለማድረግ የሚያስችላቸውን በቂ መረጃ ለሁሉም መራጮች የማቅረብ ብቃታቸውን ቀንሰዋል። ክትትል በተደረገበት ጊዜ ሁሉ ሚዲያው፣ በተለይ የመንግስት ሚዲያው፣ እንደ የህዝብ ስራዎች መመረቅ ያሉ የመንግስት አባላት የሚሰሯቸው ዕለታዊ ስራዎች በመደበኛነት ሲዘግብ ነበር፤ ይህም ለገዢው የሚያደላ ሚዛኑን ያልጠበቀ ሽፋን አስከትሏል። ባጠቃላይ፣ የመንግስት ሚዲያ ሚዛናዊ የሆነ ሽፋን በፕሮግራሙ አላቀረበም፤ በዋናነት በዜናዎቹ ላይ። በሚዛናዊ ሽፋኑ ላይ ጉልህ የሆነ መሻሻል በቅስቀሳው መጨረሻኛው ሳምንት ላይ ታይቷል። በኢቴቪ 1 ኢህአዴግ ከምርጫ ነክ ዜናዎች ውስጥ 58 በመቶ ሽፋን ያገኘ ሲሆን መድረክ 13 በመቶ አግኝቷል። በተመሳሳይ መልኩ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ፌዴራል ለገዢው ፓርቲ 60 በመቶ የአየር ጊዜ ሰጥቷል። ኢህአዴግ በኤፍ.ኤም. ኦዲዮ 97.1 የነበረው ሽፋን ከአጠቃላይ 68 በመቶ ሲሆን በኤፍ.ኤም. 96.3 72 በመቶ ነበር።

ይህ የሚዛን መጓደል በመንግስት የህትመት ሚዲያ ይበልጥ ተንፀባርቋል፤ ኢህአዴግ ከጠቅላላ ሽፋኖቻቸው የኦዲዮ ዘመን 70 በመቶ፣ የኢትዮጵያን ሔራልድ 77 በመቶና በኦዲዮ ልሳን 72 በመቶ አግኝቷል። የግል ጋዜጦች ትንሽ ሰፋ ያለ የፖለቲካ መድረክ የሸፈኑ ሲሆን ባጠቃላይ ለተለያዩ ፓርቲዎች የበለጠ ሚዛናዊ የሆነ ሽፋን አቅርበዋል። ይሁንና በሁሉም የግል ጋዜጦች የነበረው ትኩረት በገዢው ፓርቲና በአንዳንድ ዋና የተቃዋሚ ፓርቲዎችና ጥምረቶች ላይ የነበረ ነው። መድረክ፣ መኢአድና ኢዴፓ፣ ለአናሳ ፓርቲዎች የተሰጠው ሽፋን ችላ የሚባል ነው። ምንም እንኳ የመንግስት ሚዲያዎች ለኢህአዴግና መንግስት ነክ ስራዎች ሰፊ ሽፋን የሰጡ ቢሆኑም፣ በምርጫ ነክ ዘገባዎቻቸው ገለልተኛ የሆነ ድምጽ ነው የነበራቸው። በተመሳሳይም ምርጫውን የሚዘግቡ የግል ሚዲያዎች አዘጋጅብም ገለልተኛ ነበር።

¹⁸ የአየር ጊዜው በሁለት ዙር ነው የተከፋፈለው። የአጠቃላይ አየር ጊዜ 25 በመቶ በሁሉም ተፎካካሪ ፓርቲዎች በእኩልነት የተከፋፈለ ነው። 55 በመቶ በህዝብ ተወካዮችና በክልል ምክር ቤቶች ባላቸው መቀመጫ ብዛት የተከፋፈለና ቀሪው 20 በመቶ እያንዳንዱ የፖለቲካ ፓርቲ ባስመዘገበው የአጩዎች ብዛት ነው።

ከቅስቀሳ ነፃ በሆነው የ48 ሰዐቱ ጊዜ ውስጥ አነስ ያለ ብዛት ያላቸው የፖለቲካ ፓርቲዎች ሰላማዊ ምርጫ የማካሄድ መልዕክቶቻቸው በኢቴቪ 1 እና በኢትዮጵያ ፌዴራል አማካኝነት ለማስተላለፍ ችለዋል። በተጨማሪም የቅስቀሳ ሪፖርቶች የተላለፉና ጥቂት የፓርቲ ተወካዮችም በሚዲያ ቀርበዋል። በዚህ ከቅስቀሳ ነፃ በሆነ ጊዜ የሚዲያ ድርሻ የሚመለከት ግልፅ የሆኑ ደንቦች የሉም። ይሁንና ውሱን ተፎካካሪ ፓርቲዎች ለሽፋን መምረጥ በኢትዮጵያ የሚዲያ ህጎች ደንቦች ከሚፈለገው የሚዛናዊ ሽፋን መርህ ጋር የሚጋጭ ነው። በተጨማሪም መራጮች ወደ ድምፅ መስጫዎች ከመሄዳቸው በፊት ባደረጓቸው ውሳኔዎቻቸው ላይ እንዲያስቡበት ከምርጫ ቀን በፊት የሚዲያ ዝምታ መኖር በአለምአቀፍ ደረጃ አንደኛው አርምጃ ተደርጎ የሚወሰድ ነው።

የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ የመጀመሪያ መግለጫ በመንግስት ሚዲያ የተሰጠው ሽፋን ሚዛናዊ አልነበረም፤ አዎንታዊ ገፅታዎቹ ብቻ እያሳዩ በምርጫ ሂደቱ ላይ የነበረ ማንኛውም ትችት ችላ የተባለበት ነበር። ሚዲያው በምርጫ ሂደቱ ሚዛናዊ ዘገባ እንዲኖር ከሚያዘው የኢትዮጵያ የመገናኛ ብዙሀን ስንግሳባር ደንብ በሚፃረር መልኩ የመንግስት ሚዲያ የኢትዮጵያ ህዝብ በምርጫው ሂደት መሉና ሚዛናዊ መረጃ የማግኘት መብቱን ነፍታታል። የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ዋና ታዛቢ በመጀመሪያ መግለጫው ላይ እጅግ አዳላይ በሆነው ዘገባ የተቃወመበት ለኢትዮጵያ ዜና አገልግሎት አዘጋጅ ደብዳቤ ፅፎ ምላሽ ተሰጥቶበትም አያውቅም። በመንግስት ሚዲያም አልተለቀቀም። አንዳንድ የግል ሚዲያዎች ብቻ ናቸው ደብዳቤውን ይዘው የወጡት።

X. ሰብዓዊ መብቶችና የሴቶች ተሳትፎ

ሀ. የሰብዓዊ መብቶች ሁኔታ

የፖለቲካዊ መብቶች መጠበቅና የመሰረታዊ ነፃነቶች መከበር የመምረጥና የመመረጥ መብቶች በሚገባ ለመጠቀም የሚያስፈልጉ ሁኔታዎች ናቸው።¹⁹ የኢትዮጵያ ህገ መንግስት በኢትዮጵያ የፀደቁ በአለምአቀፍ ደረጃ አስገዳጅነት ያላቸው የሰብዓዊ መብት ግዴታዎች ውስጥ ለተጠቀሱት መሰረታዊ የሲቪልና ፖለቲካዊ መብቶች እንዲከበሩ ያዛል።²⁰ ከዚህ በተጨማሪ የተወሰኑ የቅርብ ጊዜ ህጎች፣ የፀረ ሽብር ህግ፣ የመገናኛ ብዙሀን ነፃነትና የመረጃ ተደራሽነት ህግ፣ እንዲሁም የበጎ አድራጎትና የማህበራት ህግ ጨምሮ በተለምዶ ከሚቀመጡት አንደኛው መከበር፣ የህዝብ ደህንነት፣ ጤናና ስነ ምግባር ካሉ የፖለቲካ ነፃነቶች ላይ ከሚቀመጡት ገደቦች ባሻገር ላሉት መሰረታዊ ነፃነቶች በሚገባ መጠቀም መቻሉ ላይ ስጋቶች ያስነሳል።

የኢትዮጵያ መንግስት ባለፉት ጥቂት አመታት ከልማት፣ በተለይ የ“አብዮታዊ ልማታዊ ዲሞክራሲ” ስትራቴጂውን በጠበቀ መልኩ የመሰረተ ልማት ስራዎች አንጻር የህዝቡ መሰረታዊ መብቶች በማሳደግ ረገድ ጉልህ የሆኑ ውጤቶች አስመዝግቧል። ይሄ ስትራቴጂ የኢትዮጵያ ልማት ወደ መካከለኛ ገቢ አገር እንዲያደግ ለማረጋገጥ ገዢው ከ20 እስከ 30 አመት በስልጣን ላይ እንዲቆይ ያዛል።²¹ መንግስት የላቀ ትኩረት የሰጠው እንደ ዋነኛው መሰረታዊ ሰብዓዊ መብት ለጋራ ልማት ነው፤ ይሄ የግለሰብ ሲቪልና ፖለቲካዊ መብቶች እንዲንሰራፋ ከመፈቀዱ በፊት መረጋገጥ ያለበት ነው።

የመዘዋወር፣ የመሰብሰብና ሐሳብ የመግለጽ መብቶች በቅርቡ የምርጫ ሂደት ሁልጊዜ አልተከበሩም። አዲሱ የፀረ ሽብር ህግ፣ በዚህ ጊዜ ባይተገበርም እንኳ፣ ለአካባቢያዊ አስተዳደሮችና ለፀጥታ ሀይሎች ሰፊ ስልጣን ይሰጣል። ይሄ ከሌሎች እንደ በፖሊስና ፍትህ አካላት ገለልተኝነት ላይ እምነት አለመኖር ካሉ ሁኔታዎች ጋር ተደምሮ በብዙ የተቃዋሚ እጩዎች ደጋፊዎች የተነሳረውን በአገር ውስጥ፣ በተለይ በገጠራማ አካባቢዎች፣ ለነበረውን የፍርሀትና የጥርጣሬ ድባብ የራሱ አስተዋፅኦ አበርክቷል። ለነገሩ ከተደረገው ተደጋጋሚ የሰላማዊ ምርጫ ጥሪዎች ባሻገር ባለስልጣናቹ እንደ በቅስቀሳ ጊዜ የእጩዎች ከቦታ ቦታ የመንቀሳቀስ ነፃነትና ለሁሉም እጩዎች በእኩል ሁኔታዎች ቅስቀሳ የማካሄድ መብት ማረጋገጥ ያሉ ስጋቶች ለመቅረፍ አዎንታዊ እርምጃዎች መውሰድ አልቻሉም።

ምንም እንኳ የምርጫ ህጉ ሰፊዎች ቀድሞ ማሳወቅ እንጂ ከአካባቢው ባለስልጣናት ፍቃድ እንደማያስፈልጋቸው በግልፅ ቢያስቀምጥም በተግባር የታየው እጩዎች ባብዛኛው ከአካባቢ ባለስልጣናት ፍቃድ ማግኘት ይፈለግባቸው ነበር። ይህንን ካላደረጉ እስራት ይጠብቃቸው ነበር። የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ 27 የተቃዋሚ ፓርቲ አባላት ያለፍቃድ ቅስቀሳ አካሂደው ስለታሰሩበት መረጃ ደርሶታል።²² በተጨማሪም የእጩ ተወዳዳሪዎች አለመደፈር መብት ተጥሶ ስድስት የተቃዋሚ እጩዎች የታሰሩበት ሪፖርቶች ለአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ደርሶታል። በተመሳሳይ መልኩ በብዙ የአገሪቱ ክፍሎች የተቃዋሚ እጩዎች ተወዳዳሪዎች፣ የደጋፊዎች ወይም የተወካዮች መታሰር ለልዑኩ መረጃ ደርሶታል።

ቀበሌዎቹ እንደ ምግብ እርዳታ ማከፋፈል ያሉ የስር መሰረታዊ አገልግሎቶች የማቅረብ ኃላፊነት አለባቸው። ይህ በአገሪቱ ያለውን ሰፊ የሎጂስቲክስ ችግር በሩቁ የአገሪቱ ክፍሎች የመንግስት ብቸኛ ተወካይ ያደርጋቸዋል። ገዢው ፓርቲ እስከ እያንዳንዱ ቤተሰብ ድረስ የሚዘልቀው የቀበሌ ስርዐት ላይ ያለው ቁጥጥር የመንግስትን ልማታዊ ስትራቴጂ ለመተግበር ተስርቶበታል። ይህ እንዳለ ሆኖ የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ በሂደቱ ገለልተኝነት ላይ ያለው እምነት ለማሳደግና ለሁሉም ፖለቲካ ፓርቲዎች የበለጠ እኩል የሆነ የመጫወቻ ሜዳ እንዲኖር ሲባል በምርጫዎች አደረጃጀትና አፈፃፀም ያላቸውን ሚና ቀስ እያለ እንዲቀነስ ይመከራል።

ለ. የሴቶች ተሳትፎ

¹⁹ ICCPR፣ የተባበሩት መንግስታት የሰብዓዊ መብቶች ኮሚሽን፣ አጠቃላይ አስተያየት ቁጥር 25፣ አንቀፅ 12፣ “ሐሳብ የመግለፅ፣ የመሰብሰብና የመደራጀት ነፃነት የመምረጥ መብት በሚገባ ለመጠቀም የሚያስፈልጉ መሰረታዊ ሁኔታዎችን በመሉ መጠበቅ ያለባቸው ናቸው።”

²⁰ የኢትዮጵያ ህገ መንግስት አንቀጽ 13 የአለምአቀፍ ሰብዓዊ መብቶች ህጋት (1941) እና ሌሎች የሰብዓዊ መብቶች ሰነዶች በህገ መንግስቱ ለተጠቀሱት መሰረታዊ መብቶችና ነፃነቶች ለመተርጎም እንደመሰረት ሆነው እንደሚያገለግሉ በግልፅ ይጠቅሳል። አንዳንድ ዋና ሰነዶቹ ከፍል 4. ሀጋዊና የምርጫ መዋቅር፣ ቢ. ሀብተናዊና ከልላዊ ግዴታዎች ተጠቅሰዋል። ኢትዮጵያ የ1968ቱ የአለምአቀፍ ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ባህላዊ መብቶች ስምምነት፣ እና ሌሎች ከልላዊና አለምአቀፍ የሰብዓዊ መብቶች ሰነዶችም ፈርማለች።

²¹ “ልማታዊ አገር” የሚለው መፈክር መጀመሪያ ጥቅም ላይ የዋለው በ2000 አ.ም. “ብሔራዊ ተግዳሮቶች፣ ቀጣይ ተግዳሮቶችና የአብዮታዊ ዲሞክራሲያዊ መፍትሔዎች” በሚል ያልታወቀ ህትመት ነው። ከተከታታይ ህትመቶች ሲተኛው ነበር፣ ቀዳሚዎቹ “ልማት፣ ዲሞክራሲና አብዮት” (ጥቅምት 2000 አ.ም.) እና “የአብዮታዊ ዲሞክራሲ ዲሞክራሲያዊ ስርዐት የመንግስት ትግል” (መጋቢት 1999 አ.ም.) ናቸው።

²² ቢያንስ በአንድ ጉዳይ ላይ በቶንጎ (ቤኒንሻንጉል-ጉሙዝ) ይሄ በሚፃፍበት ወቅት የወንጀለኛ መቅጫ ህግ ስነ ስርዐት በአንቀጽ 63-75 ላይ የሰፈሩት መርሆች በሚፃረር መልኩ የተቃዋሚ ፓርቲ አባላት ያለዋስ አንደኛው ነበሩ።

የኢትዮጵያ ህገ መንግስት የፆታ እኩልነት የሚያረጋግጥና በፆታ ላይ የተመሰረተ አድሎ የሚከለክል ነው። የምርጫ ህግና ሌሎች ከምርጫ ጋር የተገናኙ ደንቦች በፖለቲካው መስክ ያለውን የሴቶች ተሳትፎ ለማሳደግ ያለሙ ናቸው። ይሁንና ሴቶች በኢትዮጵያ የፖለቲካና የህዝባዊ መስክ ላይ ያላቸውን ተሳትፎ አሁንም አነስተኛ ነው፤ ባለፉት አስርት አመታት የተወሰነ መሻሻሎች ቢታዩም እንኳ። እንደ ምርጫ ቦርድ ተመን ከሆነ ከተመዘገቡት ተመዝጋቢዎች የሴቶች ብዛት ከስነ ህዝባዊ ብዛታቸው ትንሽ አነስ ብሎ 47.8 በመቶ ናቸው። ይሁንና የምርጫ ቦርድ በ2002 አ.ም. ከነበሩት 2,188 የህዝብ ተወካዮች እጩ ተወዳዳሪዎች 12.4 በመቶ፤ ከተለያዩ የክልል ምክር ቤት 4,746 እጩዎች ደግሞ 15.3 በመቶ ብቻ ሴቶች እንደነበሩ አመልክቷል። በምርጫ አስተዳደር የነበረው የሴቶች ተሳትፎ በዚሁ ልክ የተገደበ ነበር፤ ምንም እንኳ በምርጫ ጣቢያዎች ውስጥ የነበሩት የሰው ሀይል ውስጥ በጣም ቢበልጡም። በምርጫ ቀን ሴቶች ከምርጫ ጣቢያ ኮሚቴዎች ውስጥ 28 በመቶ ሴቶች ነበሩ፤ ምንም እንኳ የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ከታዘባቸው የምርጫ ጣቢያዎች ውስጥ በሴቶች የተመሩ ኮሚቴዎች 11 በመቶ ብቻ ቢሆኑም። ከተመዘገቡት 15,252,240 ሴት መራጮች ውስጥ 93.2 በመቶ ድማግቸውን በምርጫ ቀን ሰጥተዋል፤ ይህም 93.7 በመቶ ከነበረው የወንዶች ተሳትፎ ጋር በጣም የተቀራረበ ነው።

በሁለቱም በፖለቲካ ፓርቲዎችም፤ በተለይ 30 በመቶ የሴት እጩዎች ኮታ በመደበው አህዴዳግ፤ እና ግን በምርጫ ቦርድም ሴቶች በፖለቲካው መስክ ያላቸውን ተሳትፎ ለማሳደግ እርምጃዎች ተወስደዋል። ለፖለቲካ ቅስቀሳው ከሚሰጠው ድጋግ ውስጥ ለሴቶች የበለጠ ድርሻ እንዲሰጥ መደረጉ አምንታዊ እርምጃ ነው፤ ምንም እንኳ የበለጠ የሴት እጩ ተወዳዳሪዎች ሳያመጣም፤ እንዲያውም፤ ከ1997ቱ ምርጫ ከነበሩት የህዝብ ተወካዮች 15 በመቶና የክልል ምክር ቤት 23 በመቶ እጩ ሴት ተወዳዳሪዎች አንፃር ሲታይ ቁጥራቸው ቀንሰዋል። የጎሉ ክልላዊ ልዩነቶችም መቀረፍ አለባቸው። በ2002 ምርጫ በቤኒሻንጉል የነበረው የሴት እጩ ተወዳዳሪዎች 8 በመቶ ብቻ ሲሆን በአዲስ አበባ ወደ 20 በመቶ አድጎ ነበር።

XI. የሲቪል ማህበራትና የአገር ውስጥ ምርጫ ታዛቢዎች ተሳትፎ

የኢትዮጵያ ሲቪል ማህበራት በምርጫው ሂደት ላይ የነበራቸው ተሳትፎ በወጣው የኢትዮጵያ በጎ አድራጎትና ሲቪል ማህበራት አዋጅ ምክንያት እጅግ በጣም ተገድቧል። በዚህ ህግ መሰረት ማንኛውም የድጋግውን 10 በመቶ በላይ ከውጭ ምንጮች የሚቀበል ድርጅት የአገር ውስጥ ድርጅት ተብሎ ሊቆጠር አይችልም። በተጨማሪም የአገር ውስጥ ድርጅቶች ብቻ ናቸው በሰብዓዊ መብቶችና በዲሞክራሲ ዙሪያ መሰረት የሚችሉት። የዚህ አዋጅ መውጣትና የሁሉም አገር ውስጥ ድርጅቶች በድጋሚ መመዝገብ ማስፈለጉ ብዙ የአገር ውስጥ ድርጅቶች ትኩረት ከሰብዓዊ መብቶችና ዲሞክራሲ ቀይረው ወደ የልማት ፕሮጀክቶች እንዲያዞሩ አድርጓቸዋል። አዋጁ የኢትዮጵያ መንግስት ለውጭ ጣልቃ ገብነት በታ ከሌለበት ሰብዓዊ መብቶች የአገር ጉዳዮች ናቸው ብሎ በተደጋጋሚ ከተናገረው ጋር አብሮ የሚጓዝ ነው። የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ህጉ የሚያስቀምጠው ሁኔታዎች ከመሰብሰብ ነጻነት ጋር የሚፃረሩና በሰብዓዊ መብትና ዲሞክራሲ ዙሪያ ለሚሰሩ የአገር ውስጥ የሲቪል ማህበራት ድርጅቶች የሚጎዳ ነው ብሎ ያምናል።

ከላይ እንደተጠቀሰው የምርጫ ቦርድ ሁሉም የመራጮች ስልጠና በራሱ ለማካሄድ በመወሰኑ የሲቪል ማህበራት በመራጭ ስልጠና ላይ ምንም ሚና አልተጫወቱም። የሲቪል ማህበራት ድርጅቶች በረጅም ጊዜ ውስጥ ሊኖራቸው ከሚችለው አምንታዊ ተፅዕኖ አንፃር ይህ ያልተፈለገ አጋጣሚ ነው። በተመሳሳይ መልኩ በአዲሱ ህግ መሰረት የአገር ውስጥ የምርጫ ታዛቢ ቡድን መሆን ለመቻል እንደሲቪል ማህበር ድርጅት ሆኖ መመዝገብ ላይ ይወሰናል። በዚህም ምክንያት በአገር ውስጥ በምርጫ መታዘብ ስራዎች ላይ ሊሳተፉ ይችላሉ የነበሩ የድርጅቶች ቁጥር ብዛት ቀንሶታል። ምንም እንኳ ህጉ የምርጫ ቦርድ ውሳኔዎችን ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ለማለት ቢያስችላቸውም፤ የምርጫ ታዛቢነት ፍቃድ፤ የሲቪልና የመራጭ ስልጠና ወይም የምርጫ ሂደቱን የሚሸፍኑ ጋዜጠኞች በተመለከተ የተሰጡ የምርጫ ቦርድ ውሳኔዎች ይግባኝ የማይባሉ ናቸው።²³

ትልቁ የአገር ውስጥ ምርጫ ታዛቢ ቡድን የነበረው በዛ ካሉ የተለያዩ ድርጅቶች የተዋቀረው የኢትዮጵያ ሲቪል ማህበራት ጥምረት የምርጫ ታዛቢ ሲሆን ከነኚህ ውስጥም ዋነኛው አባል የኢትዮጵያ መምህራን ማህበር ነበር።²⁴ ጥምረቱ በመላው የአገሪቱ ክልሎች 40,000 ታዛቢዎች ለመላክ ያለመ ሲሆን፤ ምንም እንኳ ይሄ ቁጥር ማሳካቱ አጣራጣሪ ቢሆንም የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ከታዘባቸው የምርጫ ጣቢያዎች ውስጥ በዛ ባሉት ውስጥ የጥምረቱ ታዛቢዎች ታይተዋል። ጥምረቱ በግንቦት 16 የምርጫው ሂደት ግምገማው ያቀረበ ሲሆን ስለየትኛውም የሂደቱ ክፍሎች ትንሽ ዝርዝር ነው የሰጠው። ስለጥምረቱ ቴክኒካዊ ብቃትና ወሳኝ ግምገማዎች ስለማካሄድ ነፃነቱ ትንሽ ማስረጃ ነው የነበረው።

ሌሎች እውቅና የተሰጣቸው የአገር ውስጥ የምርጫ ታዛቢ ቡድኖች የአስልምና ጠቅላይ ምክር ቤት፤ የደርግ ተጠቂ ቤተሰቦች ማህበርና የአግር ኳስ ዳኞች ማህበር ያካትታሉ፤ ነገር ግን እነኚህ ለምርጫው ሂደት የሚጨበጡ አስተዋፅኦ አላበረከቱም።

የኢትዮጵያ ሰብአዊ መብቶች ኮሚሽንም (ኢሰመኮ) ምርጫውን ታዘቦታል፤ የቅድመ ምርጫው ድባብ የገመገመና በምርጫ ቀን ወደ 100 ታዛቢዎች መላኩ ተብሏል። ኢሰመኮ የምርጫ ሂደቱን መታዘብ ህገ መንግስታዊ መብቱ ነው በማለት ከምርጫ ቦርድ እውቅና አልጠየቀም። ኢሰመኮ የምርጫ ትዝብት ውጤታቸው በተመለከተ መግለጫ አውጥተዋል።

XII. የአለምአቀፍ ምርጫ መታዘብ

የኢትዮጵያ መንግስት የ2002 ምርጫ እንዲታዘቡ ለአውሮፓ ህብረት፤ ለአፍሪካ ህብረትና ለካርተር ማዕከል ጥሪ ልኮላቸዋል። የካርተር ማዕከል ጥሪውን አልተቀበለም። የአፍሪካ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ምርጫውን ለመታዘብ ከግንቦት 8 እስከ 20 እስኪመጣ ድረስ የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ብቸኛው አለምአቀፍ የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ነበር። የአፍሪካ ህብረት በእያንዳንዱ የአገሪቱ ክልል 59 ታዛቢዎች የላከና በግንቦት 18 መግለጫ የሰጠ ነው።

²³ የ1997 ምርጫ ላይ የምርጫ ቦርድ የተወሰኑ የአገር ውስጥ የምርጫ ታዛቢ ቡድኖች ምርጫውን እንታይታዘቡ ብሎ ያገደበትን ውሳኔ ፍርድ ቤቶቹ ቀልብሰውታል።

²⁴ የጥምረቱ አባላት የኢትዮጵያ አሰሪዎች ማህበር፤ የኢትዮጵያ ሰራተኞች ማህበራት ኮንፌዴሬሽን፤ የኢትዮጵያ ሴት ነጋዴዎች ማህበር፤ የጥንታዊት ኢትዮጵያ አርበኞች ማህበር፤ የኢትዮጵያ ህዳሴ ማህበር፤ የኢትዮጵያ ወጣቶች ፌዴሬሽን፤ የኢትዮጵያ ሴቶች ፌዴሬሽን፤ የኢትዮጵያ አስጎብኚዎች ማህበር፤ የኢትዮጵያ ጠበቆች ማህበር፤ የኢትዮጵያ ጋዜጠኞች ማህበርና የኢትዮጵያ ጠበቆች ማህበራት ህብረት ያካትታል።

የኢትዮጵያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ከዲፕሎማሲያዊ ልዑኮች የሚመጡ የታዛቢ ቡድኖች ምርጫ የመታዘብ ስራዎች ለማከናወን የሚያስፈልገው ስልጠና ስለሌላቸው እና እንዲህ ያሉ ተግባራት ዲፕሎማ እንደመሆናቸው ከሚኖራቸው ስልጣን ውጭ ነው በማለት የአሜሪካ ኤምባሲ በምርጫ ቀን ታዛቢዎች ለማስማራት ያቀረበውን ጥያቄ አልተቀበለውም። ዲፕሎማቶች በ2002 ምርጫ እንዳይታዘቡ ከተጣለው እገዳ በተያያዘ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሪ በአዲስ አበባ ያለው የአለምአቀፍ ማህበረሰብ ከአዲስ አበባ ውጭ ስለሚኖራቸው ማንኛውም የጉዞ እቅድ አስቀድሞ እንዲያሳውቁት ጠይቋቸዋል። ይህ እርምጃ መጀመሪያ ከግንቦት 2 እስከ ሰኔ 3 ተፈፃሚ እንዲሆን ነበር የታሰበው፤ ግን ከምርጫው ቀን አንድ ቀን በኋላ በግንቦት 16 ተነስቷል።

XIII. ቅሬታዎች እና አቤቱታዎች

ምርጫ ነክ አቤቱታዎች የሚቀርቡባቸው መንግሥት ቅር ለተሰኙ ወገኖች ጊዜውን የጠበቀ መፍትሔ እንዲገኝ ያስቻሉና የ1997 ምርጫ ካስተዳደረው መዋቅር አንፃር ከተደረጉ ጉልህ መሻሻሎች አንዱ ነበሩ። ይሁንና በተግባር ሲታይ አቤቱታ በሚቀርቡባቸው 3ቱም መንግሥት ገለልተኝነት ላይ እምነት አለመኖርና የተጋራው ጉዳይ የማየት ስልጣን፤ በተለይ በምርጫ ወንጀሎች ጉዳይ፤ አጥፊዎች ባብዛኛው ለጥፋታቸው የማይጠየቁበት ሁኔታ ነው የፈጠረው። ልዑኩ የአካባቢ ምርጫ ባለስልጣናትና ፖሊስ አቤቱታዎች ለታዛቢዎች ለመስጠት ፍቃደኛ አለመሆን ታዘቧል። በአንዳንድ አካባቢዎች ልዑኩ መቀበላቸውንና በአፈላጊ መልኩ በፋይል ውስጥ ማስቀመጣቸውን የሚያውቅ አቤቱታዎችን አልተቀበልንም በማለት ከደዋል። በተጨማሪም የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ታዛቢዎች የአካባቢ ፖሊሶች ከገዢው ፓርቲ ጋር እንደወጡ ሆነው አይተዋቸዋል። ስለዚህ በብዙ አጋጣሚዎች ውጤታማ መፍትሔ የማግኘት መብት፤ የሂደቱ ግልፅነትና እውነተኛ ተፈጥሮው ለአደጋ የመጋለጥ አድል አጋጥሟቸዋል።

ከምርጫ ጋር ለተያያዙ አቤቱታዎች ሶስት አካላት ናቸው ኃላፊነት የነበራቸው፡- የፍትህ አካላት፤ የምርጫ ቦርድ በብሔራዊ ደረጃና እንዲሁም በምርጫ ጣቢያ፤ በክልልና በምርጫ ክልል ደረጃ ያሉ ቅሬታ ሰሚ ኮሚቴዎች፤ እና የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ምክር ቤት።

ሀ. የፍትህ አካላት

የኢትዮጵያ ፍትህ አካል በህገ መንግስቱ መሰረት ከሌሎቹ የመንግስት አካል ነፃ የሆነና የምርጫ ወንጀሎች የሚመለከቱ አቤቱታዎች ወይም በምርጫ ባለስልጣናት የተሰጡ የውሳኔዎች ይግባኝ ወይም በነሱ የተመሩ ውሳኔዎች የመስማት ብቃት ያለው ነው። በክልል ደረጃ ያሉ የፍትህ አካላትና አቃቤ ህጎች የምርጫ ወንጀሎች የሚሸፍኑ የምርጫ ፍርድ ሂደቶች፤ የተዛመዱ ስርዐቶችና የፖለቲካ ፓርቲዎች የምርጫ ስነ ምግባር ደንብ ላይ ስልጠና ተሰጥቷቸዋል። ለምርጫ ነክ ጉዳዮች ቅድሚያ የተሰጣቸውና በእያንዳንዱ ፍርድ ቤት ለዚህ አንድ ዳኛ የተመደበ ነበር።²⁵

ይሁንና በኢትዮጵያ ውስጥ በፍትህ አካላት ገለልተኝነት ላይ ትንሽ እምነት ነው የነበረው፤ በተለይ የፍትህ አካላቱ በገዢው ፓርቲ የሚመሩ መሆናቸውን የማይምኑና በዚህም ወደ ፍርድ ቤትም ለመሄድ ፍላጎት ባልነበራቸው በተቃዋሚ ፓርቲዎች ዘንድ። ለአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ እንዲያውቅ እንደተደረገው እንዲያውም ስር የሰደደ ወደ ፍርድ ያለመሄድ አዝማሚያ ነው ያለው። አጅግ በአብዛኛው ጉዳዮች ውስጥ የተከተሉት ምርመራዎች ከሶቹን ለማጠናከር በቂ ማስረጃ አላቀረቡም።

ፖሊስና የአካባቢ ታጣቂዎች የጥበቆች ፈፃሚዎች መባላቸው የምርመራቸው ተአማኒነት ገድቦታል። በተመሳሳይ መልኩ ምስክሮች አቤቱታ ካቀረቡ ፓርቲዎች መቅረብ እንደአለመቻላቸውና የአካባቢ ህዝቦች በማንኛውም የፖለቲካ ጉዳይ ላይ መሳተፍ ላይ ያላቸው አጠቃላይ የፍርሀት ስሜት ማስረጃ የማግኘቱ እድል ቀንሰውታል። በብዙ ክልሎች የተቃዋሚ ፓርቲ አባሎች ላይ ተከሰተ የተባሉት አካላዊ ጉዳዮች የሚያጠናክር የህክምና ሪፖርቶች የሆኑታል ባለስልጣናት እንዳልሰጡ ለአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ሪፖርቶች ደርሶታል።

ፍርድ ቤቶች ጉዳዮችን የሚፈቱበት ፍጥነት ባብዛኛው ለህግ ሂደት የመከበር መርህና በትክክል ፍርድ ቤት የመቅረብ መብት በበቂ ሁኔታ ለመከበሩ ጥርጣሬ ያስነሳል። በብዙ ጉዳዮች ላይ የቅስቀሳ ቁሳቁስ በማጥፋት የተከሰሱና የህግ ምክር አገልግሎት የሌላቸው ሰዎች በቂ ጊዜ ሳይኖር ወይም መከላከያቸው የማዘጋጀት ዕድል ሳይኖራቸው በሁለት ቀናት ውስጥ እስከ አስር ወር እስራት ተፈርዶባቸዋል።²⁶ ይሁንና ተቃዋሚዎች ባቀረቡት ቢያንስ በአራት ጉዳዮች ላይ የፍትህ አካላቱ የበለጠ ፈዘዝ ማለታቸውና መንቀራፈፋቸው አሳዛኝ አጋጣሚ ነው።

የ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት በይግባኝ የቀረቡለትን አራት የምርጫ ቦርድ እና የቅሬታ ሠሚኮ ሚቴዎች ውሳኔዎችን አፅድቋል። የእነዚህ ከምርጫው በፊት የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ እንዲያውቅ የተደረጉ ብቸኛዎቹ ይግባኞች መሆናቸው በምርጫው ወቅት የነበረውን ወደ ፍርድ ቤት የመሄድ አዝማሚያ የተገደበ እንደነበር ያሳያል።

ለ . የ ኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ (ኢብምቦ) እና ቅሬታ ሰሚኮ ሚቴዎች

የ ኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ መዋቅር አካል የሆኑ የቅሬታ ሠሚኮ ሚቴዎች በክልል፤ በምርጫ ክልል እና በምርጫ ጣቢያ ደረጃ መቋቋም ነበረባቸው። ነገር ግን ብዙ የቅሬታ ሠሚኮ ሚቴዎች ካለ መቋቋማቸው የተነሣ ውሳኔዎች የሚሠጡት በምርጫ ክልል የምርጫ አስፈፃሚዎች ነበር። እነዚህ ኮሚቴዎች ሦስት አባላት ያሏቸው፡ አንዱ አካባቢው የምርጫ ፅ/ቤት ሀላፊ ሲሆን ሁለቱ ደግሞ የህዝብ ታዛቢዎች ናቸው። በህዝብ ታዛቢዎች የህግ አወቀት አለመኖር እና

²⁵ ኢትዮጵያ የፌዴራል ፍትህ አካላት ከእያንዳንዱ የክልል ፍትህ አካላት ጎን ለጎን የሚኖርበት ድርብ የፍርድ ቤት ስርዐት አለው። የፌዴራል ፍትህ አካላት የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፤ የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት እና የፌዴራል መጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ያጠቃልላል። የአያንዳንዱ ክልል ፍትህ አካላት በክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሚመራና የክልል ፍርድ ቤትና የክልል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ወይም የወረዳ ፍርድ ቤቶች የሚያጠቃልል ተመሳሳይ አወቃቀር ነው ያለው።

²⁶ ከኢትዮጵያ ህገ መንግስት አንቀጽ 20፤ ከአፍሪካ ሰብዓዊና የሰዎች መብት ኮሚሽን አንቀጽ 7 እና ከአለምአቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ስምምነት አንቀጽ 14 ጋር የሚጋጭ።

ማነስ በቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች በሚቋቋሙበት ጊዜ የተሰተዋለ ችግር ነበር። ለወደፊት ምርጫዎች የምርጫ አስተዳደሩን የቅሬታ አፈታትስ ከስርዓት ተአማኒነት ለማረጋገጥ ይህ ችግር መፈታት አለበት።

የቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች የመራጮች ምዝገባን፣ የአጩተወዳዳሪዎች ምዝገባን፣ ምርጫን፣ የደመፅ አሰጣጥንና ውጤቶችን በተመለከተ የሚቀርቡ ቅሬታዎችን ይመለከታል። የምርጫ ሂደቱን በተመለከተ የሚቀርቡ ቅሬታዎች ወዲያው ቅሬታው እንደቀረበ ውሳኔ እንዲሠጥባቸው ለምርጫ ጣቢያው ቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች መቅረብ አለባቸው። ከድምፅ ቆጠራና ከውጤቶች ጋር የተያያዙ ቅሬታዎች ለምርጫ ጣቢያው ቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮችና በምርጫ ክልል ደረጃ ባለ የቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች ከምርጫው ቀን በኋላ ባሉት 48 ሰዓታት ውስጥ ሊቀርቡ ይችላሉ። የምርጫ ጣቢያው ቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች ቅሬታዎችን አልቀበልም በማለት ወቅት ምንም እንኳን ይህን የተመለከተ የህግ ድንጋጌ ባይኖርም አቤቱታዎች በምርጫ ክልል ደረጃ ላለ የቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች ሊቀርቡ ይችላሉ። የምርጫ ክልል ደረጃ የተሠጡ ውሳኔዎች ለምርጫ ቦርድ ይግባኝ ሊባልባቸው ይችላል። የምርጫ ቦርድ ውሳኔዎች ደግሞ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ሊባልባቸው ይችላል። ይህ አይነት የይግባኝ አወቃቀር ከጉዳዩ ጋር ከሚያያዙ አለም አቀፍ ስምምነቶች ጋር አብሮ ይሄዳል።²⁷

የምርጫ ቦርድ ከምርጫው ቀን በፊት ከበታች ባሉ አካላት ቀርበው የነበሩና ከአጩተወዳዳሪዎች ምዝገባ፣ ከቅስቀሳ ጋር የተያያዙ ችግሮች፣ ማስፈራራቶችና የምርጫ ቅስቀሳዎችን ማወክ ጋር የተያያዙ ወደ 62 አቤቱታዎችን ተቀብሏል። ይህ በብሔራዊ ደረጃ ወደተቋቋመው አካል ማዘንበል የሚያሳየው ተቃዋሚ ፓርቲዎች በዝቅተኛ ደረጃ በተቋቋመው የምርጫ አስተዳደሮችና በቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች ውስጥ የታጩ የህዝብ ታዛቢዎች ነፃና ገለልተኛ መሆን ላይ ያላቸው መተማመን አነስተኛ መሆኑን ነው። የምርጫ ቦርዱ ውሳኔዎች በቂ እርምጃዎችን በመወሰድ አቤቱታዎች መሠረት ያላቸው የሚመስል ከሆነ በአወቃቀሩ ከበታች ላሉ አካላት በማፈለግ በጊዜ አስፈላጊ የሆኑ እርምጃዎች እንዲወሰዱ መመርያ ሠጥቷል።

ከምርጫው ቀን በፊት የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክን እንደጠቆመ በምርጫ ክልልና በክልል ደረጃ ያሉ የምርጫ ቦርድ ፅ/ቤቶች በትንሹ 223 ቅሬታዎችን ተቀብለዋል። እነዚህ ቅሬታዎች በማመልከታቸው የቅሬታ ሠሚኮ ሚኒስትሮች መፈታት የነበረባቸው ቢሆንም ከላይ እንደተጠቀሰው አብዛኛዎቹ ውሳኔ የተሠጠባቸው በምርጫ አስፈፃሚዎች ነበር። አብዛኛዎቹ ቅሬታዎች ከምርጫ ቅስቀሳ ማደናቀፍ ጋር የተያያዙ ናቸው (115 ቅሬታዎች) ሌሎቹ ደግሞ እጩዎችንና ደጋፊዎችን ከማስፈራራት፣ ማንገላታትና ጥቃት ጋር የተያያዙ ናቸው (50 ቅሬታዎች)። ቀሪዎቹ የምርጫ አስፈፃሚዎችና የህዝብ ታዛቢዎች ገለልተኛ አለመሆን እና የመንግስት ሠራተኞች ለምርጫ ቅስቀሳ ለማሆናቸው ጊዜ የስራ ፈቃድ አለማግኘት ጋር የሚገናኙ ሲሆን ሌሎች 13 ቅሬታዎች ደግሞ ከመሬት፣ ከምግብ እርዳታ፣ የፖለቲካ ፓርቲ ደጋፊዎችና እጩዎች ከስራ በታቸው መቀየር እና ስድስት ህገወጥ አስራቶችን ይጨምራሉ። በአጠቃላይ በሽምግልና ጉዳዩን ለመፍታት በመሞከር ወይም ለፖሊስ ወይም የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ምክር ቤት በማስተላለፍ ወደ 90 የሚሆኑ ውሳኔዎች ተሠጥተዋል።

በምርጫው ቀን በአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ በተገቡኙ 815 የምርጫ ጣቢያዎች የተመዘገቡት 24 ቅሬታዎች ብቻ ነበሩ። እነዚህ ቅሬታዎች የድምፅ አሠጣጥ ስነ ስርዓቱን ማስጥራዊነት አለመከበር፣ ድምፅ በሚሰጥበት ወቅት ቅስቀሳ ማድረግ፣ የምርጫ ጣቢያ ሠራተኞች መራጮችን ማንን መምረጥ እንዳለባቸው ከማስረዳት ጋር የተያያዙ፣ መራጮች የመራጫት መዝገብ ላይ አለመፈረም፣ አንድ የመራጫ መዝገብ ላይ አስመስሎ የመፈረም ክስ እና ሌላ አንድ በአከፋፈቱ ላይ የተነሣ ረብሻ ጋር የተያያዙ ነበሩ። እንዲሁም በድምፅ ኮሮጆ የመከፈት ሂደቱ ላይ ሦስት ቅሬታዎች የቀረቡ ሲሆን ስድስት ደግሞ በቆጠራና በውጤት ላይ ቀርበዋል። በተጨማሪ ቅሬታ አልቀበልም ያሉ የምርጫ ጣቢያዎች ጉዳይ የሚመለከቱ ስድስት ቅሬታዎች ቀርበዋል።

ሐ. የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ጉባኤ ጥምር ምክር ቤቶች

የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ምክር ቤት በፖለቲካ ፓርቲዎች የምርጫ ስነ ምግባር ደንብ (ECCPP) አማካኝነት የተቋቋመና በብሄራዊና በምርጫ ክልል ደረጃ ተቋቁሟል። ሆኖም ግን በተለያዩ ደረጃዎች በሚገኙ በነዚህ የጋራ ምክር ቤቶች መካከል የስልጣን ተዋረድ ግንኙነት የሌለ ሲሆን ራሳቸውን ችለው በራሳቸው ደንቦችና ስነ ስርዓቶች መሠረት ይንቀሳቀሳሉ። በአጠቃላይ በነዚህ የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ጉባኤ የተሳተፉ አብዛኛዎቹ የፖለቲካ ፓርቲዎች እነዚህን ፎረሞች ለቅሬታ ማቅረቢያነት የመረጧቸው ይመስላል። ይህ ደግሞ በሂደቱ ቀላልነትና በማድረጉት ግምገማዎች አልያም ደግሞ ለፍርድ ቤትና ለምርጫ ቦርድ ለማቅረብ ፈቃደኛ ካለ መሆናቸው የተነሣ ሲሆን ይችላል። የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ እንደተመለከተው የጋራ ጉባኤው በብዙ ሁኔታዎች ላይ አዎንታዊ ሚና

²⁷ የአለም አቀፍ ሲቪልና ፖለቲካዊ መብቶች ስምምነት አንቀፅ 2 ይመልከቱ፤ የተባበሩት መብግስታት የሰብአዊ መብት ኮሚሽን፣ ጠቅላላ አስተያየት የቀረበ 25 አንቀፅ 20፡- “መራጮች በድምፅ መስጫ ደህንነትና በድምፅ ቆቻራው ላይ መተማመን እንደኖራቸው የድምፅ አሰጣጠና የቆጠራ ሂደትና የፍርድ አካላት ወይም ተመሳሳይነት ያላቸው አካላት ተደራሽነት ነፃ በሆነ አካል በጥልቀት መመርመር አለበት።” በተጨማሪም አፍሪካ ህብረት፣ ኤቪ.ኤች.ፒ.ሕር (ACHPR) አንቀፅ 7ን ይመልከቱ።

ተጨማሪል፤ በተለይ እንደ የአጠቃላይ ምዝገባ ጊዜ መራዘም ያሉ ውጤት ያፈሩ ጥያቄዎችን ለምርጫ ቦርድ ማቅረብን የመሠረተ በፖለቲካ ፖርቲዎች መካከል መነጋገርንና መወያየትን በጉልህ የሚታዩ ናቸው።

ሆኖም ግን በምርጫ ክልል ደረጃ የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ እንዳስተዋለው ገዢው ፖርቲ የምርጫ ሂደቱን ለመቆጣጠር የተጠቀመባቸው መሣሪያዎች እንደሆኑ በተደጋጋሚ አስተውሏል። አብዛኛዎቹ የጋራ ጉባኤው ምርጫ መራዎች የሚደመድሙት የቀረቡት ማስረጃዎች ቅሬታውን ለመደገፍ በቂ አይደሉም የሚሉ ነበሩ። በተጨማሪም የጋራ ምክር ቤቶቹ የወንጀል ድርጊቶችን ልክ እንደ መጀመሪያ ደረጃ ፍ/ቤት የተመለከቱ ጉዳዮችን መቀበላቸውና መወሰናቸው የወንጀል ድርጊቶችን በተመለከተ የፍትህ አካላትንና የመንግስትን የራሱን ሀላፊነት አለመኖር የሚያሳይ ነው። ቅሬታዎችን ለጋራው ምክር ቤት ማቅረብ የፍትህ ብሄር ወይም የወንጀል ክስ መመስረትን የሚያስቀር አይደለም፤ ምንም እንኳን ይህ በተደጋጋሚ በተግባር ቢስተዋልም። ይህ ሁኔታ፣ የጋራው ምክር ቤት ውሳኔዎች ለምርጫ ቦርድ ወይም ለፍርድ ቤት በይግባኝ መቅረብና አለመቅረብን በተመለከተ ካለው የግንዛቤ እጥረት ጋር ተደማምረው የከሰችን ቁጥር ቀንሠውት ሊሆን ይችላል። ስለዚህም የወጤታማ መፍትሄ የማግኘት፣ ግልፅነትና የሂደቱ እወገ ተኛነት አደጋ ወስጥቶ ነበሩ።

የጋራ ምክር ቤቶቹ ከምርጫ ጋር የተያያዙ ወንጀሎችን ጨምሮ የበፊት ፖርቲዎች የምርጫ ስነ ምግባር ደንብ (ECCPP) ጥስቶችን የመመርመር ሃላፊነት ነበረባቸው። የአጣሪ ኮሚቴ የመመስረትና ፖርቲዎች ጥፋታቸውን እንዲያስተካክሉ የመጠየቅ ስልጣን ነበራቸው። በተጨማሪም የመቅጣት ስልጣናቸው ጥያቄዎችን ማቅረብና ጉዳዮችን ይፋ ማድረግ፣ ውሳኔዎችን ለመንግስትና ለምርጫ ቦርድ ይፋ በማድረግ የተገደበ ነበር። የጋራ ምክር ቤቱ ውሳኔዎች ምርጫ መራዎችን ተከትሎ በድምፅ ብልጫ መወሰን ነበር። በብዙ ጉዳዮች እንደተስተዋለው ቅሬታ አቅራቢው የምርጫ መራው ሪፖርት ፈርሞ ቅሬታ ለቀረበበት ፖርቲ ይቅርታ ይጠይቃል፤ በሪፖርቱ ባይስማማበትም እንኳ።

ከምርጫ ቀን በፊት የተለያዩ የጋራ ምክር ቤቶች ወደ 80 የሚሆኑ ቅሬታዎችን ተቀብለዋል። ከእነዚህ ውስጥ ከፖስተር መገንጠል፣ በደጋፊዎች ላይ ጥቃት የመሠንዘር ክስ፣ በተወሰኑ አካባቢዎች ጽ/ቤት የመከፈትና ቅስቀሳ የማድረግ ሂደት ላይ ያጋጠሙባቸዋቸው እንዲሁም የህዝብ ታዛቢዎችን አመራረጥ የተመለከቱ አምስቱ አቤቱታዎች ለብሄራዊ የፖርቲዎች የጋራ ምክር ቤት ቀርበዋል። ሁሉም ምርጫ መራዎች የደመደሙት ክስቸን የሚደግፉ በቂ ማስረጃ የለም በማለት ነው። የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ በምርጫ ክልል ደረጃ ባሉ የጋራ ጉባኤዎች የቀረቡ 76 አቤቱታዎችን ሪፖርት አድርገዋል። ከእነዚህ ውስጥ ሰላሳ አራቱ የምርጫ ቅስቀሳን ማወከን ጨምሮ ከቅስቀሳ ጋር የተያያዙ ሲሆኑ ሀያላቸው ደግሞ እጩዎችና ደጋፊዎች ላይ የተደረገ ማስፈራራትና ጥቃትን የተመለከቱ ናቸው። ከእነዚህ ውስጥ 23 አቤቱታዎች ብቻ ውሳኔ ያገኙ ሲሆን አብዛኞቹም የተበዳዮቹን ፖርቲዎች ባላስደሰቱ መልኩ ተወስኖባቸዋል።

መ. ከምርጫ ጋር የተያያዙ ጥፋቶች

ከምርጫ ጋር የተያያዙ የወንጀል ድርጊቶች በሶስት አካላት መካከል የስልጣን መጋጨትን በሚፈጥሩ ሦስት የህግ ሠነዶች ተሸፍነዋል። በምርጫ ህጉ ምዕራፍ 9፣ በወንጀል ህጉ ክፍል 5 (አንቀፅ 466-476) ውስጥ ተሸፍነዋል። ከምርጫ ጋር የተያያዙ የወንጀል ድርጊቶች ማስፈራራትን፣ የምርጫ ሂደቱን ማወከና መረበሽ፣ ስልጣንን አለአግባብ መጠቀም፣ ተፅእኖ ማድረግ፣ የምርጫ ማስታወቂያዎችን መገንጠል፣ በማታለል መመዝገብ እና የድምፅ መስጫ ወረቀቶችንና ሣጥኖችን ማንሣትና ማጥፋት እንዲሁም ሌሎችን ይጨምራሉ። ለጥፋቶቹ የእስራት እና/ወይም የገንዘብ ቅጣቶች ተሰጥተዋል።

ከምርጫ ጋር የተያያዙ ጥፋቶች በዋናነት በምርጫ ቦርድና በጋራ ምክር ቤቶች የሚዳኙ ሲሆን በትንሹ ደግሞ በፍርድ ቤቶች ይዳኛሉ። ከላይ እንደጠቀሰው የፖለቲካ ፖርቲዎች በአጠቃላይ ከምርጫ ጋር የተያያዙ የወንጀል ድርጊቶችን ለመፍታት ወደ ምርጫ ቦርድ ወደ የጋራ ጉባኤው መሄድን ያዘወትራሉ። ይህ ደግሞ ለፖሊስ ሪፖርት የሚደረጉና በፍርድ ቤት የሚዳኙ ጉዳዮችን ቁጥር ቀንሶታል። በተወሰኑ ጉዳዮች ላይ ከምርጫ ጋር የተያያዙ ጉዳዮችን የምርጫ ቦርድ ወይም የጋራ ጉባኤው ውሳኔ ከማስተላለፍ በፊት አይደም በማለት ፖሊስና አቃቤ ህግ መቃወማቸው ሂደቱ ላይ ተጨማሪ እንቅፋት ሆኖአል። በተወሰኑ ጉዳዮች የሚመለከተው የመንግስት መስሪያ ቤቶችን ለማየት የተነሣሽነት (የፍላጎት) ማነስ እንደነበረ የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ቡድን አስታውሷል።²⁸ በአጠቃላይ በአፍ ከሚሠሙት አቤቱታዎች ጋር ሲነፃፀር ለፍርድ ቤት የሚቀርቡ ጉዳዮች ቁጥር እጅግ አነስተኛ ነው።

²⁸ ለምሳሌ የጉባለፍቶ ወረዳ ፍትህ ቢሮ (አማራ ክልል) በመከላከል የሰሜን ወሎዞን አስተዳደር ላይ የመንግስት ሀብትን አለአግባብ መጠቀም በሚል ከወረዳው የፋይናንስ ቢሮ በወጣ የውስጥ ሠነድ ተደግፎ የቀረበ ክስን ወደ ጋራ ምክር ቤቱ ልኮ ሳይመለከት ቀርቷል። ጉዳዩ በቂ ማስረጃ የለውም በሚል ውድቅ የተደረገ ሲሆን የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ከሱ ወደ ፍርድ ቤት ቢህድ ተቀባይነት ሊያገኝ ይችላል እንደነበር ተገንዝቧል።

የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ከምርጫ ጋር ለተያያዙ እንደ የምርጫ ቅስቀሳ መሣሪያዎችን በተለይም ፖስተሮችን ማውደምን የመሳሰሉትን ጥፋቶች በተመለከተ የተቀመጡት ቅጣቶች ከጥፋቶቹ ክብደት ጋር የማይመጣጡ ሆነ ውልቃቸውን ያሳያል። ህጉ ለዚህ ጥፋት እስከ እንድንደረግ ወይም የገንዘብ ቅጣት የማይስቀም ሲሆን ሌሎች እንደ ማስፈራራት ያሉ ጥፋቶች ደግሞ ከስድስት ወር የማያልፍ የእስራት ቅጣትን ያስከትላሉ።²⁹ ልዑኩ እንደሚያውቀው ከምርጫ ቅስቀሳ መሣሪያዎች ማውደም ጋር የተያያዙ (በተደጋጋሚ የኢሕአዴግን ፖስተሮች) 86 ከሶች በዋናና ነትም በአዲስ አበባ፣ በኦሮሚያና በትግራይ ክልሎች ለፍርድ ቤት ቀርበው ነበር።³⁰ አብዛኛዎቹ እነዚህ ከሶች፣ ሶስቱ እድሜያቸው ከ18 ዓመት በታች የሆኑትን ጨምሮ በሁለት ቀናት ውስጥ ውሳኔ ተሰጥቶባቸዋል። በተግባር ስናየው የገንዘብ ቅጣቶች በጥቂት ፈፃሚዎች ላይ የተፈረደ ሲሆን አብዛኛዎቹ ግን ከ15 ቀን እስከ 10 ወር እስራት ተፈርዶባቸዋል። ምንም እንኳን አማካዩ እስራት ስድስት ወር ቢሆንም።

XIV. የምርጫ ቀን

የምርጫው ቀን ሠላማዊና ህዝቡ በነቂስ ወጥቶ የተሳተፈበት ነበር። የድምፅ አሰጣጥ ሂደቱ ማስጥራዊነት ከታዘብናቸው ምርጫ ጣቢያዎች ውስጥ በ87 በመቶው የተከበረ ሲሆን በአብዛኛዎቹ የምርጫ ጣቢያዎችም አስፈላጊዎቹ ቁሳቁሶች በመሉ ተሟልተው ነበር። የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ታዛቢዎች በተለይ በመክፈቻ፣ በመዝጊያ፣ እንዲሁም በቆጠራ ሂደቶች ወቅት ተመሳሳይ ያልሆኑ ስርዓቶችን አስተውለው ነበር። እንዲህ አይነቶቹ የስነ ስርዓት ልዩነቶች በአንድ ሶስተኛው ላይ ሪፖርት ተደርገዋል። በምርጫው እለት የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ በሀገሪቱ ሁሉም ክልሎች 815 የምርጫ ጣቢያዎችን ጎብኝተዋል።

ሀ. አከፋፈት

የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ የምርጫ ታዛቢዎች የመክፈቻ ስነ ስርዓቱን ከታዘቧቸው የምርጫ ጣቢያዎች በ46 በመቶው «ጥሩ» የሚል ውጤት ሠጥተዋቸዋል። ከምርጫ ጣቢያዎች በ93 በመቶዎቹ በበቂ ሁኔታ የሠው ሀይል ያላቸው ሲሆን ስነ ስርዓቶቹን በተመለከተ ያላቸው እውቀት በአጠቃላይ በቂ የሚባል ነበር። ነገር ግን ከታዘብናቸው የምርጫ ጣቢያዎች አንድ ሶስተኛ በሚሆኑት የመክፈቻ ስነ ስርዓቶች በትክክል አልተተገበሩም። ከታዘብናቸው ጣቢያዎች በ34 በመቶ የመራጮች መዝገብ ለፓርቲዎች ተወካዮች ያልቀረበላቸው ሲሆን ይህም እስከ ማዘጋጃ ድረስ ሊኖር የሚችለውን ለውጥ ለማወቅ እድል አልሠጣቸውም። ከታዘብናቸው የምርጫ ጣቢያዎች በ24 በመቶው ደግሞ የተቀበሏቸው የምርጫ ኮሮጀዎች በብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ይፋ ከተደረገው ሠነድ አንፃር ያልተፈተሹ ሲሆን ይሄ ደግሞ ይህንን ቁጥር በመዝጊያው ላይ ከነበረው የኮሮጀ ቁጥር ጋር ማነፃፀር እንዳይቻል አድርጓል።

ለ. ድምፅ አሰጣጥ

በእለቱ የድምፅ አሰጣጥ ስርዓቱ በአግባቡ የተደረገ ነበር። የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ከታዘባቸው የምርጫ ጣቢያዎች በ87 በመቶው ሂደቱ «ጥሩ» እና «አጥጋቢ» የሚል ውጤት ተሰጥቶታል። ከተገቡ ፕጅት የምርጫ ጣቢያዎች በአብዛኛው የፖለቲካ ፖርቲዎች ተወካዮች ተገኝተዋል። የኢህአዴግ ፖርቲ ተወካዮች በሁሉም የታዘብናቸው የምርጫ ክልሎች የተገኙ ሲሆን የመድረክ በግማሾቹ የመኢአድ ተወካዮች ደግሞ ከታዘብናቸው ጣቢያዎች በ20 በመቶዎቹ ተገኝተዋል። የሀገር ውስጥ ታዛቢዎች 76 በመቶ በሚሆኑት የታዘብናቸው የምርጫ ጣቢያዎች የተገኙ ሲሆን አብዛኛዎቹ የመጡት ኢትዮጵያ ሲቪል ማህበራት ጥምረት ምርጫ ታዛቢ ቡድን ነው።

ሆኖም ግን ከታዘብናቸው የምርጫ ጣቢያዎች 13 ከመቶ በሚሆኑት ታዛቢዎቹ መምራት፣ ማስፈራራት ወይም መራጮች ላይ ጫና የማድረግ አዝማሚያ በምርጫ ጣቢያዎች አቅራቢያ አስተውለው ነበር። ከታዘብናቸው ውስጥ 15 በመቶ በሚሆኑት የምርጫ ጣቢያዎች የምርጫ ካርዶች ስነ ስርዓቱ በሚያዘው መሠረት በዘዴ አልተወገዱም። በተጨማሪም በአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ከተገቡ ፕጅት የምርጫ ጣቢያዎች ውስጥ 21 በመቶ በሚሆኑት ሠዎች የምርጫ ካርዶቻቸውን ሳይዙ እንዲመረጡ የተደረገ ሲሆን የተፈቀደላቸው ግን በስነ ስርዓቱ መሠረት ነው። የልዑካን ቡድኑ የአንድን ሠውለብዙ ጊዜያት ድምፅ መስጠትን በተመለከተ በቂ ዋስትና ካለመኖሩ የተነሳ እነዚህ ሁኔታዎች አሳስበውት ነበር። የአውሮፓ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ቡድን ታዛቢዎች በየምርጫ ጣቢያው በተገኙት የመራጫት መመዝገቢያን በተመለከተ

²⁹ የኢ.ፌ.ድ.ሪ ወንጀለኛ ህግ አዋጅ ቁጥር 414/2114 አንቀጽ 580

የተለያዩ እንደ ተደጋግመው የተፃፉ ስሞች እና በመመዝገቢያው ላይ ያሉ ፊርማዎች ከምርጫው በፊት ካለው ጋር አለመመሳሰል ያሉ አለመጣጣሞችን ሪፖርት አድርገዋል።

ሐ. አዘጋግ እና ቆጠራ

አዘጋጁና ቆጠራው በተረጋጋ ሁኔታ የተደረገ ሲሆን ጥቂት አቤቱታዎች ብቻ ተመዝግበዋል። የአወጅጋ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልኡክ ታዛቢዎች ከተመለከቷቸው የምርጫ ጣቢያዎች በ66 በመቶ የነበረውን አዘጋግና ቆጠራ «አጥጋቢ» ወይም «ጥሩ»፣ ለተቀሩት 34 በመቶ ደግሞ «ጥሩ ያልሆነ» የማል ወጣት ሰጥተዋል። የፖለቲካ ፖርቲ ተወካዮች በአጠቃላይ በቆጠራው ስነ ስርዓት ላይ ተገኝተዋል። የኢህአዴግ ተወካዮች በሁሉም የምርጫ ጣቢያዎች የተገኙ ሲሆን የመድረክ ተወካዮች ደግሞ ግማሽ በማሆኑት ተገኝተዋል። ከታዘብናቸው የምርጫ ጣቢያዎች 45 በመቶ በማሆኑት የሀገር ውስጥ የምርጫ ታዛቢዎች ተገኝተዋል።

ተቀባይነት ያላቸው የዲሞክራሲያዊ ምርጫ መርሆዎች የምርጫ ህጉና የብሄራዊ ምርጫ ቦርድ የድምፅ አሰጣጥ፣ ቆጠራና የወጣት ማሳወቅ ደንብ የመራጮች ፍላጎት ግልፅ ያልሆነ ባቸውን የምርጫ መስጫ ወረቀቶች ውድቅ እንዲሆኑ ያዛሉ። ነገር ግን የምርጫ ህጉ እንደሚደረገው የድምፅ መስጫ ወረቀት ዋጋ እንዲኖረው የመራጩ ፍላጎት «X» ምልክት ወይም የጣት አሻራ በማኖር ብቻ የተገለፀ እንደሆነ ነው። የአወጅጋ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልዑክ ለመራጩ ግልፅ ፍላጎት ትልቅ ግምት ሊሰጠው እንደሚገባ ያምናል። በተግባርም ዋጋ ያላቸውን የድምፅ መስጫ ወረቀቶች የትኞቹ እንደሆኑ ለመወሰን በቦታው የነበሩት ሁሉ ህጉን ለመተግበር ተስማምተው ስለነበር በአጠቃላይ ችግር አልነበረም። ይህ ሆኖ እያለ ግን የተወሰኑ የአወጅጋ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ታዛቢዎች የተሰጠው ድምፅ ለማን መሆኑ ላይ ተመርኩዞ የተወሰነ የአተገባበር ችግር እንደነበር ተስተውለዋል።

በተወሰኑ ምርጫ ጣቢያዎች የቆጠራ ሂደቱ ቁልፍ ነገሮች በበቂ ሁኔታ አልተከበሩም ነበር። ዋናው ደካማ ጎን በነበረው ሁሉንም የድምፅ መስጫ ኮሮጆዎች በአግባቡ አለመቁጠርና ዋጋ ያላቸውን፣ የሌላቸውን እና ጥቅም ላይ ያልዋሉ የድምፅ መስጫ ወረቀቶችን ለይቶ አለመመዝገብ ባቸው። በተጨማሪም በታዘብናቸው 25 በመቶ የምርጫ ክልሎች የወጣት መመዝገቢያ ቅጾች በሁሉም የፓርቲ ተወካዮች ያልተሠጠ ሲሆን 50 በመቶ በማሆኑት ደግሞ ወጣቶች በደንቡ መሠረት ለህዝብ በሚታይ ቦታ አልተለጠፈም። ይህ የሂደቱን ግልፅነትና ተዓማኒነት ቀንሶታል።

XV. ወጣቶችና የድህረ ምርጫ ሁኔታዎች

ሀ. የጊዜያዊ የምርጫ ወጣቶች ይፋ መሆን

በግንቦት 16 ምሽት ላይ 100 የሚሆኑ በስም ያልተገለፁ የምርጫ ጣቢያዎች ጊዜያዊ ወጣት ይፋ ሆኑ። በግንቦት 17 ብሄራዊ የምርጫ ቦርድ ከ 547 የምርጫ ክልሎች የ536ቱን የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ምርጫ ጊዜያዊ ወጣት ይፋ አደረገ። በቀጣዩ ቀን ከአንዱ በስተቀር የሁሉም የምርጫ ጣቢያዎች ጊዜያዊ ወጣት ይፋ ተደረገ። ግንቦት 20 ብሄራዊ የምርጫ ቦርድ በክልላዊ ምክር ቤቶች የሁሉንም መቀመጫዎች ወጣት ይፋ አደረገ።

እነዚህ የጊዜያዊ የምርጫ ወጣት ገለፃዎች እንዲያደርጉ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ በሀገራዊ ደረጃ ባሉ የምርጫ ጣቢያዎች የተዘረጋ የሪፖርት አሰጣጥ ስርዓት ዘርግቶ ነበር። የተሠጡ ድምፆችን መደመርን ብቻ አላማ ስላደረገ ሂደቱ ፈጣን ነበር። በምርጫ ክልል ደረጃ ካሉ የምርጫ ጽ/ቤቶች ደረጃ ከተደረገው የተዋረድ ስራ በተለየ መልኩ ይህ ሂደት የቁሳቁስ መረከብና የድምፅ ቁጥሮችን ማስተያየትን አያካትትም ነበር።

ለ. በምርጫ ክልል ቢሮዎች የነበረው የወጣት ተደምሮ መጠቃለል

ምንም እንኳን በአወጅጋ ህብረት የምርጫ ታዛቢ ልኡክ ታዛቢዎች በአጠቃላይ ችግር የነበረበት ነው ቢልም የማዋህድ ሂደቱ በሰላማዊ ሁኔታ የተካሄደ ነበር። ከታዘብናቸው 60 በመቶ በማሆኑት የምርጫ ጣቢያዎችን ወጣቶች በምርጫ ክልል ደረጃ የማዋህድ ሂደቱ በምርጫው ቀን ተጀምሮአል። ምንም እንኳን 20 በመቶ በማሆኑት ከሁለት ቀናት በኋላ እንዲሁም 10 በመቶ በማሆኑት ከዚያም ዘግይቶ ቢጀመርም፣ በዚህ ደረጃ መዘግየቶች ሊፈጠሩ የቻሉት የምርጫ ወጣት ቅጾችን ከምርጫ ጣቢያዎች ለማጓጓዝ የወሰደው ጊዜና የማዋህድ ሂደቱን ከመጀመሩ በፊት የሁሉንም ምርጫ ጣቢያዎች ቅፅ መጠበቅ ከማስፈለጉ ጋር ተደማምሮ ነው። ሂደቱ በአብዛኛዎቹ ክልሎች በላይ ጊዜ የፈጀ ነበር። 55 በመቶ በማሆኑት ከምርጫው በኋላ አራት ቀናት የፈጀ ሲሆን 20 በመቶ በማሆኑት አምስት ቀናት፣ 8 በመቶ በማሆኑት

³⁰ በትግራይ ክልል የአረና እጩተወዳዳሪ የራሱን ፖስተር በማጥፋት የተከሰሰ ሲሆን ከዚያ በኋላ እንዳይቀድድው ማስጠንቀቂያ ተሠጥቶታል።

ስድስት ቀናት እንዲሁም 6 በመቶ የሚሆኑት ሠባት ቀናት ፈጅቷል። በተወሰኑ የታዘብናቸው የምርጫ ክልሎች ሂደቱ የተጠናቀቀው ከምርጫ ቀን አስር ቀናት በኋላ ነበር።

ከተወሰኑ ሁኔታዎች በስተቀር በአዲስ አበባ፣ በአማራ እና በሶማሌ ክልሎች ሂደቱን ድብቅ ለማድረግ ወይም የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክን መኖር ለማወከ የተደረገ መከራ የለም። የፓርቲ ተወካዮች በዋናነት የኢህአዴግ ተወካዮች በተወሰነ መልኩ ደግሞ የመድረክ ተወካዮች በቦታው ተገኝተው ነበር። ነገር ግን የተገኙት በሂደቱ መጀመሪያ ላይ ብቻ ነበር። የሀገር ውስጥ ተወካዮች ከመጀመሪያው የሚሆኑት ቀን በኋላ በአጠቃላይ በቦታው አልተገኙም።

40 በመቶ በሚሆኑት ላይ የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክን ታዛቢዎች ወጤቶቹ ግልፅ በሆነ መንገድ እንዳልተደመሩ ተመልክተዋል። ይህም የሆነበት ምክንያት ለሂደቱ የተጠቀመባቸው ቦታዎች (ግቢዎች) ትንሽ ከመሆናቸው የተነሣ በአንድ ጊዜ ሁሉንም መሣሪያዎች የፓርቲና የታዛቢ ተወካዮችን ለማስተናገድ ስለማይችሉ የሚሆኑ ሂደቱን በበቂ ሁኔታ ለመከታተል ስለማይቻል ነው። ሂደቱ በእጅ በመጻፍ በመካሄዱ የተነሣም ችግሮች ተስተውሎ ውነበር።

በምርጫ ጣቢያዎች መከፈቻና መዝጊያ ወቅት በጥቅም ላይ የዋሉ፣ ጥቅም ላይ ያልዋሉ፣ ዋጋ ያላቸውና ዋጋ የሌላቸው የድምፅ መስጫ ወረቀቶች መመዝገብ ጋር በተያዘዘ የተስተዋሉ ችግሮች ነበሩ። መሞላት የነበራቸው ቅጾች በተደጋጋሚ በምርጫ አስፈፃሚዎች አልተሞሉም ነበር። ይህ ደግሞ በከፊል ከስልጠና እጥረት የተነሣ የመጣ ነው። በተጨማሪም ብቂ ያልሆኑ የቅፅ አንዳደፎች እንዲሁም ያለካርቦን ብዙ ቅጂዎችን በእጅ ፅሁፍ ማዘጋጀት የምርጫ ሠራተኞችን እንዲዘገየና እንዲሠለቹ አድርጓል።

የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ከታዘባቸው 27% በሚሆኑት የምርጫ ጣቢያ ወጤቶች በመጀመሪያ ከተመዘመነው ጋር ተመሳሳይ አልነበሩም። ከነዚህ በርካታ ቁጥሮች የተሳሳቱ ወይም ያልተሟሉ የምርጫ ጣቢያ ቅጾች ቢገኙም በምርጫ ክልል ጽ/ቤቶች ተስተካክለዋል ወይም ተሞልተዋል። ይሄ አስፈላጊ የወጤቱን ትክክለኛነት ሊያመሳስል የሚያስችል ቁልፍ ነገርን ሊያጓድለውችሏል። ወጤቱን ለማዋሃድ ለእያንዳንዳቸውም ጫዎች ሁለት ቅጾች ጥቅም ላይ ውለው ነበር። “ቅጽ 8” የወጤቶች ማጠቃለያ የሚመዘገብበት ሲሆን “ቅጽ 10” ደግሞ ለእያንዳንዱ የምርጫ ጣቢያ ወጤቶችን ይዘረዝራል። ከታዘብናቸው ውስጥ 13 በመቶ የ“ቅፅ 8” ለሚሆኑት የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤትና 20 በመቶ ለሚሆኑት የክልል ምክር ቤት ምርጫዎች አልተሟሉም። ከአንድ ሶስተኛው በላይ በሚሆኑት ደግሞ የምርጫ ክልሎች የወጤት ቅጾች በምርጫ ክልል ጽ/ቤቶች አልተሰጡም።

ሐ. በኢምቦ ዋና መስሪያ ቤት የነበረው የወጤት አሰራር

የምርጫ ጣቢያ ወጤቶችና የምርጫ ክልል ወጤቶች በብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ዋና መስሪያ ቤት ተሰብስበው ተጣርተው ወደ ኮምፒውተራዊ ደረጃ ያታቤዝ እየተመዘገቡ በተደረገው ሲሆን በቲዩሪ የፓርቲ ተወካዮች በቅድሚያ ጠይቀው በቦታው እንዲገቡ ተፈቅዶላቸው የነበረ ቢሆንም በተግባር ግን በዚህ ደረጃ ላይ የተገኘ የፓርቲ ተወካይ አልነበረም። የምዝገባ ቅድሚያ የተሠጠው ከተለያዩ ቦታዎች ስለሚሰበሰቡ በማለት ከከፍተኛ የትምህርት ተቋማትና ከወታደራዊ መኖሪያዎች ያሉትን ወጤቶች ምምዝገባ ነበር።

ልዑኩ በአውሮፓ ህብረት ታዛቢዎች የተሰበሰቡ ለና መና የተያዙ የምርጫ ጣቢያና የምርጫ ክልል ወጤቶችን በብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ዋና መስሪያ ቤት ከገቡበት ጋር ያስተያያቸው ሲሆን በተወሰኑ አካባቢዎች ከነበሩት ጥቂት ስህተቶች በስተቀር ዋጋ ያላቸውን ድምፅ መስጫዎች በተመለከተ በአጠቃላይ ትክክለኛ መሆናቸውን ደርሶበታል። ነገር ግን ዋጋ የሌላቸውን እና ጥቅም ላይ ያልዋሉትን ድምፅ መስጫዎች በተመለከተ የተመዘገቡት ቁጥሮች ከፍተኛ የሐኒ አለመጣጣም ይታይባቸዋል። የአውሮፓ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ ታዛቢዎች ዋጋ ያላቸውንና ዋጋ የሌላቸውን የድምፅ መስጫ ሣጥኖች በተመለከተ የያዙት ሪከርድ 60 በመቶ በሚሆኑት (ከ 129ኙ በ 77ቱ) በርካታ መቶዎች ልዩነት ነበረው። የትኞቹ ቁጥሮች እንደጨመሩ ወይም እንደቀነሱ የሚያሳዩ አዝማሚያዎች አልነበሩም። በምርጫ ክልል ደረጃ እጩዎች ያገኙት ድምፅን በተመለከተ ጥቂት ልዩነቶች ብቻ የነበረ ቢሆንም የድምፅ መስጫ ወረቀቶችን በተመለከተ ግን ከፍተኛና በተደጋጋሚ ቁጥር ልዩነት ነበር። 64 በመቶ በሚሆንበት የነዚህ ቁጥሮች ላይ ልዩነት የነበረ ሲሆን በተወሰኑት ላይ በብዙ በርካታ ሺዎች የሚቆጠሩ ልዩነቶች ነበሩ።

መ. ድህረ ምርጫ ሁኔታዎች

ኢህአዴግ በመላ ሀገሪቱ በዋናነትም በአዲስ አበባ መስቀል አደባባይ ከምርጫ ቀን ከ 48 ሠዓታት በኋላና እንዲሁም በአውሮፓ ህብረት የመጀመሪያ ደረጃ ሪፖርት ከመለቀቁ ከሠዕታት በፊት ሠላማዊ ሠልፎችን አዘጋጅቶ ነበር። ምንም እንኳን መንግስት እነዚህን ስብሰባዎች በአጋጣሚ የተከሰቱና ቸውሊልም በመላ ሀገሪቱ የነበሩ ተመሳሳይ ሠልፎች

ከተደራጁ ትራንስፖርት አቅራቢት፣ በቀበሌ ስፖንሰር ከተደራጉ ሠልፎች ከፍተኛ ጥራት ያላቸው ህትመቶች (አንዳንዶቹ በአንግሊዝኛ) ጋር ተደማምሮ ሠልፎች አስቀድመው የተዘጋጁ መሆናቸውን ያሳያል። በአፈሌላዊነት ሠልፉ በግንቦት 16 የወጣውን ምርጫውን የተቸውን ለሂወት ራይትስ ዎች (HRW) ሪፖርት ላይ የተደረገ ሕዝባዊ ተቃውሞን ለመግለፅ የተደረጉ ናቸው። አብዛኛዎቹ ንግግሮችና ባንሮች አለም አቀፍ ታዛቢዎችና አለም አቀፍ ማህበረሰብና የሕዝቡን ሉአላዊ ፍቃድ ጣልቃ ሳይገቡ እንዲያከብሩ የሚሉ ናቸው። ከእነዚህ ውስጥም “ታዛቢዎች እኚ፣ የትሮይ ፈረሶች እምቢ” የሚሉ ፅሁፎች ይገኙበታል። ሆኖም ግን እነዚህ ሠልፎች በብሔራዊ ምርጫ ቦርድ በዋዜማው በነበረበት ምሽት የተወሰኑት የምርጫ ውጤቶችን በክፍል ካሳወቀ በኋላ ለኢህአዲግ የድል ማክበሪያ ትምህርት ውሳኔ ላይ ገልግለዋል።

በመስቀል አዳባባይ ባደረጉትና በመቀጠልም በመገናኛ ብዙሀን በሰጠት ንግግር ጠቅላይ ሚኒስቴሩ ከተቃዋሚ ቡድኖች ጋር ወይይት እንዲኖር እንደሚፈልጉ ገልፀዋል። ይህ ወይይትም ከፓርላማ ውጪ እንደሚሆን ግልፅ ሲሆን ምናልባትም በፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ምክር ቤት አነሳሽነት በፎረም መልክ እንደሚሆን ነው። በተጨማሪም ከምርጫው በፊት የነበሩት ከምርጫ ጋር የተያያዙ ወንጀሎች በቸልታ እንደሚታለፉ ገልፀዋል። ምንም እንኳን የተወሰኑ ሠዎች ወደ ፍርድ ቤት ለማምጣት በርካታ ማስረጃዎች ቢኖራቸውም ከምርጫ በኋላ ሌላ ወንጀል እስካልተፈፀመ ድረስ ለመራጨሕዝብ ካላቸው አክብሮት የተነሳ ይህንን እንደማይደርጉ ገልፀዋል። አንዳንድ የተቃዋሚ ፓርቲዎች ሁሉም ተሳታፊዎች እኩል እድል ባልተሠጠባቸው ሂደት ውስጥ እንደማይሳተፉ አመልክተዋል።

ገዢው ፓርቲ ያስመዘገበው መጠነ ሰፊ ድል ገዢውን ፓርቲ ጨምሮ ሁሉንም ፓርቲዎች አስደንቋቸዋል። ምንም እንኳን ገዢውን ፓርቲ አብላ ጫያለውን ድምፅ እንደሚያገኝ ቢጠበቅም በርካታ ተቃዋሚ ፓርቲዎች የተወሰኑት መሪዎቻቸው ተቀባይነት ባላቸው አካባቢዎች እንደሚመረጡ ጠብቀው ነበር። የመድረክ መሪ በየነ ጴጥሮስ ምርጫውን “እውነተኛ ያልሆነ” በማለት የፈረዱት ሲሆን በጥምረቱ ያሉት ሌሎች አጋሮቻቸው ዶ/ር መራራ ጉዲና እና ኢንጀነር ግዛቸው ሸፈራው ምርጫው ነፃ ምናትሐዊትም አይደሉም በማለት ተቃውመውታል። በምርጫ ጊዜ የተናገሩትን ነገር በማንሳት የኢትዮጵያ ሕዝብን ይቅርታ ጠይቀዋል። የኢ.ዴ.ፓ መሪ አቶ ልደቱ አያሌ ውጤቱን የተቀበሉት ሲሆን በኢህአዲግ ድል ስፋት ጋር በተያያዘ የውጤቶችን ተአማኒነት ጥያቄ ውስጥ ከትተዋል። ሽንፈታቸውንም በፖለቲካ ማህደሩ መጥብብ፣ በተቃዋሚዎች መካከል በነበረው መከፋፈል፣ በቂ ያልሆነ ገንዘብ ባለመኖሩ፣ በገዢው ፓርቲ የነበረው ማስፈራራት እና ከስር በነበራቸው የድጋፍ ማነስ ምክንያት እንደነበር ገልፀዋል። ጥቂት የተቃዋሚ ፓርቲ መሪዎች የአካባቢያዊ ውጤቶች ይፋ መደረጉን ተከትሎ ከፖለቲካ ውመውጣታቸውን ገልፀዋል።

ይህንን በምንፅፍበት ወቅትና በ1997 ምርጫ ከነበረው የድህረ ምርጫ ሁኔታዎች በተለየ መልኩ ከተወሰኑ የተቃዋሚ መሪዎች ከሶች በስተቀር ተረጋግተው ቆይተዋል። ነገር ግን የተቃዋሚ ፓርቲዎች ለማህበራዊ ድርጊቶችና የህዝባዊ ንቅናቄዎች ጥሪ አላቀረቡም። ከአካባቢያዊ ውጤቶች ይፋ መሆን በኋላ በርካታ የተቃዋሚ ፓርቲ አመራሮች ውጤቱን መቀበላቸውን ገልፀዋል። እነዚህ ፓርቲዎች ለገዢው ፓርቲ የእንኳን ደስ ያለህ መልክ ታቸውን ያስተላለፉ ሲሆኑ ሌሎች ፓርቲዎች የመራጨሕዝብ ድምፅ አክብረው ለህገ ሪፎር ሠላምና ዲሞክራሲ መከበር የራሳቸውን አስተዋፅኦ እንዲያደርጉ ጠይቀዋል። መድረክና መኢአድም የምርጫውን ውጤት ላለመቀበል የወሰኑ ሲሆን በብሔራዊ የምርጫ ቦርድም ሀገር አቀፍ ምርጫ በድጋሚ እንዲደረግ አቤቱታቸውን አቅርበዋል።³¹

ሠ. የምርጫ ቤቱታዎች

ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ የፖለቲካ ፓርቲዎች በተወሰኑ የምርጫ ጣቢያዎች በድምፅ አሰጣጥና በቆጠራ ወቅት የተደረጉ ያልተገቡ ድርጊቶች በተመለከተ ማስረጃ ማቅረብ ከቻሉ የድጋሚ ምርጫ እንዲደረግ የማዘዝ ስልጣን አለው። ምንም እንኳን ከምርጫ ክልል ደረጃ ጀምረው ባለመቅረብ የሚጠይቀውን አመጣጥ ባይከተሉም ሦስት አፈሌላዊ አቤቱታዎች ለብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ቀርበዋል።

የመጀመሪያው አቤቱታ በግንቦት 17 ቀን በመኢአድ የቀረበ ሲሆንም ማስረጃው ግን የቀረበው በግንቦት 23 ነበር። በመኢአድ በዋናነት ከምርጫው ቀን በፊት በተከሰቱ በርካታ ጥሰቶች ምክንያት ምርጫውን እንዲደገም ጠይቀዋል። ብሔራዊ የምርጫ ቦርድ ጉዳዮቹ ቀድመው መታያ ታቸውንና በድጋሚ ምርጫ ለማድረግ በቂ ምክንያት አይደሉም በማለት ምላሽ ሰጥቷል። በተመሳሳይም በግንቦት 23 መድረክ ምርጫውን ነፃና ፍትሐዊ ባለመሆኑ የተነሳ ሀገር አቀፍ ድጋሚ ምርጫ እንዲደረግ ጠይቋል። አብዛኛዎቹ ከሶች ከቅድመ ምርጫ ወቅት ጋር የተያያዙ የነበሩ ሲሆኑ በምርጫ ቀን የፓርቲ ተወካዮቻቸው ወደ ምርጫ ክልል እንዳይገቡ መከልከላቸውንና አንድ ሠው ከአንድ ጊዜ በላይ መምረጥም ይጨምራሉ። ብሔራዊ የምርጫ ቦርድ መድረክ ከሶቹን የሚያጠናክሩ በቂ ማስረጃዎች አላቀረብኩም በማለት

³¹ ሁለት እነ ስተኛ ፓርቲዎች፣ ማለትም የኢትዮጵያ ፍትህና ዲሞክራሲ ግንባር እና ብርሀን ለአንድነትና ለዲሞክራሲ ፓርቲ ውጤቱን አልተቀበሉትም።

ሠርዟቸዋል። ሶስተኛው ክስ ያቀረበው የሲዳማነ ግ አውጭን ቅናቄ ሲሆን በሂደቱ ላይ በርካታ ችግሮች ነበሩበት በማል በተወዳደረባቸው የምርጫ ክልሎች ድጋሚ ምርጫ እንዲደረግ ጠይቋል።

ለብሔራዊ ምርጫ ቦርድ የቀረቡት ክሶች በጠቅላላ በምርጫ ቀን የተከሰቱ ችግሮችን አልጠቀሱም በምርጫ ቀን የተከሰቱ ችግሮች ድጋሚ ምርጫ እንዲደረግ ለመጠየቅ በቂ ምክንያት ሆነው ሊወሰዱ ይችሉ ነበር። ፓርቲዎች የተጠቀሱት ችግሮች የተከሰቱባቸውን ክልሎችና አካባቢዎች ቢጠቅሱም የምርጫ ጣቢያዎች ለመጥቀስና ጠንካራ ማስረጃ ማቅረብ አልቻሉም።

መኢአድና መድረክ የብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ውሳኔ ላይ ቅር በመሰኘት ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ብለዋል። የጊዜ ገደብን በተመለከተ የተወሰነ አለመግባባት ከተፈጠረ በኋላ ፍ/ቤት ይግባኙን ለማየት ወስኗል። የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት በቅድመ ምርጫ ወቅት የነበረውን ጊዜ በተመለከተ ተነስተው የነበሩት በቅድመ ምርጫ ወቅት የነበሩት ችግሮች በጠቅላላ አስቀድመው የታዩ መሆናቸውንና ፓርቲዎች ይግባኙን ከማቅረባቸው በፊት ሌሎች አማራጭ መንገዶች አልተጠቀሙም በማል የብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ውሳኔ አጽድቆታል። የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት በተጨማሪም ለከላቸው በቂ ማስረጃ አላቀረቡም ብሏል።

የኢትዮጵያ ፍትሕ እና የዲሞክራሲያዊ ሀይሎች ግንባር በግንቦት 23 ለጋራ ጉባኤው በምርጫ ቀን የፓርቲ አባላት፣ ተወካዮችና እጩዎች ላይ የተደረገ ድብደባን እና እስርን በተመለከተ እንዲሁም የአስተዳደር ሠራተኞች በመራጮች ላይ አላግባብ የሆነ ጭን አድርገዋል በማለት ከስ አቅርበዋል። ይህ በተፃፈበት ወቅት የጋራ ምክር ቤቱ በዚህ አቤቱታ ላይ ውሳኔ ለመስጠት የሰብሰባ ቀጠሮ አልያዘም። ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ በጉዳዩ ላይ ምንም አይነት እርምጃ ከመውሰዱ በፊት የጋራ ጉባኤው ውሳኔ በመጠበቅ ላይ ይገኛል።

ረ. የመጨረሻ የምርጫ ውጤት ሕትመት

በምርጫ የጊዜ ሰሌዳው መሠረት ብሔራዊ የምርጫ ቦርድ በሰኔ 14 የምርጫውን ውጤት ለህትመት አብቅቷል። በምርጫ ሕጉ አንቀጽ 77/6 መሠረት ይህ አፈሴላዊ ሰነድ ለአያንዳንዱ የምርጫ ጣቢያ ጥቅም ላይ የዋሉ ባዶ እና ዋጋ የሌላቸው የድምጽ መስጫ ወረቀት እንዲሁም አያንዳንዱ አጩያ ገኘውን ድምፅ ድምር ይዞ መውጣት ይኖርበት ነበር። ነገር ግን ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ይህንን መረጃ አላወጣውም፤ አፈሴላዊ ውጤቶች ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አያንዳንዱ ፓርቲ ያገኘውን መቀመጫና እንዲሁም ለክልል ምክር ቤት ፓርቲዎች ያገኘውን መቀመጫ በክልሎች ከፋፍሎ ነው ያስቀመጠው። ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ከተመዘገበው ውስጥ 93.4 በመቶ የሚሆነው ህዝብ መምረጡን የገለፀ ሲሆን የመራጮች ቁጥር በቦታ ከፋፍሎ አስቀምጧል። አፈሴላዊ ውጤቶች አህዴፓ ካገኛቸው መቀመጫዎች በስተቀር ከጊዜያዊው ውጤት ጋር ተመሳሳይ ነበሩ። ከጊዜያዊ ውጤቶች ጋር ሲነፃፀር አህዴፓ ያገኛቸውን ወንበሮች ብቻ በአፈሴላዊ ውጤት ላይ ያለ ብቸኛው ለውጥ ነው። ይህ የተሟላ የዝርዝር የምርጫ ውጤቶች አለመቅረብ ውጤት የአገላለፁ ሂደት ግልፅነት የጎዳው ሲሆን ከምርጫ ሕጉ ድንጋጌዎች ጋርም የሚፃረር ነው።

ምንም እንኳን አገር አቀፍ የመራጭ ቁጥር ከፍተኛ ቢሆንም የተወሰኑ የሃገሪቱ ክልሎች ማለትም በትግራይ ክልል እንዲሁም በአማራ ክልል የተወሰኑ አካባቢዎች፣ በድሬደዋ፣ በጅጅጋ (ሱማሌ ክልል) እና በጅማ (አሮሚያ ክልል) ይበልጥ ከፍተኛ ነበር። የአወጅጋ ህብረት ምርጫ ታዛቢ ልዑክ እንደሰበሰበው ዳታና ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ ይበልጥ ዘርዘሮ ባላስቀመጠበት ሁኔታ ገዢውን ፓርቲ የሚደግፉ የድምጾች ብዛት ከበአንፃራዊ መልኩ አነስተኛ የሆኑ ዋጋ የሌላቸው ድምጾች ጋር በነኚህ አካባቢዎች የነበሩት ውጤቶች ታላማኒነት አጠራጣሪ ያስደርጉታል። ትግራይ የተለመደ የህዝባዊ ወያኔ ሓርነት ትግራይ (ህወሓት) ጠንካራ ድጋፍ ያለበት ቦታ ቢሆንም እንኳ፣ በአክሱም የምርጫ ክልል 97.95 በመቶ ድምፅ ሰጪ በወጣበት ከነኚህም 98.76 በመቶ ድጋፋቸው ለህወሓት መስጠታቸው፣ በማዕከላዊ ትግራይ የሚገኘው በአንጢጮ የምርጫ ክልል 100 በመቶ መራጮች በወጣበት ከ51,290 ድምፅ ውስጥ 4ቱ ብቻ ለተቃዋሚዎች መሄዱ፣ ወይም አብዛኛው ገጠራማ በሆነው ሰሜን ምዕራብ ትግራይ 0.44 በመቶ ድምጾች ብቻ ዋጋ የሌላቸው መሆኑ፣ የማይከሰት ባይሆንም እንኳ የመከሰት ዕድላቸው አነስተኛ ነው።

ሰ. የምርጫ ውጤቶች ፖለቲካዊ ድባብ

ውጤቶቹ በህዝብ ተወካዮች ከ547ቱ 544፣ በክልል ምክር ቤቶች ደግሞ ከአራት ወንበሮች በስተቀር 1904ቱ ያሸነፉበት የገዢው ፓርቲና አጋር ድርጅቶች የህዝብ ተወካይ መቀመጫዎች በተግባር የጠራረጉበት ከፍተኛ ድል የሚያሳይ ነው። ኢህአዴግ ለህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ከተወዳደረባቸው 501 መቀመጫዎች 499ኙን ሲያሸነፍ አጋር ድርጅቶቹ ተጨማሪ 45 መቀመጫዎችን አሸንፈዋል። ኢህአዴግ ለክልል ምክር ቤቶች 1347 መቀመጫዎችን ያሸነፈ ሲሆን

አጋር ድርጅቶችም 551 መቀመጫዎችን አሸንፈዋል። የአርጎባ ህዝቦች ዲሞክራሲያዊ ፓርቲ (አህዴፓ) በአፋር ክልል ምክር ቤት ሦስት መቀመጫዎችን ያሸንፈህህን መኢአድ በቤኒሻንጉል ጉምዝ ክልል ምክር ቤት 1 መቀመጫ አሸንፏል።

በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ውስጥ ገዢው ፓርቲ ካላሸነፉት ሦስት ወንበሮች ውስጥ አንዱን የግል ተወዳዳሪ የሆኑት ዶ/ር አሸብር ገብረጌሮርጊስ አሸንፈዋል። ግለሰቡ በደቡብ ክልል በቦንጋ የምርጫ ክልል የአሁኑን የካቢኔ ጉዳዮች ሚኒስቴር አቶ ብርሐን አዴሎን አሸንፈዋል። ምንም እንኳን ያሸነፉት እጩ የኢህአዴግ አባል ሆኖ አላወቅም ቢሉም ደጋፊዎቹን ለክልል ምክር ቤት ኢህአዴግን እንዲመርጡ ይቀሰቅሱ ነበር ተብሏል። በአንፃራዊነት አነስተኛ ከሆነ ውክልና ለጩ የሆነ ተወዳዳሪ አንድ ወንበር አግኝቷል። ከዋንኞቹ ተቃዋሚ ፓርቲዎች ውስጥ መቀመጫያ ገኙት የመድረኩ አቶ ግርማ ሰይፉ ማሩ ሂሆኑ ያሸነፉትም በአዲስ አበባ ወረዳ ስድስት ነው። አቶ ግርማ ለመረጡ የቻሉት መራጮቹ በቀላሉ በኢህአዴግ ጫና ሊደርስባቸው የማይችሉ በራሳቸው የሚተዳደሩ ነጋዴዎች ስለሆኑ እንደሆነ ተናግረዋል።

ይህንንም ተከትሎ ለቀጣዮቹ አምስት አመታት በክልል ምክር ቤቶችም ሆነ በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የተቃዋሚ ፓርቲዎች ጫና አይኖርም። ስለዚህም እስከ 2007 ድረስ በሀገሪቱ ፓርላማ ውስጥ የተለዩ ሀሳቦች ሊያመጡ የሚችሉት ተፅእኖ አይኖርም። እንዲሁም አሁን ባለው የምርጫ ዘመቻ በጀት አመዳደብና በመንግሥት ሚዲያዎች የሰዓት ክፍፍል የተነሳ ተቃዋሚ ፓርቲዎች ከገዢው ፓርቲ ጋር ሲነፃፀር ለ2007ቱ ምርጫም ተጎጂ ይሆናሉ።

XVI. ማጠቃለያ አስተያየት

በኃላፊነቱ መሠረትና በኢትዮጵያ የምርጫ ሂደት ላይ ተጨማሪ መሻሻሎች እንዲመጡ መርዳት ካለው ፍላጎት የተነሳ የአወጅጋ ሕብረት የምርጫ ታዛቢ ልኡክ ለኢትዮጵያ መንግሥት፣ ለብሔራዊ የምርጫ ቦርድ፣ ለፖለቲካ ፓርቲዎችና ለኢትዮጵያ ሲቪል ማህበረሰብ ድርጅቶች ግምት ውስጥ እንዲከታቸው የሚከተሉትን ምክሮችና አስተያየቶችን ይሰጣል።

የሕግ መዋቅር

የሕግ መዋቅሩ ትግበራ ኢትዮጵያ ከፈረመቻቸው ዓለም አቀፍ ግዴታዎች ጋር እንዳይለያይ ለመከላከል፣ በተለይ መሠረታዊ የሆኑ ነፃነቶችን፡

1. ከምርጫ ጋር የተያያዙ ጥፋቶች እና እነሱን ለመዳኘት ስልጣን ያለው አካል በምርጫ ህግ ውስጥ ግልፅና አጠቃላይነት ያለው መመሪያ እንዲኖራቸው በማል መከለስ አለባቸው። ይህም ሁሉም ጥፋተኞች በፍርድ ቤት ፊት ለሠሩት ስራ እንዲጠየቁ የመንግሥት ሀብትን መጠቀምም መጠቀስ አለበት። ተመጣጣኝነቱን ለማረጋገጥ ምላሽ አንዳንድ የምርጫ ጥፋቶች የተዘረዘሩት ቅጣቶች መከለስ አለባቸው። ሠብዓዊ መብቶችንና መሠረታዊ ነፃነቶችን የተመለከቱ በቅርብ ጊዜ የወጡ አዋጆች በምርጫ ሂደቱ ላይ በአጠቃላይም በሠብዓዊ መብት ሁኔታው ላይ ሊያመጡ የሚችሉትን ተፅእኖ ለመቀነስ በሚመለከታቸው አካላት ወይም ሊደረግባቸውና ሊከለሡም ይገባል።

የምርጫ ስርዐት

ለሀገሪቱ የሕግ አወጭ አካል የበለጠ ተወካይነትን ለማምጣት ለመጨመር፣ ሂደቱን ይበልጥ ግልፅ ለማድረግ እና የድምፅን እኩልነት ለማረጋገጥ፡

2. በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የበለጠ የተወካይነት ደረጃን ለማበረታታት በኢትዮጵያ የምርጫ ስርዓት ላይ የተወሰነ የተመጣጠነ ውክልና እርምጃዎችን ማስተዋወቅ በሁሉም የፖለቲካ ሀይሎች መታሰብ አለበት። የተወሰኑ የምርጫ ወረዳዎችን ለውጭ ሀገር ለሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መፍቀድ፣ ከሀገር ውጭ እያሉ በኢምባሲዎችና በቆንስላ ፅሕፈት ቤቶች እንዲመርጡ ማድረግ ጋር ተደምር ሊታሰብበት ይችላል። ሕገ መንግሥቱ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ተጨማሪ ሶስት ወንበሮችን ከመፍቀዱ ጋር እነዚህ ወንበሮች በውጭ ሀገር የሚኖሩ ኢትዮጵያውያንን ለመወከል ጥቅም ላይ ሊውሉ ይችላሉ።

3. የምርጫ ክልሎች ትክክለኛ የሕዝብ ብዛትን እንዲወክሉ የምርጫ ክልል ድንበሮች በድጋሚ መታየት አለባቸው። ይህም ለድምፅ እኩልነት ከፍተኛ የሆነ አስተዋፅኦ ያደርጋል። ይህ ከሌላ ነፃ በሆነ ፓናል መደረግ አለበት። ለአነስተኛ ቡድኖች የልዩ የምርጫ ክልሎች ክፍፍልም መከለስ አለበት።

4. የከፍተኛ ትምህርት ተቋማትና የመከላከያ ሰራዊት የአመራር ጥስርዓት ለግልፅነት ሂሳብ መስተካከል ይችላል። በተጨማሪም በፓርቲ ተወካዮችና በታዛቢዎች በቀላሉ ከፍተኛ ባልሆኑ ቦታዎች ላይ የድምፅ መስጠት መካሄድ የለበትም፤ ለምሳሌ ልክ አሁን በወታደራዊ መኖሪያ ስፍራዎች እንደሚደረገው። ለማዋህድ ሂደቱ መቀላጠፍ ሲባል እነዚህ ሁለት የህብረተሰብ ክፍሎች ቀድመው እንዲመርጡ የሚደረግበት ሁኔታ ቢመቻች መልካም ነው።

የምርጫ አስተዳደር

የምርጫ አስተዳደሩን ግልፅነትና ተወግዶ የሚሰራ ለመጨመር እንዲሁም በገለልተኝነቱና በነፃነቱ ላይ ተቃዋሚ ፓርቲዎች ያላቸውን መተማመን ለመጨመር ፡ -

5. በምርጫ አደረጃጀትና አፈፃፀም እስከ ታች ቀበሌ ድረስ ያለውን የመንግስት አስተዳደራዊ ጣልቃ ገብነት ለመወሰን ጥረት መደረግ አለበት። በሂደት ከአካባቢያዊ አስተዳደር ጥገኝነት የሚለቀቅ እና በአራሱ የቆመ የኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድ መቋቋም ትኩረት ሊሰጠው የሚገባው ነገር ነው። እነኚህ እርምጃዎች መንግስት በምርጫ ቦርድ ላይ ያለውን ቁጥጥር ጥርጣሬዎችና እንዲሁም በምርጫ እንቅስቃሴ ጊዜ በህገር እና በገዢው ፓርቲ መሀል ያለው ያልተጣራ ልዩነት እንዲሁም በክልላዊና በአካባቢያዊ ደረጃ ያሉትን የህገር ሃብት አላግባብ ጥቅም ለመከላከል ይቻላል።

6. የኢትዮጵያ ብሄራዊ ምርጫ ቦርድ በሁሉም የምርጫ ደረጃዎች ግልፅነት ለመፍጠር እና ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ እርምጃዎችን መውሰድ አለበት። የኢትዮጵያ ብሄራዊ ምርጫ ቦርድ የምርጫ ቦርድ የምርጫ ጣቢያዎች ዝርዝር፣ የምርጫ ክልሎች ዝርዝር፣ የተመዘገቡ መራጮች ዝርዝር፣ በምርጫው ዘመቻ የተደረገውን የመንግስት ገንዘብ እና በአናሳ ምርጫ ክልሎች ያለውን ትክክለኛ አካሄድ እና ምደባ አሳትሞ ማሰራጨት አለበት።

7. በሁሉም ባለድርሻ አካላቶች የኢትዮጵያ ብሔራዊ ምርጫ ቦርድን ገለልተኝነት ለማረጋገጥ የምርጫ ቦርድ አባሎች የሹመት አሰራር ሊከለስ ይገባል። ለዚህ ደግሞ ገለልተኛ የሆነ መድብሉ ፓርቲ የሹመት ፓናል ማዋቀር ይቻላል። የኢትዮጵያ ብሄራዊ ምርጫ ቦርድ አባሎች ከዚህ ኃላፊነት ታቸውጋር የሚጋጭሉ ቦታ እንዲይዙ ሊፈቀድ አይገባም።

8. የምርጫ ታዛቢ ልዑኩ በተለይ በቅሬታ ሰሚኮ ሚኔ የህዝብ ታዛቢዎች ለግልፅነት ወይም ለሂደት መተማመኛ አስተዋፅኦ ነበራቸው ብሎ አያስብም።

የመራጭ ምዝገባ

ግልፅነት ፣ ታማኝነትና ትክክለኛ የመራጮች ምዝገባ ለትክክለኛ ምርጫ ሰፈላጊ አካሎች ናቸው።

9. ድጋሚ ምዝገባን ለመከላከል በሚያስችል ማገናዘቢያ እና ደህንነት ያለው ማዕከላዊ እና ኮምፒውተራይዝድ ብሄራዊ የመራጮች ምዝገባ መፈጠር አለበት። በዚህም ቋሚ መዝገብ ሊኖር የሚችልበትን ሁኔታ ማየት ይቻላል። የምርጫው መዝገብ አዲት መደረግ (መጣራት) ሊታሰበበት ይችላል። የከፍተኛ ትምህርትና የወታደሮችን ምዝገባ ጨምሮ የመዝገቡ ቅጂ ከምርጫው ቀን በፊት ለሁሉም ፓርቲዎች ሊሰጥ ይገባል። ጠለቅ ያለ ተሳትፎንና ሁሉን ያቀፈ ምርጫ እንዲሆን የመራጮች ምዝገባ ጊዜ ቢያንስ ለአራት ሳምንታት ሊራዘም ይችላል።

የተመራጮች ምዝገባ

የሁሉም ዜጋ ለምርጫ አኩል የመቆም መብት መሰረተ ሀሳብ በበለጠ ማክበር ፡

10. በምርጫ ክልል ላይ ያለው የተመራጭ ቁጥር እና የፖለቲካ ፓርቲዎች ከ12 ተመራጭ በላይ መሆን የሚከለክለው ገደብ ሊነሳ ይገባል። በተመሳሳይ የግል ተመራጮች (ተወዳዳሪዎች) ከመንግስት ገንዘብ ምደባ እና ከመንግስት የሚዲያ ጊዜ ስር ጭነት ሊገለጹ አይገባም።

የፖለቲካ ፓርቲዎች እና ተመራጮች

በዲሞክራሲው ሂደት መተማመን ለመጨመር የፖለቲካው ምህዳር በአገር ውስጥ ለማስፋት እና በአሁኑ ሰአት ያለውን ሚዛን ያልጠበቀ የፖለቲካ ጨዋታ ለመርዳት፡

11. በስደት ላይ ይሚገኘው የተቃዋሚ እንደመሪ እና በተባበሩት መንግስታት እንደአላግባብነት የታሰሩት ሌላ መሪ እስር ጉዳይ ሊታይ ይገባል። የነዚህን መሪዎች የህግ ሁኔታ መከለስ የፖለቲካው ማህደሩን ለማስፋት ጠቃሚና አስፈላጊ ደረጃ ሊሆን ይችላል።

12. ቢቻል በአቅም ግንባታ ፕሮግራም የፖለቲካ ፓርቲዎች ብሄራዊ አቅም መጠናከር ያስፈልጋል። በምርጫ ዘመን ብቻ ባልተወሰነ መልኩ በየአመቱ በገንዘብ ሊረዱበት በሚችሉበት መልክ የፖለቲካ ፓርቲዎች ምዝገባ አዋጅ ሊሻሻል ይገባል። ለዚህ ገንዘብ ከፍፍል እና ተጠያቂነትን ለመፍጠር ንፁህ እና ግልፅ ደንብ ሊወጣ ይገባል።

የምርጫ ዘመን

በምርጫ ዘመን ጊዜ የተመጣጠነ የመጫወቻ ሜዳ ማቅረብ ለዲሞክራሲው ሂደት አስፈላጊ ነው።

13. ፓርቲዎች በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ባላቸው መቀመጫ ጋር እንዲመጣጡ ተደርጎ ለምርጫ ዘመን የሚሆን ገንዘብ ለተወዳዳሪ ፓርቲዎች የተመደበበት የአመጣጡን መስፈርት እንዲገደብ በድጋሚ ሊታይ ይገባል። ለዘመቻው የሚወጣውን ገንዘብ ሂደት አዲት ማድረግ (ማጣራት) በፓርቲዎች መካከል ያለውን የጨዋታ ሜዳ ከማደላደሉም በላይ በምርጫ ዘመን ላይ ግልፅነት እና ተጠያቂነትን ይፈጥራል።

14. የፖለቲካ ፓርቲዎች ለምርጫ ቅስቀሳ የሚውሉ ህብቶችን በደንብ ለመጠቀም የምርጫ ቅስቀሳው ወደ ከአራት እስከ ስድስት ሳምንት ሊያንስ ይችላል።

የመራጭት ምህርት

የመራጮች በአውቀት ላይ የተመሰረተ የምርጫ አድል ለማረጋገጥ፡

15. የኢትዮጵያ ብሄራዊ የምርጫ ቦርድ የመራጮች መረጃ ፕሮግራም በተመለከተ ያለውን ያነሰ ፍላጎት እንደገና ሊያስብበት ይገባል። የመራጭት ምህርት በበለጠ በአናሳ ቋንቋዎች እንዲገኝ ትልቅ ጥረት መደረግ ይችላል።

ሚዲያ

በምርጫ ሂደት ጊዜ የሚዲያን ድርሻ በተመለከተ ግራ መጋባትን ለማስወገድ እና ሚዲያው ለህዝብ ሚዛኑን የጠበቀ መረጃ በመስጠት ሃላፊነቱን በነፃነት እንዲወጣ፡-

16. ጋዜጠኞች በኢትዮጵያ ብሄራዊ ምርጫ ቦርድ እንዲፈቀድላቸው የተቀመጠው የምርጫ ህግ አንቀፅ 91 ጋዜጠኞች በነፃነት የምርጫ ሂደቱን እንዲዘግቡ ሊሻሻል ይገባል።

17. የመንግስት ሚዲያዎች በምርጫ ጊዜ ነፃ የአየር ጊዜ እንዲሰጡ የሚገልጸው የምርጫ ህግ አንቀጽ 59 በብዙሃን መገናኛ (ብሮድካስት) አገልግሎት ህግ መሰረት ሁሉም ሚዲያ በምርጫ ጊዜ ነፃ ጊዜ በሚሰጡት መልኩ ሊሻሻል ይገባል።

18. ከቅስቀሳ ነፃ በሆነው የ48 ሰዓት መራጮች ከቅስቀሳ ነፃ ሆነው ስለፖለቲካ ምርጫቸው በሚያስቡበት ጊዜ ያለውን የሚዲያ ድርሻ በተመለከተ ግልፅ የሆነ ህግ መውጣት አለበት።

19. የኢትዮጵያ ፌዴራል ቴሌቪዥን እንደ የህዝብ መገናኛነቱ ያለበትን ሃላፊነት በቋሚነት የሚቆጣጠርበትን መንገድ ሊታሰብ ይችላል። የኢትዮጵያ ብዙሃን መገናኛ (ብሮድካስት) ባለስልጣንና የተወካዮች ምክር ቤት የመንግስት ሚዲያ ከምርጫ ዘመን በኋላ ያላዳላና ተመጣጣኝ ሽፋን ስለመስጠታቸው ሊቆጣጠር ይችላል።

20. የሚዲያዎች የምርጫ አሸፋፊን በተመለከተ ቋሚ የስነ ስርዓት ደንብ ሊታሰብበት ይችላል። ይህ አይነት የስነ ስርዓት ደንብ ሁሉንም ባለድርሻ አካላት ተወያይተው ሊስማሙበት ይገባል። ሁሉንም የምርጫ ሂደት አቅጣጫ በተመለከተ ሚዲያዎች ሚዛኑን የጠበቀ ዘገባ የማድረጋቸው ሃላፊነት ትልቅ ትኩረት ሊሰጠው ይገባል።

የሴቶች ተሳትፎ

የወክልናውን እና በምርጫ ሂደቱ የሴቶች የተሳትፎ ድርሻ ለማሻሻል፡

21. በተወካዮች ምክር ቤት፣ በፖለቲካ እና በምርጫ አስተዳደር የሴቶች ተሳትፎ የበለጠ ሊበረታታ ይገባል። በመንግስት የምርጫ ዘመን የገንዘብ ድጋፍ ጊዜ ለሴት ተመራጮች የበለጠ ሊሰጥ ይቻላል። የኢትዮጵያ ብሄራዊ ምርጫ ቦርድ በመሉ አወቃቀሩ ውስጥ የጾታ ድርሻ (ኮታ) ሊያስተዋውቅ ይችላል።

ሲቪል ማህበረሰብ እና የአካባቢ ታዛቢዎች

ሲቪል ማህበራት በምርጫ ሂደት ያላቸውን ሚና ለመጠቀም፡

22.0 በመራጮች ትምህርት እና በአካባቢ የምርጫ ታዛቢነት የሲቪል ማህበረሰቦች እንዲሳተፉ እርምጃ መወሰድ አለበት። ለአቅም ግንባታ፣ ለአካባቢ ታዛቢዎች ስልጠና እና ለመራጮች መረጃ ፕሮግራም ከውጭ ሀገር ለወሳኝ የሲቪል ማህበረሰቦች የሚሰጠውን ንዝብላይ የተጣለውን ደብዳቤ ሊል ይችላል።

ቅሬታዎች እና ይግባኝ

ተፈፃሚነት ያለውን የካሳ መበት ለማረጋገጥ፣ ለምርጫ ጥፋቶች ተጠያቂነት እና በሂደት መተማመን ለመጨመር፡

23. ሁሉም ከምርጫ ጋር የተያያዙ ጥፋቶች ለመመርመራቸው እና ሁሉም ጥፋተኞች ጊዜውን በጠበቀ መልኩ በተጠያቂነት እንዲያዙ እና እንዲከሰሱ እርምጃ መወሰድ አለበት። የፍርድ ባለስልጣኖች እና አቃቤ ህጎች የበለጠን ቁጥጥር ተሳትፎ እንዲኖራቸው ሊበረታታ ይችላል።

24. የቅሬታ ሰሚክሚቴው አባሎች በቂ የህግ እውቀት ወይም ችሎታ ያላቸው እና ቢቻል በውድድር ሊመረጡ የገባል። የቅሬታ ሰሚክሚቴዎች ተጠያቂነት እና የምርጫ ጥፋቶችን ወደ ፍርድ ቤት የመምራት ሀላፊነት ሊታሰብበት ይገባል። ምርመራዎችን ለማካሄድ የአቅርቦት ሀይል ሊቀርብለት ይገባል።

25. የፖለቲካ ፓርቲዎች የጋራ ምክር ቤት ስልጣን ትንንሽ ለሆኑ የምርጫ ጥፋቶች ማለትም እንደፖስተር መቀደድና የምርጫውን ሂደት እና ቅስቀሳ በተመለከተ የማህበረሰብ ጉዳዮች ያሉ ላይ መሆን አለበት። ሌሎች ጥፋቶች ወዲያው በቀጥታ ወደ ፍርድ ቤት ነው መመራት ያለባቸው። የጋራ ምክር ቤቱ የፖሊስ እና የሲቪል ማህበረሰቡ የምርጫ ጥፋቶችን በሚያየበት ጊዜ የበለጠ ተሳትፎ እና ግልፅነት እንዲኖር ማድረግ ይችላሉ።

26. የኢትዮጵያ ብሄራዊ ምርጫ ቦርድ በሁሉም የምርጫ አስተዳደር ደረጃ ያሉትን የተሟላ መላ የቅሬታ ማህደሮች የሚቀመጡበት የመረጃ ክምችት ማእከል ማቋቋም አለበት። የምርጫ ቅሬታዎችን በተመለከተ አያያዙ በግልፅነት እና በተጠያቂነት መሆኑን ለማረጋገጥ ይህ የመረጃ ክምችት ማዕከል ምላሽ እና ውሳኔዎችን መጨመር አለበት።

ድምፅ መስጠት፣ ቆጠራ እና ማጠቃለያ

የአሰራሩን ሂደት ወጥነት እና ግልፅነት ለመጨመር እንዲሁም የማጠቃለያውን ሂደት ቀልጣፋ ለማድረግ በዛውንም በዲሞክራሲው ሂደት መተማመንን ለመጨመር፡

27. ተቀባይነት ያለው ድምፅ ለመስጠት ማንኛውንም ምልክት በመጠቀም የመራጩን ፍላጎት ቅድሚያ በሰጠ መልኩ የምርጫው ህግ ሊሻሻል ይገባል።

28. የምርጫ ጣቢያ ሰራተኞች በተለይም ስለአከፋፈሉ፣ አዘጋግ እና የቆጠራ ሂደት በተመለከተ የበለጠ ስልጠና ሊሰጣቸው ይገባል። በሂደቱ በተለያዩ ደረጃዎች ላለው የቅፅ መመላት እና በአጠቃላይ የማጠቃለያውን ሂደት በተመለከተ ትልቅ ትኩረት ሊሰጥ ይገባል።

29. ከድምፅ መስጫ ጣቢያዎች እና በምርጫ ክልል ቢሮዎች በመስፈርትነት የተቀመጡት አጠቃላይነት ያላቸው የተለያዩ ቅጾች ለመረዳት እና ለመመላት ቀለል ባለ መልኩ የቅጾቹ አይነት ማሳነስ ይገባል። በድምፅ መስጫ ጣቢያ እና በምርጫ ክልል ቢሮዎች ያሉት ቅጾች የምርጫ ቢሮ ሰራተኞችን ስራ ለማቃለል የመቀጠሩን እና የማጠቃለል ሂደቶች ለማፋጠን ካለ ካርቦን በሚበዛ ወረቀት መዘጋጀት አለባቸው። ለድጋፍ እና የተወሰኑ የማጠቃለያ ሂደት አካላቶችን ወደ ዲጀታል ቴክኖሎጂ ለመቀየር ከኢትዮጵያ ብሄራዊ ምርጫ ቦርድ ማዕከላት የሰለጠነ ሰው ለመላክ ሊታሰብበት ይችላል።

